

Jože Simšič - Jelen

IZ VOJNE V SVOBODO

Jože Simšič - Jelen

Iz vojne v svobodo

Slika na naslovni strani: Polaganje venca k spomeniku ob 65-letnici ustanovitve 1. brigade VDV leta 2009 v Dolenjskih Toplicah

Slika na zadnji strani ovitka: Prihod kurirjev v Ljubljano 9. maja 1968

UVODNE MISLI

Ostali so še nekateri spomini iz našega NOB, ki ne smejo biti pozabljeni. Nekaj teh, ki so zajeti v tej knjigi, sem objavil v raznih edicijah in časopisih. Za objavo sem se odločil zaradi nenehnega omalovaževanja našega narodnoosvobodilnega boja in spotikanja ob njegove vrednote, s tem pa tudi žalitve nosilcev tega pravičnega boja.

Čas se vse bolj odmika od dogodkov naše polpretekle zgodovine, tako pomembnih za usodo slovenskega naroda. Prav zato moramo čim bolj dokumentirati in braniti pridobitve našega narodnoosvobodilnega boja. Zato sem v tej knjigi poleg spominskih dogodkov iz našega NOB predstavil tudi nekatere aktivnosti in dogajanja v povojnem obdobju, odgovoril pa sem tudi na obtoževanja in klevete nekaterih dogodkov med vojno in po njej. Obenem je knjiga tudi prispevek h krajevnim in občinski kroniki občine Logatec.

Ob prebiranju vsebin, zajetih v tej knjigi, je jasno razvidno, kako smo nadaljevali našo pot tudi po osvoboditvi, še zlasti pri vzgoji in izobraževanju, kar smo v veliki meri izgubili med vojno. Pri tem so bili še posebno prizadeti mladi ljudje, ki niso imeli možnosti rednega študija.

V prvem delu knjige so zajeti nekateri spomini iz vojnih časov, ki niso bili objavljeni v moji prvi knjigi, v drugem delu pa so predstavljene nekatere druge aktivnosti, ki so se dogajale v povojnem obdobju – od napredka v razvoju našega družbenega sistema do odgovorov na nekatere neupravičene kritike našega NOB in povojne izgradnje našega družbenega sistema, zato želim, da bi bili ta uvodna misel in vsebina knjige pravilno razumljeni.

Večina prispevkov iz te knjige je bila napisana že pred več leti, zlasti tisti, ki opisujejo dogajanja po drugi svetovni vojni. Nekateri so bili že tudi objavljeni v dnevnem časopisu in drugih edicijah. Želja, da bi zbral to gradivo na enem mestu, mi je bila že dolgo v mislih, saj sem tako želel trasirati pot, po kateri sem hodil – še zlasti po končani vojni.

Za vsestransko pomoč ob nastanku knjige se še posebej zahvaljujem tovarišu Janezu J. Švajncerju in profesorici Dragici Breskvar, ki je knjigo lektorirala.

Avtor

Spomini na vojna leta

LOGATEC LETA 1941 ŠE POMNITE, TOVARIŠI?

27. aprila je minilo 60 let od ustanovitve Osvobodilne fronte, dneva, ki se ga zadnja leta spominjamo kot dneva upora proti okupatorju. Vse napredne sile so demonstrirale proti sramotnemu dejanju, ko je takratna jugoslovanska vlada Cvetkovič-Maček pristopila k trojnemu paktu – tudi več kot tristo prebivalcev Logatca se je zbralo na logaških glavnih ulicah in se nato napotilo v Sokolski dom (danes prosvetni dom), kjer je imel Rado Pehaček daljši govor. Sprejeli so protestno pismo in ga poslali vladi v Beogradu.

Rado Pehaček ob kapitulaciji Italije v Novem mestu.

6. aprila so sile trojne osi napadle Jugoslavijo. Vojska je v nekaj dneh razpadla. Italijanska vojska je v Logatec brez odpora vkorakala 11. aprila 1941. Vojaki so zasedli vse pomembne urade in ustanove ter strateške položaje okrog Logatca.

27. aprila 1941 je bila v Ljubljani na pobudo KPS ustanovljena Osvobodilna fronta slovenskega naroda, že maja 1941 pa so v Logatcu potekale intenzivne organizacijske priprave

za ustanovitev rajonskega odbora OF za logaško območje. Sokoli so imeli svoj sestanek pri Tolazziju, kjer so sklenili, da pristopijo k OF in v celoti sprejmejo njen program. K sodelovanju so povabili tudi predstavnike SLS, ki pa so rekli, da je za njih še nekoliko prezgodaj.

Sredi junija 1941 je bil v hiši Staneta Žitka ustanovni sestanek OF za logaški rajon. Na njem so bili prisotni Rado Pehaček, Stane Žitko, Jože Vidmar, Drago Vilar, Andrej Babnik, Janez Mihevc, Ivan Suhadolnik in Edi Vidmar. Sprejeli so program OF in si razdelili zadolžitve za delo na terenu, še zlasti po okoliških vaseh. Dober mesec po ustanovitvi tega odbora so bili ustanovljeni tudi odbori za Dolnji in Gornji Logatec ter v nekaterih okoliških vaseh. V gozdovih so se pojavile že prve manjše partizanske enote, za katere so začeli zbirati orožje in drugi vojni material ter hrano. Pomembno vlogo, zlasti pri širjenju programa OF in njenih idejnih izhodišč, je odigral frizerski salon Boga Drnovška, preko katerega se je razširilo veliko literature OF. Seveda so se našli tudi taki, ki so vohunili za okupatorja, zato je prišlo do prvih aretacij aktivistov.

Že jeseni 1941 je odšlo nekaj prvih logaških fantov v partizane, marca 1942 je v žibrske gozdove odšla druga večja skupina, ki jo je vodil Rado Pehaček. Ustanovili so prvo partizansko enoto – Logaško četo. Junija 1942 so bile v Logatcu in drugih notranjskih vaseh množične aretacije, zaprte ljudi pa so odvažali v italijanska koncentracijska taborišča.

Po teh dogodkih so v terenske in vaške odbore OF pritegnili vse več mladih in žensk, ki so močno poživili delo na terenu. Rezultat takega pospešenega aktivnega dela na terenu je bil množični odhod logaških fantov in deklet v partizane ob kapitulaciji Italije. To velja tudi za vasi, ki so takrat spadale pod logaški rajon: Grčarevec, Planina, Unec, Ivanje selo, Laze, Jakovica, Hotedršica, Žibrše, Rovte in druga manjša naselja. 13. septembra 1943 je bil ustanovljen Logaški bataljon, ki je štel prek dvesto borcev. Bojeval se je skupaj z drugimi enotami IX. korpusa po vsej naši domovini, predvsem pa skupaj z brati Primorci za dokončno osvoboditev Primorske, ki so jo več kot 25 let zatirali italijanski fašisti – vse do dokončne osvoboditve maja leta 1945.

NEKAJ SPOMINOV, ZAPISANIH OB 50-LETNICI RAKOVŠKE ČETE: NOTRANJCI SO NAS LEPO SPREJELI

Petdeset let je že, kar je 13. marca iz Rakeka odšla v partizane prva večja skupina. V naslednjih dneh so ji sledile manjše skupine in tako je bila za Racno goro nad Loško dolino ustanovljena Rakovška četa. Nekaj fantov iz tega prede-la je bilo že pred tem v partizanih in so se potem priključili naši četi. Med njimi je bil tudi Tone Bavec - Cene, ki je postal komisar naše čete, komandir pa je bil Slavko Kavčič - Smeli. Bili smo pripadniki vseh slojev, tako delavci, kmetje, študenti, ne glede na politično pripadnost v stari Jugoslaviji. Večina pa nas je bila že pred odhodom aktivno vključena v delo OF in organizirano delovala na Rakeku in okolici.

Čeprav večina med nami ni bila ne v članstvu SKOJ ne partije, smo si želeli le pregnati okupatorja iz naših krajev. Vojaškega strokovnega znanja za tak uspešen boj nam je večini primanjkovalo. Bilo pa je v četi tudi nekaj usposobljenih vojakov iz nekdanje Jugoslavije, med njimi tudi dva podoficirja - Dušan Zorc - Martin in Franc Bombač - Zorko, ki sta takoj postala tudi komandirja vodov. Ob njuni strokovni pomoči in veliki borbenosti smo začeli uspešen boj za osvoboditev Notranjske in tudi drugih krajev.

Ljudje po vsej Notranjski, ki so bili že dobro organizirani v OF, so nas na splošno dobro sprejeli kot svojo partizansko vojsko. Nismo imeli večjih težav pri oskrbi čete s hrano in drugimi potrebščinami, za katere smo se obračali nanje. Med prebivalstvom jih je bilo že mnogo, ki so dobro poznali partizanstvo in cilje našega boja, saj sta od jeseni leta 1941 tu delovala Kožlješka četa in Šercerjev polbataljon, ki sta do takrat izvedla že precej uspelih akcij proti okupatorju, na primer napad na Lož, Bezuljak, železniško postajo Verd in podobno. Na izkušnjah teh prvih skupin smo usmerjali aktivnosti našega partizanskega boja.

Prve akcije

Rakovška četa je v začetku štela okrog štirideset borcev. Že po nekaj uspešnih akcijah se je četa kmalu povečala, še zlasti po akciji, ki so jo borci izvedli skupaj s še nekaterimi borci iz Hrvaške na Majarju blizu Prezida, ko so napadli italijansko motorizirano kolono. Takrat je bila zaplenjena večja količina orož-

Spomin na 20-letnico ustanovitve Rakovške čete. Rakek, 13. marca 1962.

ja, streliva in druge opreme. Ta akcija je imela zelo velik odmev med tamkajšnjim prebivalstvom, prav tako tudi na širšem hrvaškem in slovenskem prostoru. Po tem dogodku je prišlo v naše vrste veliko novih borcev, in to s hrvaške in slovenske strani. Iz novo prispelih borcev so bile ustanovljene še druge čete, ki so se kadrovske dopolnjevale prav z borci Rakovške čete. Tako je nastal Zidanškov bataljon, ki je konec aprila leta 1942 šel v sestavo Notranjskega odreda, ki se je prav takrat ustanovil. Rakovška četa je še naprej zadržala svoje ime in je bila 1. četa Zidanškovega bataljona.

Po nekaj uspelih akcijah okrog Prezida in Glažute smo se premaknili preko Travnne gore nazaj v Smrekovce. Od tod smo izvedli napad na karabinjersko postajo v Loškem potoku, ki je le delno uspela. Na Bloščku smo napadli močnejšo italijansko kolono in jo pognali v paničen beg proti Velikim Blokam. Že naslednji dan smo se znašli nad Ložem, kjer smo s poseko drevja in telefonskih drogov zaprli cesto iz Bloške police proti Loški dolini, nakar smo se za nekaj dni premestili nad Laze na obrobju Cerkniškega jezera. V začetku maja je del čete odhitel proti Grahovem, da bi italijanski koloni preprečil prihod na Bloke. Ker je predhodnica kolone bila z dvema tovarnjakoma že v Grahovem, se je glavni spopad odvijal okrog gasilnega doma in gostilne. V tem spopadu je padlo več Italijanov, padel pa je tudi naš borec Jože Janež. Skupina petih bor-

cev je zapirala prihod glavnine kolone iz cerkniške smeri. Boj je potekal ves dan, do poznih večernih ur.

Iz Starega trga v Loški dolini pa so jo karabinjerji popihali čez Javornik, še preden smo jih uspeli napasti. Z razvito slovensko zastavo smo se pripeljali s tovarnjakom v Stari trg, kjer smo v postojanki zaplenili še nekaj orožja in druge vojne opreme, kar karabinjerji niso uspeli odnesti s seboj.

Po teh nekajdnevni dogodkih je prišlo v naše vrste kar precej novih borcev iz Cerkniške in Loške doline. Ob tem se je četa premestila na Križno goro in tam ostala dalj časa. Od tod so odhajale bojne patrulje na vse strani v akcije, najpogosteje na železniško progo Ljubljana-Postojna, potem še proti Velikim Laščam, Ribnici, Cerknici. S tem je bil osvobojen precejšen del Notranjske, le na Blokah je ostala močnejša italijanske posadka, ki pa smo jo z demonstrativnimi napadi večkrat vznemirjali in s tem onemogočili njihove premike.

Na večjem osvobojenem ozemlju so bili dani pogoji za izvolitev prvih narodnoosvobodilnih odborov, ki so bili prvi začetki ljudske oblasti. S ponosom lahko rečemo, da so borci Rakovške čete odigrali pomembno vlogo spomladi leta 1942, da se je narodnoosvobodilno gibanje na tem območju tako množično razmahnilo.

Boji tudi na Primorskem in drugod

Notranjski borci pa se niso bojevali samo na Notranjskem in njeni okolici, ampak tudi po vsej Sloveniji, še zlasti pomembno vlogo so odigrali tisti, ki so odšli na Primorsko jeseni 1942. Med njimi je bilo precej borcev nekdanje Rakovške čete. Veliko Notranjcev se je bojevalo tudi na Dolenjskem in Štajerskem, skratka, bili so povsod, kjerkoli je bilo potrebno. Prispevali so velik delež za osvoboditev naše domovine.

Iz sestave Rakovške čete je sredi junija leta 1942 odšlo štirideset borcev v Dolomite v novo ustanovljeni Dolomitski odred.

Žrtve, ki jih je dala Notranjska, niso bile majhne. Od prvih borcev Rakovške čete jih je v vojni padla več kot polovica. Danes jih živi še osem.

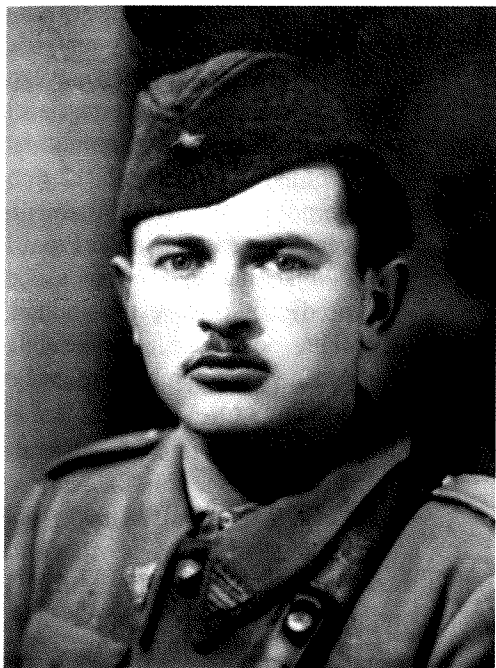
Danes, ko poskušajo na vse načine razvrednotiti in poteptati vse pridobitve našega boja, moramo prav borci spregovoriti v svojem imenu in v imenu tistih, ki jih ni več med nami in so dali svoja življenja za osvoboditev naše domovine. Naš boj ni bil priznan le doma, priznavali so ga vsi naši zavezniki. Zato ni nič čudnega, če se danes slišijo pripombe nekdanjih zaveznikov, kako lahko dovolimo, da se tako omalovažuje naš narodnoosvobodilni boj.

Tudi letos bomo skupaj s krajanji Rakeka praznovali našo pomembno oblet-

nico, ki so jo Rakovčani vzeli za svoj krajevni praznik. Tudi ne razmišljajo o spremembi tega pomembnega mejnika v njihovi zgodovini, ko so njihovi fantje 13. marca leta 1942 množično odšli v partizane.

Nekateri, ki bi radi kolo zgodovine obrnili, so prav ob jubilejni 50-letnici dogodka, po katerem je bil imenovan občinski praznik, ukinili le-tega. S takimi in podobnimi dejanji prav gotovo ne delajo nikakršnih uslug ne sebi, najmanj pa borcem teh krajev. Z ukinitvijo pa niso rešili niti enega izmed gospodarskih problemov, ki jih vsakodnevno tarejo.

SPOMINI SOBORCA DANILA ERŽENA

Danilo Eržen

na Brinovem griču. Srečevala sva se pri vzdrževanju zvez med Glavnim štabom NOV in PO Slovenije, ki je bil takrat v Dolomitih, in njegovo kurirsko postajo na Brinovem griču. Danilo se je še vedno rad vračal v Vojkovo četo in tudi mi kurirji iz Dolomitov smo se vedno najprej ustavili v Vojkovi četi in šele nato odšli na kurirsko postajo P-3. Tako so Danilu ostali nepozabni spomini na sodelovanje z Vojkom in njegovo četo.

Konec leta 1942 in v začetku leta 1943 se je na Primorskem narodnoosvobodilno gibanje že močno razmahnilo in vse več mladih fantov je prihajalo v naše partizanske vrste. Zlasti tisti, ki so bili vpoklicani v italijansko vojsko, se po prihodu na dopust niso več vrnili v svoje enote, ampak so odšli v partizane. Ob tako povečanem prihodu mladih fantov v partizane je začelo primanjko-

Tako kot med vojno sva se tudi po njej večkrat srečevala in ob vsakem srečanju obujala spomine na skupaj prehojene kurirske poti in vse, kar naju je povezovalo med vojno in po njej. Danilo Eržen je bil eden tistih skromnih fantov, predanih našemu NOB, ki je že pred vojno občutil vse tegobe fašističnega režima. Doma je bil iz Gor nad Idrijo. Že leta 1941 se je povezal z aktivisti OF in aktivno deloval na širšem idrijskem območju, v začetku decembra 1942 pa odšel med borce Vojkove čete. Sodeloval je v nekaj zelo uspešnih akcijah, ki jih je okrog Idrije in Črnega vrha vodil Janko Premrl - Vojko. Kmalu je odšel za kurirja na kurirsko postajo P-3, ki je bila

Narodni heroj Janko Premrl-Vojko na fotografiji, ki jo je leta 1943 zaplenil v Logatcu Jože Simšič - Jelen. Italijani so razpisali nagrado 50.000 lir za živega ali mrtvega Vojka.

no in razredno zaveden rudar, je italijanske fašiste iz dna duše sovražil od prvega dne njihovega prihoda na našo zemljo. Nič manj jih ni sovražil njegov prijatelj Tone Murovec, strojnik v centrali na Marofu. Kadarkoli smo se v Cegovnici srečali, me je, že pred odhodom v partizane, nagovarjal, naj organiziram napad na italijansko posadko na Marofu. »Pomisli,« mi je vsakokrat prigovarjal, »samo 15 jih je, vse njihove navade poznam, vem točno, kakšno orožje imajo, vem, da se partizanov neznansko bojijo, kar pa je najvažnejše, oddaljeni so od drugih; če prekineš telefonsko zvezo, ne bo nihče niti slutil, da so bili napadeni. Kakršnekoli podatke boste rabili, vam jih lahko preskrbim, samo dajte, poženi- te jim še več strahu v kosti.«

Te Tonetove vneme sem se torej spomnil na Drenovem griču in jo Vojku

ti orožja. Zato smo kurirji kar nekaj takih večjih skupin borcev brez orožja vodili s Primorske na Notranjsko in Dolenjsko, kjer je bilo več zaplenjenega orožja. Tudi ko je Vojko jeseni 1942 prišel s svojim kurirjem v Dolomite, da vzpostavi redno kurirsko zvezo z Glavnim štabom, sta nazaj grede tovorila dva polna nahrbtnika ročnih bomb, ki smo jih pobrali ob nemški razmejitveni črti. Zato je Janko Premrl - Vojko načrtoval svoje akcije predvsem proti tistim italijanskim posadkam, kjer je bila možnost zaplembe čim večje količine orožja.

Napad na Marof

Eno takih akcij, ki jo je Vojko izvedel z borci svoje čete, da bi dobili čim več orožja, je Danilo Eržen opisal takole: »Moj svak Nace Kavčič, narod-

tudi omenil. Ni imel navade izražati svojih čustev, vse stvari je rad sam dodobra premislil, zato tudi na mojo misel ni ničesar odgovoril.

Naslednji dan je odbral Aleksandra, Bogdana, Metoda, Mavrija in mene za ogled položaja na okoliških hribih. Spustili smo se v Idršek, od tod pa na obronke Idrijce, na Pečnik, nazaj na Mrzli Vrh in v Ledine. Spomnim se sestanka v Veharjevi hiši. Prišlo je čez dvajset vaščanov. Ko jim je Vojko razložil pomen Osvobodilne fronte in sploh našega boja, so bili za pomoč vsi navdušeni. Vrnili smo se na Drenov grič, ne da bi besedo spregovorili o Marofu. Šele čez nekaj dni me je Vojko ponovno poklical in vprašal, ali je strojnik Murovec resnično zanesljiv. Ko sem mu to zagotovil, mi je naročil, naj ga dobim na razgovor v Idršek. Preko sestre Milke sem to sporočilo takoj oddal Tonetu. Zaradi varnosti je v Idršek poslal svojega 16-letnega sina Tončeta. S seboj je prinesel že kar razpored italijanskih objektov na Marofu; ob mostu je bila stražarnica, v ovinu proti centrali pa baraka, kjer so vojaki prenočevali. Čez dan so se zadrževali največ v gostilni preko ceste. Ko je Vojko dobil od njega vse potrebne podatke, smo se razšli: Tonče nazaj na Marof, mi pa na Drenov grič, še vedno brez besed o napadu.

Naslednji večer je Vojko sklical svoj vod. Povedal sem že, da nas je bilo okrog 25. Rekel nam je, da išče 14 prostovoljcev za akcijo. Javili smo se seveda vsi, zato nas je moral sam odbrati. Žal se spomnim le še Ivana Renka - Jakca, Metoda (Trnovca), Aleksandra, Bogdana, Franca Rupnika (Kašandra), Mavrija in brata Bogomirja Eržena.

Z Drenovega griča smo krenili zvečer preko Zale in Vrbanovca v Idršek. Dan smo prebili pri Gnezdju. Opozoriti je morda treba na to, da smo se partizani zaradi varnosti premikali ponoči, spali pa smo, kolikor lahko o spanju sploh govorimo, podnevi. V Idršku smo se zopet sestali s Tončetom. Ponovno nam je do podrobnosti posredoval vse potrebne podatke: od tega, da gredo vojaki ob 21. uri spat v barako, pa do tega, kako se vrata z zapiralom zapirajo od znotraj in jih je možno odpreti skozi luknjo z zunanje strani, in še točno, kakšno orožje imajo, koliko ga je ter še druge malenkostne, a za uspeh pomembne podatke.

Ob mraku nas je Vojko zbral na Gnezdovem hlevu. Šele tu nam je povedal, da bomo tisti večer izvršili napad na italijansko posadko na Marofu (posadka je stražila most preko Idrijce in centralo). Razložil nam je pomen napada in dal vsakemu čisto določeno nalogo. Povedal je tudi, da bo moral vsakdo svojo nalogo izvršiti takoj, ko bo poklical določeno številko. Vsak naj si zato svojo številko dobro zapomni, kajti pomote ali zamude ne sme biti. Spustili smo se po gozdu proti Idrijci. Ko smo prišli do čistine nad Marofom, nam je Vojko dal ukaz, da se ustavimo. Da bi bili čim manj opazni, smo dobili bele halje - seši-

*Danilo Eržen, slikan spomladi 1944 na
Ledinah pri Žireh.*

*Zofka in Danilo Eržen - junija 1946 sta se
poročila v Idriji.*

le in dostavile v Idršek so nam jih bile aktivistke z »Brusovša«. Ukazal nam je, naj halje oblečemo, nakar je vsakega posebej še preveril. Dobro se spomnim njegovih besed: »Lepo ste maskirani, to bo lepa akcija.«

Previdno smo se nato pomaknili po čistini do škarpe nad centralo. Tiho smo počakali, da je bila ura devet zvečer, ko so se vojaki odpravili iz gostilne v barako na spanje. Zunaj je ostal samo stražar v stražarnici ob mostu, kot je bilo po Tončetrovih podatkih vsak večer. Počakali smo še pet minut, da se je vse umirilo, nakar je Vojko poklical številko ena. To je bil poziv zame in za izvršitev jasno določene naloge: pretrgati telefonsko zvezo in pripeljati strojnika iz centrale (ta večer namreč ni bil strojnik Tone, temveč nekdo drug, katerega imena ne vem). Da bi nalogo zares dobro opravil, sem odtrgal ves telefonski aparat in ga odnesel iz centrale. Iz centrale sem pripeljal tudi strojnika. Bil je bled in prestrašen, posebno še, ko mu je Vojko zagrozil, naj bo tiho, ker sicer da že ve, kaj ga čaka. Vojko je pri tem stal na stopnicah, ki vodijo k centrali iz idrijske smeri. Poklical je številke: 2, 3, 4; slednji je bil mitraljezec Jakec-Renko, njegovo mesto je bilo pred barako. Številki 2 in 3 sta bila Aleksander in Bogomir, ki sta imela nalogo razorožiti stražarja. Metod in Mavri sta stražila cesto proti Ledinam. Zataknilo se je pri stražarju. Stražar namreč ni stal, kot je to navada oziroma

ukaz, temveč je sedel na loncu z žerjavico; cev Bogomirjeve puške, s katero ga je nameraval pritisniti ob steno, zato ni zadela na pravo mesto, vojak jo je zgrabil z rokami, pri čemer se je napeta puška sprožila. Bogomir in Aleksander sta svoje delo vseeno uspešno opravila, tudi stražarju se ni ničesar zgodilo, le vpil je: »Mamma mia anche mi son comunista!« Podobno vpitje se je slišalo tudi v baraki, v katero smo morali Vojko, Jakec in jaz zaradi strela v stražarnici vdreti tako, da je Jakec v ključavnico spustil pet streliv iz puškomitraljeza. Prizor v baraki je bil tragikomičen: napol oblečeni in obuti ter nekoliko ranjeni vojaki, ki vpijejo, da so komunisti. Ranjene italijanske vojake je ukazal Vojko obvezati. Obvezal jih je Bogomir. Takoj, ko smo vdrli v barako, je dal Vojko ostro, kratko in jasno komando: »Vojaki, predajte se, tu smo partizani, predajte vse orožje.«

Puške so vsi takoj oddali. »Kje imate pištolo?« je vprašal Vojko »corporala«. Ni mu kazalo drugega, kot da jo je izvlekel izpod plevnice na ležišču in jo predal Vojku. Ukana mu ni uspela, Vojko je predobro poznal običaje in oborožitev italijanske vojske. »Corporale« je tudi trdil, da nimajo mitraljeza. Po Murovčevih podatkih smo vedeli, da mitraljez je, zato mu je Vojko zagrozil: »Časa imate samo toliko, da preštejem do deset.« To je zaleгло. »Caporale« se je ustrašil in je povedal, da imajo mitraljez na podstrešju. Tako smo prišli do mitraljeza znamke FIAT, dobili smo tudi 4000 nabojev zanj. Razen tega smo dobili še 15 pušk in 700 nabojev zanje ter 50 ročnih bomb »paradajzaric«. Akcija je popolnoma uspela.

Pred odhodom je Vojko zbranim italijanskim vojakom še spregovoril v lepi italijanščini: »Vojaki, vaša dolžnost je, da greste domov in se na svoji zemlji borite proti fašizmu. Zapomnite si, mi nismo »ribelli« (razbojniki), smo prava, redna partizanska vojska. Ne borimo se proti italijanskemu narodu, borimo se proti fašizmu, ki ga bomo z lastnimi močmi tudi premagali in svojo zemljo osvobodili.«

Nato jim je ukazal, naj gredo v barako, od koder naj se pol ure nihče ne gane.

Kako čudovit komandant in organizator je bil Vojko, pove tudi podatek, da je bila vsa akcija opravljena v 14 minutah – čas je vedno beležil Vojko sam.«

Ob kapitulaciji Italije

Danilo Eržen je že nekaj mesecev pred kapitulacijo Italije odšel v varnostno-obveščevalno službo za idrijsko okrožje, ki jo je vodil Maks Perc. Kako je doživljal kapitulacijo Italije, pa mi je opisal takole: »Kapitulacijo Italije smo dočakali vsi, dvanajst vosovcev, v gozdu nad Ljubevčem. Takoj zjutraj 8. sep-

tembra nas je o tem pomembnem dogodku obvestila Ivanka Cigaletova z Gor. Trije smo se odpravili pogledat na Gore, kaj je s tamkajšnjo italijansko postojanko, drugi smo odšli v Idrijo. Ko smo prišli v dolino, se je italijanska divizija skupaj z alpskim polkom že pomikala iz Idrije. Naredili smo zasedo pri gozdarski hiši v »Zaspani grapi« in na cesti »Vrh luknje«. Ko se je divizija približevala gozdarski hiši, sem z angleško brzostrelko v roki – dal mi jo je komandant Maks Perc, ko nas je obiskal v Ljubevški grapi – stopil pred vojake in zahteval, naj položijo orožje. Komandant divizije je rekel, da orožja ne bodo predali, da pa je v vojašnici še približno 200 pušk in mnogo nabojev in drugega razstreliva ter da vse to lahko vzamemo, če želimo. Nisem mogel vztrajati, naj položijo orožje. Bilo jih je več tisoč, nas pa dvanajst. Od komandanta sem zahteval, naj gre z mano v vojašnico, da bi se prepričal, če je orožje res tam. Izkazalo se je, da je govoril resnico. Orožja je bilo tam res dovolj. Peljal me je do Zaspane grape, kjer je bila že zbrana vsa naša skupina.

Odšli smo v Idrijo in razorožili fašiste. Začeli smo z organiziranim zbiranjem prostovoljcev. Zbralo se je kakih 300 mož in fantov. Vedeli smo, da ne bo dolgo, ko bodo prišli Nemci, in da moramo zato hiteti. Predvsem smo skrbeli za to, da smo iz Idrije spravili čim več orožja in hrane. Vse to smo spravljali v smer proti Vojskemu. Koliko je bilo dela z najrazličnejšimi prevozi, vesta najbolje povedati naša voznika Vinko Gostiša in Ludvik Gnezda.

Nemcev res ni bilo treba dolgo čakati. Iz Rak smo streljali nanje s puškami. Nemci so se takrat celo ustavili, dvignili belo zastavo in se obrnili. Verjetno so to naredili iz taktičnih razlogov. Gotovo je bila to le njihova izvidnica in bi se bili vseeno vrnili. Potem jih še tri dni ni bilo, nakar so prišli še v mnogo večjem številu. Tokrat ni bilo videti, da se bodo obrnili.

Ni nam preostalo drugega kot umik. Z vsemi na novo mobiliziranimi smo se umaknili na Rejčev grič. Tu je zdravnik Peter pregledal našo vojsko in odredil starejšim možem, naj gredo domov. Težave, ki so bile pred nami in jih je zdravnik Peter dobro poznal, bi bile za njihova leta kljub zavesti in pripravljenosti le prevelike. Ostali smo odšli naprej proti Beli. Tu smo se ločili. Polovica jih je odšla z Metodom Trnovcem proti Angelski gori, polovica pa z menoj proti Brusovi grapi in naprej proti Goram. Začelo se je novo poglavje, poglavje množične vstaje Primorske.«

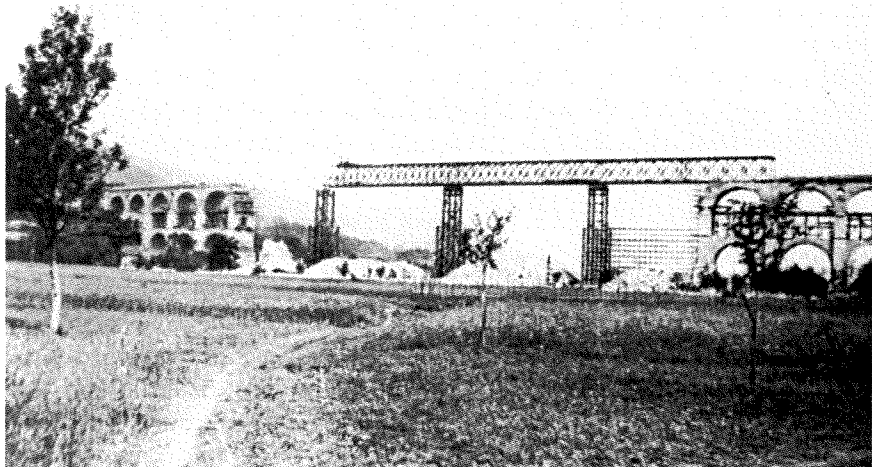
V tem prispevku sem želel predstaviti samo delček bogatih spominov Danila Eržena, ki jih je nosil v svojem srcu kot spomin na tiste težke, toda slavne dni našega narodnoosvobodilnega boja. Zadnjega teh dveh spominov je na mojo pobudo napisal, ko je bil že zelo težko bolan. Veliko pa jih je šlo z njim že pred 32 leti v prezgodnji grob.

NAJBOLJ VAROVANA PROGA

Železniška proga Ljubljana-Trst je bila že od zgraditve zelo pomembna za vse uporabnike, pa tudi v vojno-strateškem pogledu. Posebno pomembno vlogo je odigrala v prvi in drugi svetovni vojni. Če se vrnemo v čas druge svetovne vojne, vidimo, kako pomembna je bila za italijanske in kasneje tudi za nemške okupacijske sile. Tako oceno je pripravila že nekdanja jugoslovanska vojska, saj so bili vsi pomembni objekti na tej progi (zlasti mostovi in viadukti) v primeru umika predvideni za rušenje. Toda pri umiku nekdanje jugoslovanske vojske je bil delno porušen le Borovniški viadukt. Italijani so ob prihodu v naše kraje kmalu pripeljali iz Italije železno konstrukcijo, ki so jo namestili na porušeni del viadukta in s tem kmalu usposobili enotirni železniški promet.

Večji del proge med Ljubljano in Postojno je potekal skozi gozdove, zato so Italijani ocenili, da je na tem delu proga najbolj ogrožena, saj je bilo že leta 1941 na tem delu izvršenih nekaj naših zelo uspešnih akcij. Zato so se najprej odločili za enega najbolj radikalnih ukrepov – z obeh strani proge so posekali drevje v širini približno sto metrov, nekje več, drugje manj, odvisno od oblike zemljišča. Ker tudi ta ukrep ni bil dovolj, so začeli ob progi graditi utrjene bunkerje in utrjevati že obstoječe objekte (čuvajnice, postaje in podobno). Tako je bilo od Ljubljane do Postojne zgrajenih 74 dobro utrjenih bunkerjev in še približno toliko zasilno zgrajenih utrdb, ki so jih zasedli, kadar je bil predviden prevoz pomembnih vojnih transportov. Sčasoma so ugotovili, da kljub vsemu to ne zadostuje, zato so začeli – še posebno Nemci po kapitulaciji Italije – na bolj ogroženih mestih postavljati še žične ograje in protipehotna minska polja. Oboji pa so se ponoči posluževali tudi svetilnih raket. Ko so ponoči zaslišali kak sumljiv šum ali ropot, so takoj izstrelili nekaj svetilnih raket, da bi lažje opazovali okolico in streljali. Če so kaj opazili, smo lahko računali, da bodo tu čez kak dan postavili mine.

Mi smo imeli srečo predvsem v tem, ker smo bili dobro povezani z družinami, ki so živele v čuvajnicah in so nas obveščale, kje so postavljene mine. Večkrat pa so na mine naleteli civilisti – domačini. Dva taka primera sta bila v bližini železniške postaje Planina. Eden se je končal s smrtjo, pri drugem pa je žrtev ostala brez desne noge. Mi smo se izognili hujšim posledicam predvsem zaradi dobre obveščevalne službe, saj so kurirji pa tudi posamezne enote na tem delu prehajale preko proge skoraj vsako noč.

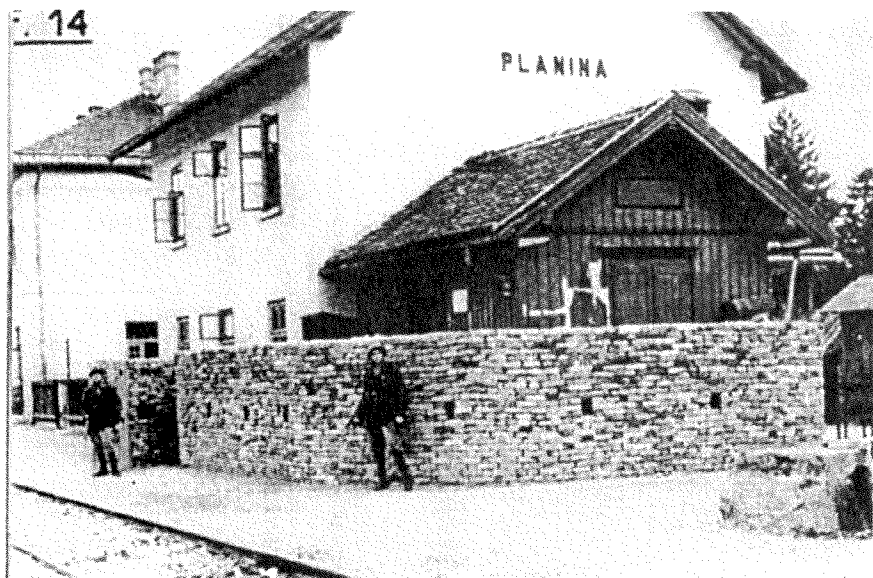

Obnova Borovniškega mostu po prvem rušenju 1941.

Tudi minerske skupine raznih naših enot, ki so delovale v bližini proge, niso mirovale. Še zlasti po izkrcanju zavezniških enot v južni Italiji, ko je bil sklenjen sporazum med zavezniki in našim vrhovnim poveljstvom, da se na progi Ljubljana-Trst izvaja čim več diverzantskih akcij in s tem onemogoči dovoz novih nemških enot v južno Italijo. Glede na to, da je Nemcem primanjkovalo enot na frontah v Italiji in Franciji, so bili prisiljeni, da so svoje vojake, ki so varovali progo Ljubljana-Postojna, zamenjali z domobranci. Tako je ostalo na tem predelu le okrog 15 odstotkov nemških vojakov, vse druge so zamenjali Rupnikovi domobranci, ki so varovali Nemce, da so »varno« vozili ljudi in material v Italijo. Med nemškimi vojaki je bilo tudi nekaj Italijanov, ki so po kapitulaciji Italije prestopili v nemško službo z namenom, da bi si tako rešili življenje. Večina le-teh je pozneje prebegnila k partizanom in so bili vključeni v italijansko brigado Garibaldi. Med prebežniki pa je bilo tudi nekaj domobrancev in TOT-ovcev.

Sporazum, sklenjen med partizani in zavezniki, je poleg oborožitve in opreme predvideval tudi dobavo večjih količin minsko-eksplozivnih sredstev, ki so jih uporabljale naše enote za izvajanje minerskih akcij na železnicah in cestah. Take akcije so potekale skoraj vsak dan, zlasti na delu proge Ljubljana-Postojna. Tudi sam sem vodil ali sodeloval pri štirinajstih akcijah, ko smo kar uspešno izvedli miniranje proge in pognali v zrak marsikateri vojni transport.

Najbolj odmevne pa so bile akcije, ki so jih izvedle enote 14., 15. in 18. divizije na Štampetov most. Prvo tako večjo akcijo so izvedle enote 14. divizije 17.

Utrjena železniška postaja Planina pri Rakeku.

oktobra 1943, drugo enote 15. divizije 12. junija 1944, ko so porušile okrog 20 m dolžine mostu. Tretjič pa so podobno akcijo izvedle enote 18. divizije s približno enakim uspehom.

Tudi enote Notranjskega odreda in 4. bataljona 1. brigade VDV so zelo pogosto izvajale minerske akcije na tej progi, prav tako tudi druge enote, ki so prihajale na to območje. Večkrat so priletela tudi zavezniška letala, ki so napadala predvsem večje objekte ob progi in stoječe vlakovne kompozicije. Ko smo jeseni 1944 zaminirali progo med Rakekom in postajo Planina, so mine eksplodirale tik pred lokomotivo, tako da se je vlakovna kompozicija iztirila in ostala na odprti progi. Naslednji dan, ko so začeli odstranjevati posledice, sta prileтели zavezniški letali in obstreljevali stoječo kompozicijo, vendar brez večjega učinka.

Glavni cilj letalstva na tem delu proge je bil vsekakor Borovniški most, saj so ga večkrat napadali. Prvi resen poskus je bil 26. avgusta 1944, ki pa ni uspel. Drugi večji napad je bil izvršen ponoči med 26. in 27. septembrom 1944. Najprej so priletela lovsko-izvidniška letala, ki so odvrгла več padal s svetlečimi raketami, ki so povsem razsvetlile območje Notranjske. Za njimi so priletela lovsko-bombniška letala, ki so onespособila protizračno obrambo na bližnjih vrhovih, in na koncu bombniška letala, ki so delno onespособila most. Šele po tretjem večjem napadu 28. decembra 1944 je bil viadukt dokončno onespособ-

rešili 332. Večina se jih je vključila v naše operative enote, nekaj starejših pa v delavske enote.

S takimi nenehnimi minerskimi akcijami smo pogosto prekinjali promet za več ur ali celo dni, kar je bil velik udarec za okupatorja, zelo pa je ustrezalo našim takratnim zaveznikom. Zato so preko radia in časopisov pogosto obveščali svojo in tujo javnost o naših uspešnih akcijah. Zlasti veliko publiciteto je 20. septembra 1944 doživela porušitev železniškega mostu čez Savo pri Pogoniku pri Litiji, pri čemer je sodelovalo tudi zavezniško letalstvo, prisotna pa sta bila tudi vodja anglo-ameriške vojaške misije James M. Goodwin in član misije John Phillips ter eden njihovih novinarjev, ki je bil ob tej akciji tudi ranjen.

Zaradi pomembnosti proge Ljubljana-Trst in da bi čim hitreje odstranili posledice naših minerskih akcij, so imele okupatorske oblasti vzdolž proge pripravljene tudi delavske (TODT) enote, da so lahko čim hitreje progo usposobile za ponovni promet. Večkrat smo te delavske enote obstreljevali in s tem ovirali njihovo delo, čeprav so bile vedno zastražene. S takimi uspešnimi akcijami smo izpolnili obljubo, ki smo jo dali zaveznikom, in s tem veliko prispevali k čim hitrejšemu koncu druge svetovne vojne.

Štampetov most po uspešni razstrelitvi. Za spomin še posnetek.

ŽENSKA ČETA LOŠKEGA ODREDA 1942

Malo je znano, da je v velikem razmahu narodnoosvobodilnega boja na Notranjskem leta 1942 nastala tudi posebna partizanska ženska četa. To ni bila nikakršna pomožna ali zaledna enota, pač pa ena izmed čet Loškega odreda. Čete ali celo vodi Loškega odreda niso delovali ločeno, pač je bila to enota, ki je taborila in delovala kot celota.

Operativno območje Loškega odreda je zajemalo ozemlje sedanje cerkniške in loškodolinske občine do Gorskega Kotarja. S tega območja je bila velika večina borcev in bork Loškega odreda. Sestavljala sta ga dva bataljona, 10. septembra 1942 pa je začela delovati tudi posebna ženska četa. Njena ustanovitev je bila formalno potrjena 16. septembra 1942.

Ženski četi Loškega odreda je poveljevala Fanika Škrbec Črnugelj, politična komisarka je bila Mira Kroneger - Mihevc. Vse borke ženske čete Loškega odreda so bile pred odhodom v partizane aktivistke Osvobodilne fronte, v partizanske vrste so vstopile že pred veliko italijansko poletno ofenzivo. Ženska četa je ob ustanovitvi štela 18 bork. Borke ženske čete iz Cerknice in Loške doline so bile: Tončka Drobnič, Vida Krošelj, Dragica Braniselj - Rome, Anica Zrimšek - Kuhar, Vera in Francka Palčič, Fanika Škrbec Črnugelj. Borke s Primorske so bile: sestre Kristina in Marija Maslo, Anica Matko - Cerar in Nada Fackleš. Iz drugih delov Slovenije so bile: Mira Kroneger - Mihevc, Anica Mele - Zalka, Ankica Ivančič, Tonica Dovečar in Mara Slavic. Iz Gorskega Kotarja je bila Rezika Ivošević - Ožbolt. V četo so se vključevale tudi aktivistke: Anica Mohar - Hribar, Mara Avsec - Gerželj, Julka Čadež - Mihelčič, Zinka Strle in Ivanka Zigmund.

Ženska četa je imela enake naloge kot vse druge čete Loškega odreda. Enako je bilo tudi njeno usposabljanje. Njena prva in najpomembnejša naloga je bila vojaško urjenje in usposabljanje. Druga je bila krepitev telesne pripravljenosti. Znano je bilo, da bo velik del borcev in bork odšel na Primorsko, da tam okrepi in spodbudi narodnoosvobodilni boj. Za predvideni dolgi pohod vse do Soče in še dalje so se morali borci in borke temeljito pripraviti.

Ženska četa je povsod, kamor so prišli borci Loškega odreda, pomenila tudi veliko spodbudo domačemu prebivalstvu. Italijani so na veliko razglašali, kako so med veliko poletno ofenzivo uničili vse partizane na Notranjskem, zdaj pa so v vasi spet prihajale urejene partizanske enote, v svojih vrstah so imele celo

Srečanje bork nekdane ženske čete Loškega odreda. Od leve: Zalka Mele, Marija Maslo-Wabra, Anica Kuhar, Nada Palkež, Dragica Rome in Anica Cerar.

ženske. S tem so partizani najbolj pobijali okupatorske trditve, kako so uničili partizane.

Tudi ženska četa je enako kot druge partizanske enote skupaj s terenskimi organizacijami OF sodelovala po Loški dolini pri organiziranem pobiranju pridelka na njivah, katerih lastniki so bili pobiti ali v internaciji. Vse prebivalce Babne Police so Italijani pobili ali odpeljali v koncentracijska taborišča, vas pa požgali.

Pod vasjo Babna Polica je septembra 1942 prišlo do boja z Italijani in njihovimi domačimi hlapci, v katerem je sodelovala tudi ženska četa. V boju sta bili ranjeni Tončka Drobnič iz Grahovega in Vida Krošelj iz Cerknice. Fanika Škrbec Črnugelj, ki je opisala nastanek in delovanje ženske čete Loškega odreda, je ob pojavu belogardistov zapisala besede Mlakarjeve mame, ki je imela 75 let. Dejala je: »Beli se borijo za italijanskega boga, ne za nas.« Kot je pisala Fanika Škrbec Črnugelj, so borke same najboljše vedele, kako lažna je propaganda, da se je proti partizanom treba boriti, ker so proti bogu. Sama je bila verna pred vojno in je ostala verna tudi v partizanih, v enoti pa ni slišala ene same

besede proti bogu. Za boj proti okupatorju sta spodbujala babnopoljski župnik Anton Črnugelj in župnik Poš iz župnije Prezid.

Vsi partizani in partizanke Loškega odreda so vedeli, da bo pohod na Primorsko velika preizkušnja in tvegano dejanje, niso pa vedeli, kdo bo izbran, da bo odšel iz domačih krajev. Na pohod pa so se pripravljali vsi. Borke ženske čete so imele pri tem še posebno nalogo. Iz zaplenjenega italijanskega blaga so borcem šivale posebne vreče za municijo in suho hrano. Vsi so vedeli, da med potjo dolgo ne bo priložnosti za kuhanje, zato je vsak borec dobil nekaj kuhanega fižola, hlebček iz ovsa in ječmena ter kos kuhanega mesa. Med borce in borke je bila razdeljena tudi municija za strojnice. Osmega oktobra 1942 je bila ženska četa ukinjena, borke so bile porazdeljene po vseh četah novega Soškega odreda. Postale so bolničarke, pomočnice mitraljezca, politične komisarke čet ali so prevzele druge dolžnosti. Ukinjanje ženske čete je potekalo vse do odhoda na Primorsko.

Devetnajstega oktobra 1942 zvečer so prebrali seznam borcev in bork, ki bodo naslednji dan odšli na Primorsko. Tako je 20. oktobra 1942 odšlo na dolgo pot 120 borcev, med njimi je bilo 14 žensk.

Borka Vida Krošelj je bila prva partizanka, ki je na Primorskem za domovino dala svoje življenje. Doma je bila iz Cerknice. V partizane je odšla spomladi 1942. Pod italijanskimi streli je padla v Tolminskem Lomu. Pokopali so jo na pokopališču pri Mostu na Soči, po vojni so jo prenesli v domači kraj.

Sestri Francka in Vera Palčič iz Vrhnik v Loški dolini, doma s kmetije s šestimi otroki, sta odšli v partizane maja 1942. Iz hiše Palčičevih so bili trije partizani. Brat Milan je že pred njima odšel v Zidanškov bataljon. Vera je imela šele 16 let. Obe sestri sta padli v hudem boju na planini Golobar 24. aprila 1943.

Svobode ni dočakala tudi Zinka Strle - Daša iz Markovca. Hudo ranjeno so ujeli Nemci. Odpeljali so jo v taborišče Ravensbrück, od koder se ni vrnila.

V spomin padle Vide Krošelj je bil poimenovan vzgojno-varstveni zavod v Cerknici, po Francki in Veri Palčič pa se imenuje nova lekarna v Starem trgu.

JANEZ URBAS - PRIPADNIK OF NA LJUBLJANSKI POLICIJI

Janez Urbas

Težke življenjske razmere pred II. svetovno vojno so bile pri nas za vsakogar, še zlasti pa za večje družine, en sam boj za preživetje. Tako je bilo tudi za Janeza Urbasa, rojenega leta 1911 v Ivanjem selu. Že v najlepših letih svojega življenja se je moral boriti za svoj obstoj. Izhajal je iz delavsko-kmečke družine, že v zgodnji mladosti si je moral sam služiti kruh.

Komaj 14 let mu je bilo, ko si je moral iskati zaslužek. Najprej se je zaposlil na žagarskem obratu pri Matičiču v Lazah, kjer je delal vse do odhoda na služenje vojaškega roka, pa tudi po vrnitvi iz vojske leta 1935 je tam delal še nekaj časa. Ker je bil zaslužek slab, saj so dobili delavci le po trideset dinarjev na dan, kar je bilo premalo za

preživetje, so se nekajkrat uprli. Tudi on je z njimi sodeloval pri teh stavkah za zvišanje plač, ki so delno uspele.

Odločil se je, da si poišče boljšo in zanesljivejšo službo. Uspelo mu je pri državni policiji v Ljubljani, kjer so ga takoj sprejeli. Za policista-stražnika pa je moral uspešno opraviti večmesečni tečaj.

Služboval je večinoma v Ljubljani, pretežno na območju Šiške. Kmalu je spoznal, da je policija orodje raznih režimov za boj proti ljudstvu, zato je službo sprejemal kot nujno zlo za služenje vsakdanjega kruha. Do ljudi, proti katerim bi moral kazensko ukrepati, je bil zelo tolerant. Če je dobil nalog za aretacijo kakega zlasti »političnega« prestopnika, se je vedno izgovoril, da ga ni dobil doma. Zato je bil med ljudmi izredno cenjen in priljubljen. Kasneje je o spominih na policijsko službovanje zapisal naslednje: »V policijo sem vstopil zgolj zaradi tega, da bi prišel do stalne in sigurne službe. Tu sem prvič opazil strankarska prerivanja in izigravanje, videč ljudi raznih strank kot najboljše pri-

Osvobodilna fronta Slovenije	
Krajevni odbor OF za <u>Nar. milico</u>	Ime, priimek, očetovo ime <u>Janez Urbas</u>
okraja <u>Maribor, mesto</u>	Poklic <u>polic. stražnik</u>
	Datum in kraj rojstva <u>18.5.1911</u>
	<u>Tranje selo pri Rakeku</u>
	Narodnost <u>slovenska</u>
	Državljenstvo <u>jugoslovansko</u>
št. <u>373290</u> <u>23. decembra 1945</u> v <u>Mariboru</u>	Zaposlitev <u>nam. komandanta</u>
	<u>komande Nar. milice</u>
	Bivališče <u>Vrazova ul. 3</u>
	<u>Maribor</u>
	Štev. osebne izkaznice

Izkaznica OF Slovenije Janeza Urbasa, izdana decembra 1945 v Mariboru.

jatelje in njihovo govorjenje o svojih uspehih na račun nevednega ljudstva. Na osnovi tega sem stranke popolnoma zasovražil, ker sem uvidel, da eno govore, drugo pa delajo. Na policijo pa sem gledal kot na orodje raznih režimov ...»

Ljubljanski policisti so ostali v službi tudi med italijansko okupacijo, med njimi tudi Janez Urbas. Med policisti je bilo veliko takih, ki so se kmalu po ustanovitvi OF povezali z rajonskimi odbori OF na območju Ljubljane. Rešili so marsikaterega aktivista OF, ki so ga zaprli italijanski okupatorji in domači izdajalci. Pri teh reševanjih je bil posebno aktiven Janez Urbas s prijatelji Tonetom Moškom, Jožetom Butaro, Stanetom Ukmarjem in še nekaterimi drugimi. Delovali so predvsem na območju rajona Šiška, kjer je bilo tudi Urbasovo službeno mesto in je v tem predelu Ljubljane najbolj poznal ljudi in politične razmere. V delo proti okupatorju ga je vpeljal in z njim seznanil eden pomembnih aktivistov v ljubljanski policiji, tovariš Anton Možek, ki ga je meseca maja 1941 tudi povezal z OF. Od njega je dobival vse naloge in navodila za delo med policijo in civilnim prebivalstvom. Med policisti je imel predvsem nalogo, da jih pridobi za delo OF pri zbiranju obveščevalnih podatkov in zbiranju orožja za partizane. Vse te podatke in orožje pa je Janez Urbas osebno izročal partizanom, ki so bili takrat v Dolomitih okrog Toškega čela. Ko so Italijani Ljubljano ogradili z žično ograjo, je ta naloga postajala za Urbasa vse težja. Med civilnim prebivalstvom pa je imel predvsem nalogo pridobiti ljudi za OF in pomoč pri

zbiranju obveščevalnih podatkov ter ustvariti zaupanje med prebivalci in policijo, saj ta bila med policisti v Šiški samo dva, ki nista sodelovala z OF. Bila sta okupatorjeva volhuna in nanju so opozorili ljudi. Prav njima podobni so izdali Antona Možka, ki so ga Italijani junija 1942 ustrelili kot talca. Tudi Janez Urbas je le še nekaj mesecev uspešno deloval med šišenskimi policisti in tamkajšnjimi prebivalci. Konec oktobra 1942 je bil izdan in po nalogu bele garde so ga Italijani aretirali in najprej za nekaj dni zaprli v obrtni šoli pri fašistični policiji, kjer so ga mučili in pretepali. Ker mu niso mogli ničesar dokazati, so ga izročili belogardistom v Šempetrski kasarni, kjer so imeli svoje zapore. Tudi oni so ga zaslíševali in mučili, da bi izsilili priznanje o sodelovanju z OF. Ker jim to ni uspelo, so ga meseca februarja 1943 poslali v internacijo v Visco v Italiji. Tam je s somišljeniki takoj začel aktivno politično delovati. Od 1200 Slovencev, kolikor jih je bilo v tem taborišču, so jih kar 800 pridobili za delo v OF. Zaradi svoje politične aktivnosti je bil Janez Urbas avgusta 1943 sprejet v komunistično partijo, saj je bil že pred tem od julija 1941 kandidat za sprejem.

Po kapitulaciji Italije je bil še s tremi tovariši določen v delegacijo, ki je imela nalogo, da z avtomobilom pride čim prej v stik s slovenskimi partizani za sprejem ostalih internirancev v partizanske vrste. Med vožnjo so padli v nemško zasedo. Nemci so jih zajeli in odpeljali v Trst, od koder so vsi štirje pobegnili in se 18. septembra 1943 priključili novoustanovljeni XII. brigadi. Že po petih dneh je Urbas postal politdelegat, nato komandir voda, čez dobre tri mesece pa komandir 1. čete v 2. bataljonu te brigade (XII. SNOUB). Na tej dolžnosti je ostal do 1. avgusta 1944, nakar je odšel na enomesečni oficirski tečaj v Metliko, ki ga je končal z odliko. Dobil je čin podporočnika in ostal do osvoboditve na tem tečaju kot inštruktor in komandant šolskega bataljona pri Glavnem štabu Slovenije. S svojo enoto je sodeloval pri osvobajanju naše domovine.

Po končani vojni ga je predvsem skrbelo, kako so vojno preživelí njegovi domači. Bil je srečen, da je kot osvoboditelj prihajal prav preko Notranjske. V svojem rojstnem Ivanjem selu se je ustavil le za toliko časa, da je pozdravil domače in izvedel, da je njegov najmlajši brat Franc padel že v začetku junija 1942 na poti v partizane. Brat Jože, ki je bil na začetku vojne na odsluženju vojne roka pri letalstvu stare Jugoslavije, je odšel s pobeglo vlado in kraljem Petrom v Egipt. Tam se je priključil angleški vojski in domači vse do konca vojne niso vedeli za njegovo usodo. Njegov oče in mati ter najstarejši brat Tone in sestra Tončka pa so srečno preživelí vojno. Tone in Tončka sta bila ves čas izredno aktivna in požrtvovalna aktivista OF. Vse te novice so Janeza po eni strani razžalostile, po drugi pa je bil ponosen, ker so se vsi njegovi bojevali za pravično stvar slovenskega ljudstva.

*Poročna slika Marice in Janeza Urbasa, priči sta bila
Janez Frelih in Franc Kranjc.*

Po prihodu v Ljubljano pa je Janez želel čim prej izvedeti, kaj je z njegovo zaročenko Marico Frelih in njeno družino. Izvedel je, da je tudi Maričin brat Boni padel v partizanih. Kot Urbasova je bila tudi Frelihova družina vsa na strani OF, zato so nestrpno pričakovali prvo povojno srečanje z Janezom Urbasom, ker se od oktobra 1942 niso več videli. Srečanje je bilo pri srčno in nepozabno.

Začelo se je novo življenje in s tem tudi nove obveznosti v Ljubljani. Najprej je prevzel dolžnost komandirja postaje narodne milice v Ljubljani. Na tej dolžnosti je ostal do sredine julija 1945, nato je postal komandir posebne čete organov za notranje zadeve.

Decembra istega leta je bil premeščen v Maribor za namestnika komandanta narodne milice za mesto Maribor. Na tej dolžnosti je ostal do 1. februarja 1946, ko je bil premeščen v Slovensko Bistrico za poveljnika okrajne narodne milice.

Med tem službovanjem se je Janez Urbas poročil s svojo izvoljenko Marico Frelih iz Ljubljane. Komaj sta dobro zaživela družinsko življenje in je bil na poti že prvi otrok, je Janez hudo zbolel. To je bila posledica mučenj in trpljenja po zaporih in v internaciji, pa tudi v partizanih je bil dvakrat ranjen. Po nekajmesečnem zdravljenju v mariborski bolnišnici je 6. oktobra 1946 umrl. Po njegovi smrti se je rodil sin Janez, ki je dobil ime po očetu.

Ob letošnji 60-letnici konca 2. svetovne vojne in našega boja za svobodo, kamor je vgrajeno veliko in plemenito delo Janeza Urbasa, se ga radi spominjamo soborci, prijatelji in znanci.

TEŽKE RAZMERE NA LOGAŠKEM

Člani rajonskega odbora Osvobodilne fronte Logatec z obveščevalci Dolomitskega odreda spomladi 1944, z leve: Tone Jernejčič, Janez Bajt, Ema Jernejčič, Franc Poljšak, Franc Gnezda in Jakob Tegelj.

Območje, na katerem je med drugo svetovno vojno na okupiranem ozemlju deloval rajonski odbor Osvobodilne fronte Logatec, je bilo izredno težko in zahtevno. Skozenj so potekale najpomembnejše vojno-strateške komunikacije, ki so povezovale Italijo s srednjo Evropo. Tega pomena Logatca so se zavedale tudi italijanske in nemške okupacijske oblasti. Zato so to območje močno zavarovale s svojimi in kvizlinškimi postojankami. Najmočnejše sta bili zavarovani železnica in cesta Ljubljana-Trst, kjer je bilo tudi največ postojank.

V tako težavnih razmerah je na tem območju od sredine leta 1941 do osvoboditve maja 1945 deloval rajonski odbor OF. Najprej je zajemal samo ožje območje Logatca in bližnjo okolico, v drugi polovici leta 1942 pa se je njegovo delovanje razširilo do Planine, Unca, Ivanjega sela in drugih krajev proti severozahodu. Posledica izredno težkih razmer so bile tudi velike žrtve med aktivisti. Že junija 1942 so Italijani v Logatcu in okolici aretirali več pripadnikov Osvobodilne fronte, od katerih so jih osem ustrelili kot talce, druge pa so odpe-

Janez Bajt, sekretar rajonskega odbora OF Logatec, jeseni 1944.

Franc Skvarča, ubit 1944.

ljali v internacijo. Med njimi so bili tudi trije člani rajonskega odbora Logatec. V celotnem obdobju 2. svetovne vojne je bilo interniranih 268 Logatčanov, od tega 89 žensk. V zaporih jih je bilo 39, od tega 12 žensk. Na prisilno delo so jih odpeljali 78, od tega 42 žensk. Leta 1944 sta bili žrtvi domobrancev dva sekretarja rajonskega odbora OF Logatec. Prvi, Franc Popit - Zupancev, je bil žrtev domobranske prevare 16. februarja 1944 v Žibršah. Po hudi bolezni se je zdravil pri Rečanovih. Domobranci so tja prišli preoblečeni v partizane. S prevaro so ga izvabili iz skrivališča in ga ustrelili. Za njim je dolžnost rajonskega sekretarja prevzel Tone Klučar - Tonček. Tudi on je postal žrtev domobranskega napada. V bližini Kališ so ga, ko je bil ranjen v nogo, ujeli in tako nemočnega s puškinimi kopiti pobili do smrti. Bil je tako iznakažen, da so ga njegovi tovariši soborci komaj prepoznali.

Najbolj gnusen zločin pa se je zgodil 13. julija 1944, ko so logaški domobranci obkolili in napadli člane rajonskega odbora OF, ki so imeli svoj tabor v gozdu nad Grčarevcem. Ob napadu se je večina članov rajonskega odbora uspela rešiti, le Franc Skvarča je padel domobrancem v roke. Že od mladih nog je imel poškodovano nogo, ob napadu pa je bil prestreljen še skozi drugo. Zato ni mogel pobegniti. Kar se je zgodilo potem, je videla Ema Jernejčič, ki je bila skrita pod kupom vejevja. Ujetega Skvarčo so domobranci najprej zasliševali, ker pa ni ničesar izdal, so ga začeli pretepali in poniževati. Na kolenih jih je

prosil, naj ga pustijo živeti, toda eden izmed domobrancev, doma s Planine, nekoč sta skupaj hodila v šolo, je vzel sekiro, ki jo je našel v taboru ob ognjišču, in z njo ubil ranjenega Skvarčo. Ko so domobranci odšli nazaj v postojanko, so prišli tovariši nazaj v svoj tabor in našli Skvarčo vsega okrvavljenega, v glavi pa je imel zasajeno sekiro. Janez Bajt ga je naslednji večer na vozičku odpeljal na pokopališče pri Planini. Tam so ga pokopali, na grob pa položili cveče, ki so ga pripravila dekleta iz Grčarevca.

Domobranci so v partizanskem taboru poleg drugega našli tudi dokumente o gospodarskih komisijah, ki so delovale po vaseh. Zaradi teh dokumentov so aretirali nekaj aktivistov, med njimi tudi Franca Simšiča, Martinovega ata, in Jakoba Hrovatina, oba iz Laz. Takrat sem šele zares spoznal pomen ilegalnih imen naših aktivistov, pa tudi partizanskih imen, ki smo jih imeli mi, ki smo bili v partizanih.

Usoda pa ni bila naklonjena tudi Janezu Bajtu, doma z Unca, ki je po smrti Toneta Klučarja prevzel dolžnost sekretarja rajonskega odbora OF. Skupaj z Emo Jernejčič, ki je bila sekretarka Skoja, sta odšla v Strmico na sestanek s tamkajšnjimi aktivisti. Tam sta se srečala tudi z obveščevalci Dolomitskega odreda. Bila je zima, zapadel je že prvi sneg. Odšli so v hišo, komaj pa so posedli okoli mize, že so vas obkolili Nemci. Prišli so v belih haljah, da jih ni bilo videti, ko so se približevali hišam. Obveščevalec Anton Tegel - Brko s Planine je padel že takoj na začetku spopada, Emo Jernejčič, Janeza Bajta in še nekaj mladink pa so Nemci zajeli. Najprej so jih odpeljali v Postojno in jih na poti od Strmice do Postojne večkrat postavili v jarek ob cesti, kot da jih nameravajo ustreliti. Janez Bajt je moral nositi zabojčke s strelivom in je pod njihovo težo večkrat padel. Ema mu je hotela pomagati, vendar so jo pahnili vstran. Uspela pa mu je zašepetati: »Ne pozna se!« To jima je verjetno rešilo življenje, ker sta na zaslišanjih lahko lagala in se zagovarjala vsak po svoje. Po hudih zaslišanjih v Postojni, kjer niso ničesar izdali, so jih naslednji dan odpeljali v Trst, čez dober mesec pa v nemška koncentracijska taborišča. Ženske v Ravensbrück, moške pa v Dachau. Ema Jernejčič se je iz nemškega taborišča vrnila šele konec junija 1945, bila je vsa izčrpana in onemogla, kljub temu pa je spet prevzela dolžnost sekretarke SKOJ za rajon Logatec. Takrat se je iz taborišča vrnil tudi Janez Bajt.

Vse te izgube so bile posledica težkih razmer na Logaškem, pa tudi strašne zaslepljenosti domačih okupatorskih hlapcev in izdajalcev. Domobranec, ki je s sekiro ubil Franca Skvarčo, je po vojni pobegnil v Kanado. Po osamosvojitvi Slovenije je prišel na obisk v domači kraj, ogledal pa si je tudi mesto svojega zločina. Še vedno živi v Kanadi in za to, da je ranjenemu, ujetemu in nemočnemu partizanu zasadil sekiro v glavo, ni nikoli nikomur odgovarjal.

SKOZI DVE SVETOVNI VOJNI

Tone Simšič s sinom Marjanom.

Moj oče Tone Simšič se je rodil leta 1895 v Planini pri Rakeku. Mladostna leta je preživel v rodni Planini, kjer se je tudi izučil za poklic zidarja. Ta poklic je opravljal do svojega dvajsetega leta. Takrat pa je že drugo leto trajala prva svetovna vojna, ki je v vojno viхро potegnila tudi Slovence. Tako je bil tudi oče Tone konec leta 1915 vpoklican v avstro-ogrsko vojsko. Najprej se je vojaško usposabljal na Slovenskem in v Avstriji, leta 1917 pa je bil poslan na rusko bojišče. Tam je v hudih bojnih spopadih sodeloval skoraj leto dni, dokler ga niso zajeli Rusi. V ujetništvu se je navzel ruskega revolucionarnega duha. Iz ruskega ujetništva se je vrnil šele v začetku leta 1919 in nadaljeval delo v svojem poklicu. Po dobrih dveh letih se je poročil z

Marijo Turk iz Laz. Od leta 1922 do 1940 se jima je rodilo kar osem otrok. Živelimo v precejšnjem pomanjkanju in revščini, toda preživeli smo vsi razen Marjana, ki je star pet let zbolel za davico in umrl.

Oče je bil v takratno jugoslovansko vojsko večkrat klican na orožne vaje. Ob napadu na Jugoslavijo, meseca aprila 1941, je bil vpoklican v vojsko s činom kaplarja in je vodil oddelek vojakov v enem od utrjenih bunkerjev na znani Rupnikovi liniji. Po razpadu jugoslovanske vojske so Slovenijo okupirali Italijani, česar ni mogel preboleti. To pa tudi zaradi tega, ker je dolga leta živel ob nepravilni rapalski meji, ki je ni bil nikoli pripravljen sprejeti. Tudi socialistične ideje ruske revolucije iz časov ruskega ujetništva so mu pustile močan pečat. Kadar je malo globlje pogledal v kozarec in bil dobre volje, je zvečer odšel na balkon (gank) in vzdiklal: »Živela Rusija! Živel Stalin!« Zaradi tega je bil kar nekajkrat zaprt po 48 ur.

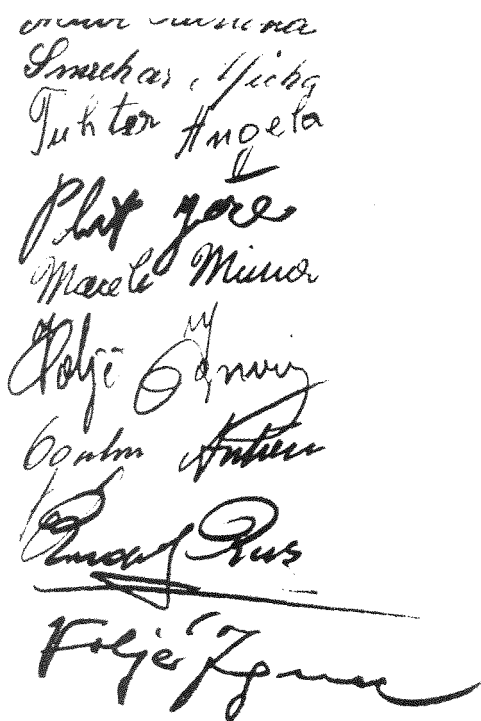
Po odhodu sinov Jožeta in Toneta v partizane so Italijani junija 1942 mojega očeta in mlajšega brata aretirali in odpeljali v internacijo, v taborišče Treviso. Jeseni istega leta so očeta premestili v najhujše italijansko taborišče, ki je bilo na otoku Rabu. To taborišče so Italijani neprestano širili in dograjevali, zato so potrebovali usposobljene delavce. Nabirali so jih in tja pošiljali iz drugih taborišč. Tako so očeta kot civilnega interniranca prisilili, da je opravljal zidarska dela pri dograjevanju rabskega taborišča, prenašati in trpeti pa je moral vse tegobe lakote in žeje ter nečloveške bivalne in zdravstvene razmere, ki so jim bili izpostavljeni in so zaradi njih množično umirali slovenski in hrvaški rodoljubi v tem taborišču. V taborišču na Rabu je moj oče ostal do kapitulacije Italije 8. septembra 1943. Rabski interniranci so takrat pod vodstvom Osvobodilne fronte, ki so jo skrivoma organizirali v taborišču, ustanovili Rabsko brigado. Tudi moj oče Tone se je takoj vključil v to brigado in v njeni sestavi pripotoval v Slovenijo. Borci Rabske brigade so 23. septembra 1943 na Mašunu pred komandantom Glavnega štaba NOV in PO Slovenije Francem Rozmanom - Stanetom slavnostno prisegli zvestobo svojemu narodu in boju za osvoboditev domovine.

Zaradi nezadostne pripravljenosti borcev za napore je bila brigada kmalu razpuščena. Večina borcev je dobila bolezenski dopust, del se jih je vključil v druge partizanske enote. Oče je odšel v 8. brigado, ki je bila tedaj razporejena okrog Gornjega Jezera. Tam ga je obšla želja, da bi po dolgem času, ki ga je prebil v taboriščih, spet videl domači kraj in obiskal svojo družino, saj so ga doma čakali štirje majhni otroci in žena. Zato je zaprosil poveljstvo brigade, da ga pustijo za nekaj dni domov. Komandant brigade mu je dal nekaj dni dopusta, pri tem pa ga je opozoril na previdnost.

Oče se je še isti dan podal na pot in pozno zvečer prišel do Cerknice. Odločil se je, da noč prespi na nekem skednju in pot nadaljuje jutraj. Prav v tisti noči pa so Nemci začeli z veliko ofenzivo proti osvobojenemu ozemlju. Najprej so s tanki in topovi začeli obstreljevati Cerknico. Že prve topovske grante, ki so priletele, so zadele skedenj, na katerem je počival oče. Bil je hudo ranjen v desno roko in nogo. Najprej so ga prepeljali do Nove vasi na Blokah in nato do Ribnice, kjer so mu v začasni bolnišnici v gradu amputirali desno nogo. Toda že čez dober teden, 11. oktobra, je umrl zaradi zastrupitve. Tako je bil pokopan v skupni grobnici z drugimi borci, ki so takrat padli ali umrli v Ribnici, in tam počiva še danes.

Šel je skozi dve svetovni vojni, svojo življenjsko pot pa je sklenil na pol poti, saj je bil star komaj 48 let, in tako postal žrtev druge svetovne vojne.

ODPOSLANEC KOČEVSKEGA ZBORA RUDI RUS IZ PLANINE

Podpisi udeležencev Zbora odposlancev
slovenskega naroda v Kočevju. Drugi od spodaj
navzgor je podpis Rudolfa Rusa iz Planine, ki je
bil delegat logaškega rajona.

Letos bomo praznovali vrsto pomembnih obletnic iz naše novejšje zgodovine, saj je bilo leto 1943 ena najpomembnejših prelomnic v slovenskem narodnoosvobodilnem boju. Dotedanji partizanski odredi in prve štiri udarne brigade so prerasle v večje operativno-strateške enote. Zlasti po kapitulaciji Italije je bilo ustanovljenih več odredov, brigad in divizij, ki so sodile pod poveljstvo 7. in 9. korpusa, na Štajerskem pa je bila ustanovljena 4. operativna cona.

V letu 1943 so bili navezani tudi tesnejši stiki z zahodnimi zavezniki. Že ob koncu julija je prišla prva zavezniška misija, ki jo je vodil Kanadčan, major Johnson. Našemu narodnoosvobodilnemu boju je bil izredno naklonjen. Med drugim je v imenu zaveznikov s plakati pozival domobrance, naj se pri-

družijo partizanom, ki se edini borijo na strani zaveznikov za osvoboditev Slovenije. Kasneje so podobne zavezniške misije prišle tudi k poveljstvom korpusov in 4. operativne cone. Posamezni zavezniški oficirji so bili dodeljeni tudi štabom divizij in brigad za zvezo pri izvajanju večjih operativnih akcij.

Leta 1943 je bila ustanovljena tudi večina stacioniranih partizanskih bolnišnic, zlasti bolnišnice v Kočevskem Rogu, Trnovskem gozdu in na Notranjskem pod Snežnikom.

Člani Notranjskega okrožja s tovarišicami s terena. Z leve: Kajtimir Menart, Rudolf Rus, predzadnji Franc Popit - Jokl.

Najpomembnejši dogodek leta 1943 pa je bil vsekakor Kočevski zbor odposlancev slovenskega naroda. Zasedal je od 1. do 3. oktobra 1943 v Kočevju. Na ta zbor so prišli izvoljeni delegati iz vse Slovenije, tudi iz Primorske in Koroške. To je bil zgodovinski dogodek za slovenski narod. Na njem so bili sprejeti pomembni sklepi, izoblikovani so bili temelji naše slovenske države. Zbor je uzakonil narodno oblast in njenega najvišjega predstavnika – Slovenski narodnoosvobodilni svet, SNOS, naš parlament, ki mu je bila odgovorna vsa izvršna oblast. S temi sklepi je slovenski narod dobil vse elemente državnosti, moderne nacije, kar je bil edinstven primer v takratni okupirani Evropi.

Rajonski odbor Logatec je bil ustanovljen leta 1941 kot rajonski odbor Osvobodilne fronte Logatec. Od takrat se je narodnoosvobodilno gibanje hitro širilo na širšem logaškem območju. Po vaseh so bili ustanovljeni odbori OF, ki so kasneje prerasli v narodnoosvobodilne odbore. Z njihovo pomočjo je rajonski odbor Logatec, ki je imel od spomladi leta 1942 svoj sedež na območju Kališ v gozdovih nad Logatcem, organiziral zbiranje hrane, oblačil in vsega drugega za naše partizanske enote. Širil pa je tudi narodnoosvobodilno gibanje. Še posebej se je razmahnilo spomladi 1943, kar se je ob kapitulaciji Italije pokazalo z množičnim odhodom deklet in fantov v partizane. Bilo jih je toliko, da je bil ustanovljen poseben Logaški bataljon.

V tako ugodnem ozračju so potekale tudi priprave za izvolitev delegata za

Marija Rus

Kočevski zbor odposlancev. Za kandidata je bil izbran Rudolf Rus, član rajonskega odbora, ki je bil potrjen na vseh vaških odborih OF našega rajona. Že 25. septembra je po kurirskih zvezah odpotoval na zasedanje v Kočevje. S tega zasedanja je prinesel pisno gradivo, poleg tega pa še veliko osebnih vtisov, do katerih je prišel ob spremljanju dela zbora kot tudi ob srečanjih in pogovorih z delegati iz drugih krajev Slovenije.

Rudi Rus je bil po poreklu Logačan, pred vojno je z družino živel v Planini, kjer je imel tik pred takratno državno mejo med Jugoslavijo in

Italijo manjšo gostilno. Po italijanskem napadu in okupaciji naše domovine leta 1941 se je kmalu povezal s tamkajšnjimi aktivisti Osvobodilne fronte, sredi leta 1942 pa tudi neposredno s člani rajonskega odbora Logatec. Na terenu Planina je bil član gospodarske komisije. Ob prihodu na rajonski odbor leta 1943 je postal predsednik gospodarske komisije rajona Logatec in član gospodarske komisije vrhniškega okrožja, po združitvi vrhniškega in notranjskega okrožja pa član gospodarske komisije notranjskega okrožja.

Po njegovem odhodu v partizane so Nemci in domobranci pogosto prihajali preiskovat njegovo hišo in terorizirat družino. Tako so 6. aprila spet prišli in preiskali vsak kotiček. V shrambi so našli nekaj več kruha in peciva, ki ga je Rudijeva žena pripravila za partizane. Ker je še vedno imela gostilno, se je izgovorila, da ima to pripravljeno za mimoidoče goste.

Potem pa so v odtočnem žlebu našli pismo moža Rudija, ki ji je sporočal, da pride zvečer po hrano. Ko so ji pokazali to pismo, je Marija onemela in ostala brez besed. Kljub temu da je bila visoko noseča, so jo zgrabili in grobo izvlekli iz hiše. Niso ji pustili, da bi vzela vsaj najnujnejša oblačila. Kakih sto metrov od hiše so jo ustavili in obrnili proti hiši, da je morala gledati vse, kar so potem počeli. Hišo so najprej popolnoma izropali in odnesli vse, kar je bilo vrednega, potem pa so jo polili z bencinom in zažgali. Ogenj je uničil samo ostrešje, zato so pripeljali top in z njim streljali v zidove. Od hiše so ostale samo ruševine.

Marijo Rus so zvezano vrgli na tovornjak in odpeljali v Postojno, od tam pa v tržaško Rižarno. Nikoli se ni zvedelo, kako in kje sta končala ona in njen nerojeni otrok, ki ga je nosila pod srcem.

MOŽ IN ŽENA V PARTIZANIH

Karla in Jože Dolinšek v letu svobode.

Leta 1945 je v prvem letu svobode nastalo veliko lepih fotografij, ena izmed njih je tudi fotografija slovenskih partizanov, zakoncev Karle in Jožeta Dolinška. Toliko lepša je zato, ker ni bilo pogosto, da sta mož in žena odšla v partizane in tudi oba preživela.

Karla Dolinšek -

Dragica je bila doma v Zagorju ob Savi. Rodila se je leta 1912, v domačem Zagorju se je izučila za šiviljo. Jože Dolinšek je bil rudar v zasavskih rudnikih. Spoznala sta se med najhujšo gospodarsko krizo, leta 1933 sta se poročila. Rodila sta se jima dva sinova. Med okupacijo sta se Karla in Jože Dolinšek tudi sama vključila v odpor proti okupatorju. Jožeta so Nemci prijeli, zaprli najprej v zbirnem taborišču na gradu Borl, nato pa odpeljali na prisilno delo v Eisenerz. V začetku leta 1943 je tja za njim odšla tudi Karla. Sredi leta 1944 sta oba pobegnila v partizane na Štajerskem. Dragica je pripadala vojnemu odseku Gornji Grad, Jože pa je bil borec Šercerjeve brigade.

V uniformi sta ostala tudi po vojni, tedaj je nastala njuna slika. Dragica je pripadala Knoju, kar pove njena posebna pasna sponka, mož Jože pa je bil oficir, po činu poročnik. Uniformo je nosil še vedno nekoliko po partizansko. Na suknjiču je imel zapete vse gumbе, kot je bilo predpisano, ovratnik srajce pa kar razpet. Po partizanski navadi sta titovko nosila postrani, nagnjeno nad uho. Na kapah sta imela prišiti navadni rdeči zvezdi iz blaga.

Leta 1953 sta se preselila v Ljubljano. Njun zakon je trajal 64 let, kar je dano redkim. Jože je umrl leta 1997, njegova žena pa sedem let kasneje. Kljub visoki starosti je do zadnjega skrbela sama zase in ni bila – kot so rekli ob grobu – nikomur v napoto.

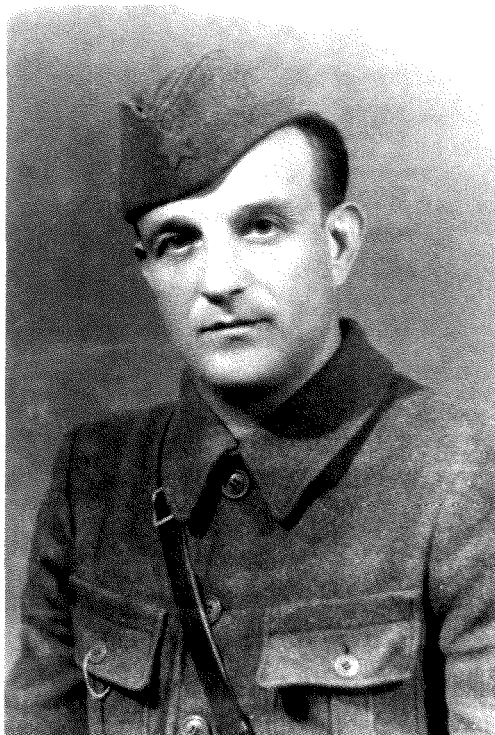
NOTRANJCI V BOJU ZA KOROŠKO

*Prva četa I. bataljona Zapadno koroškega odreda, slikana februarja 1944 na Koroškem.
Četrti z leve je komandir čete Jože Mrhar iz Laz.*

Po kapitulaciji Italije so se fantje in dekleta iz nekdanjega Logaškega rajona začeli zbirati v Žibršah in na Ravniku, kjer so ustanovili Logaški bataljon. O nastanku in razvoju ter prvih bojih tega bataljona je ob njegovi 60-letnici podrobneje pisal brigadir Janez Švajncar v Vojnogodovinskem zborniku št. 13, o Logaškem bataljonu je pisal tudi Marjan Malc v Vojnogodovinskem zborniku št. 14.

Po ustanovitvi je bataljon nekaj časa deloval samostojno, kmalu pa je prešel v sestavo novoustanovljenega Dolomitskega odreda. Tudi v Dolomitskem odredu ni ostal dolgo, že novembra 1943 je prešel v Prešernovo brigado in postal 3. bataljon te slovenske narodnoosvobodilne brigade, ki se je proti nemškemu okupatorju in njegovim domačim pomagačem bojevala predvsem na Gorenjskem. Tretji bataljon Prešernove brigade je bil dobra in trdna partizanska enota, zato so ga izbrali, da odide na Koroško, kjer bo okrepil narodnoosvobodilni boj in omogočil nastanek in razvoj novih enot.

*Janez Kranjc, sekretar okrožnega komiteja
Velikovec na Koroškem.*

Tedaj pa je 15. decembra 1943 prišlo do znane tragedije bataljona na Pokljuki. Nemci so bataljon presenetili v stavbi hotela, ga obkolili in v neenakem boju je padla ali bila ujeta več kot polovica vseh borcev. Zato je bil odhod na Koroško odložen. Borci, ki so se rešili iz nemškega obroča na Pokljuki, se še vedno niso znebili vtisov hudega poraza, poleg tega pa je bilo treba vrste bataljona spet izpopolniti z novimi borci. Zato je bataljon lahko odšel na Koroško šele februarja 1944.

V zimi in tedanjih razmerah je bila pot na Koroško izredno zahtevna in težavna. Koroška je bila ozemlje, ki so ga Nemci še posebej varovali. Po prehodu čez Karavanke pod Golico na koroški strani med Šentjakobom in Šmarjeto se je bataljon razdelil v dve skupini. Manjša

skupina, ki jo je vodil komandir 3. čete Tone Mivšek, je odšla preko Drave blizu Gure in postala Prekodravska četa. Glavnina bataljona z dvema četama pa je ostala na desni strani Drave v okolici Vrbskega jezera.

Po prihodu obeh enot na Koroško so se pričakovanja uresničila. Tako Prekodravske čete kot bataljonu so se pridružili številni koroški prostovoljci. Že v nekaj mesecih je iz bataljona nastal Zahodnokoroški odred s tremi bataljoni. Precej Notranjcev je bilo v 2. bataljonu. Med njimi je bil tudi komandir 1. čete Jože Mrhar iz Laz pri Logatcu.

10. junija 1944 se je četa odpravila na nove položaje. V predhodnici sta hodila Franc Puntar z Unca in še en borec. Prišla sta do nekega križišča, tam pa nista vedela, kam dalje. Ena pot je vodila proti Jezerskemu, druga proti Beli. Zato sta počakala, da je prišel komandir Jože Mrhar. Pri križišču pa je bila skrita nemška zaseda, za katero ni vedel nihče. Pritajila se je in pustila, da sta oba partizana iz predhodnice prišla do razpotja in tam čakala. Ko pa je prišel par-

Kurirji Koroškega odreda Korel, Drago in Tone.

tizanski komandir in pokazal, v katero smer je treba dalje, se je po njem iz zase-
de vsula toča krogel. Padel je smrtno zadet.

Po njegovi smrti so koroški partizani poslali staršem padlega Jožeta Mrhar-
ja več slik. Na eni, na kateri je bil skupaj z borci svoje čete, je pisalo: »V spo-
min na hrabrega borca Jožeta, najboljšega tovariša in dobrega komandirja, ki je
podaril najdražje, kar je imel, na oltar domovine. Slava našemu Jožetu, katere-
ga duh nas spremlja v vsaki borbi in kliče po maščevanju. Pokopan v Kortah na
Koroškem, 10. VI. 44. Njegovi tovariši, koroški borci.« Na ovojnici je pisalo:
»Prosi se oddati družini Grehcovih v Lazah v spomin na njih sina Jožeta.
Koroška, 8. 8. 44. Koroški borci.«

Med Notranjci na Koroškem je bil tudi Srečko Židanik, tudi iz Laz, ki je bil
v bojih v okolici Beljaka hudo ranjen. Nemci so ga ujeli in odpeljali v taborišče
Dachau, kjer je umrl.

Posebna skupina iz Notranjske, ki jo je vodil Janez Kranjc iz Ivanjega sela,
je odšla na Koroško že decembra 1943. V njej so bili poleg Kranjca še Franc
Udovič in Miro Matičič z Unca ter Alojz Poženel, Tine Bombač in Franc
Vrabec iz Rakeka. Ta skupina se je pridružila koroškim borcem v okolici
Velikovca, kjer je bil ustanovljen Vzhodnokoroški odred. Za komisarja in
komandanta tega odreda je bil imenovan Janez Kranjc, na tej dolžnosti je ostal

vse do konca vojne. Tudi po koncu vojne je ostal na Koroškem še nekaj let in opravljal razne dolžnosti. Bil je zelo dober in cenjen organizator vojno-političnega delovanja. Na Koroškem si je našel tudi svojo življenjsko sopotnico Marico. Imela sta sinova Janeza in Bojana ter hčerko Majdo. Mladost so preživljali na Postojnskem. Tam je Janez Kranjc opravljal razne gospodarske in politične dolžnosti, nazadnje je bil predsednik občinske borčevske organizacije v Postojni.

Po meni znanih podatkih so poleg zgoraj omenjenih na Koroškem delovali še naslednji Notranjci:

- Gojmir Gornik - Iztok, politkomisar Zapadnokoroškega odreda
- Anton Repeš iz Cerknice
- Jože Pogorelec iz Planine, padel pri Svečah na Koroškem
- Jaka Špeh iz Loške doline
- Ivan Brezec iz Begunj, padel 8. maja 1944 na Košutici (bil je obkoljen)
- Janez Oblak iz Ivanjega sela
- Tone Urbas (Budnov) iz Ivanjega sela, komisar 3. čete v Logaškem bataljonu, na Koroškem komisar ali namestnik.

Tone Jerančič ob osvoboditvi Celovca.

PARTIZANI IN ZAVEZNIKI NA NOTRANJSKEM

Dogajanja pred 60 leti na Notranjskem so bila izredno pomembna za naš narodnoosvobodilni boj. Preko Notranjske so potekale vse poti iz Primorske proti Kočevskemu Rogu in Beli krajini, kjer je bilo tedaj naše osrednje politično vodstvo in poveljstvo partizanskih enot s svojimi ustanovami. Preko Notranjske sta potekali dve pomembni kurirski liniji iz Primorske in Gorenjske proti glavnemu štabu NOV in POS. Po nemški ofenzivi jeseni 1943, ki se je končala novembra, je bil večji del Notranjske svoboden. Glavna obrambna sila na tem ozemlju sta bila vse do konca pomladi leta 1944 Notranjski odred in 4. bataljon I. brigade VDV. Večje operativne enote so občasno prihajale na to območje, in še to le za krajši čas.

Po vzpostavitvi tesnejših stikov z zavezniki in pogovorih z njimi o pripravi na ureditev zasilnega letališča pri Nadlesku, je tudi položaj Notranjske dobil vse pomembnejšo vlogo v vojno-strateškem smislu, saj so prek Notranjske potekale najpomembnejše komunikacije, po katerih so Nemci oskrbovali svoje enote na fronti v južni Italiji. Diverzantske skupine Notranjskega odreda in 4. bataljona VDV so nenehno izvajale diverzije na železniški progi in na cesti Ljubljana-Trst. S tem smo okupatorju povzročali materialne izgube in znatno otežili transport po teh železnici in cestah. Poleg naših napadov na te komunikacije so tudi zavezniška letala vse pogosteje preletavala naš zračni prostor, ko so letela na bombardiranja proti Nemčiji. Občasno so delovala tudi proti pomembnim ciljem v Sloveniji, še zlasti proti objektom na komunikacijah, kot so mostovi, viadukti, železniška križišča in sovražnikovi transporti. Nudila so tudi ognjeno podporo ob večjih operacijah naših partizanskih enot.

Zavezniška pomoč partizanom

S hitrim razvojem partizanskih enot po kapitulaciji Italije, ko je narodnoosvobodilna vojska dobila veliko orožja in opreme, je še vedno primanjkovalo marsičesa, predvsem sodobnejših sredstev za zveze – radijskih oddajnih postaj, telefonskih central in podobnega. Do kapitulacije Italije so se zveze vzdrževale predvsem preko dobro organizirane kurirske mreže. Po navezavi tesnejših stikov z zavezniki spomladi leta 1944 je naše vrhovno poveljstvo na čelu z marša-

Podzemelj ob Kolpi, B-24, liberator, poškodovano zavezniško letalo v Beli Krajini, marec 1945 (foto Franc Veselko, fototeka Muzeja novejšje zgodovine, Ljubljana).

lom Titom najprej zaprosilo za sredstva za zveze in sanitetni material. Ta pomoč se je posebno okrepila po sestanku, ki sta ga imela avgusta 1944 maršal Tito in Churchill v Neaplju. Glede na strateško pomembnost Slovenije je največ te pomoči prišlo prav v Slovenijo. Dokler niso bila pri nas zgrajena letališča, so jo spuščali s padali ali metali iz letal brez padal. V tistih delih Slovenije, kjer ni bilo mogoče urediti letališč, so zavezniško pomoč dobivali do konca vojne s padali.

Partizansko letališče v Nadlesku

Letališča za pristajanje zavezniških letal so bila nujna. Potrebovali smo jih predvsem za evakuacijo težjih ranjencev – naših in ranjenih zavezniških letalcev – v južno Italijo, pa tudi rešenih zavezniških letalcev, ki jih je bilo vsak dan več. Tudi nekaterih občutljivih tehničnih sredstev ni bilo mogoče spuščati s padali, zato so jih morala pripeljati letala na letališča.

Za ureditev letališča je moralo biti najprej dovolj veliko osvobojeno ozemlje, izpolnjene pa so morale biti tudi minimalne tehnične zahteve za pristajanje

transportnih letal. Te pogoje pa so v tistem času izpolnjevali le Bela krajina z letališčema Otok in Kresinec ter letališče Nadlesk v Loški dolini na Notranjskem, ki je bilo urejeno kak mesec kasneje kot prva dva. Sklep o gradnji teh letališč je bil sprejet na najvišji ravni našega partizanskega vodstva.

Sredi junija 1944 se je v Loški dolini zbrala skupina strokovnjakov: arhitekt Edo Mihevc - Dore, kapetan Benedik, oficir za zvezo Evgenij Ravnikar - Gregor, mlad inženir Pipan, od zaveznikov pa narednik McGregor. Tej skupini sta se pridružila še Stane Oberstar in Vinko Drobnič, ki sta postala komandant in komisar novega letališča.

S pomočjo domačinov so takoj začeli urejati letališče. Dela so potekala skoraj mesec dni, saj so morali odstraniti vse grmovje in drevje, poravnati grebene in zasuti jarke. Sredi julija 1944 je bilo vse pripravljeno. Zavarovanje letališča sta prevzela Notranjski odred in Gubčeva brigada. Ko so bile priprave končane, je britanski častnik za zvezo to sporočil v bazo Bari in tako sta se pozno zvečer, 21. julija 1944, spustili prvi dve zavezniški letali. Ko sta se pojavili nad Loško dolino, so bili skoraj vsi prebivalci doline pokonci, tisti, ki so bili odgovorni za varen pristanek, pa so nestrpno čakali, ali bo vse potekalo tako, kot so si zamislili. Največjo odgovornost pri tem je imel vsekakor narednik McGregor. Stal je na koncu pristajalne steze in z radijsko oddajno postajo preko navigatorja usmerjal letalo proti pristajalni stezi. Po uspešnem pristanku prvega letala DC-3 je nastalo splošno navdušenje, kmalu nato se je spustilo še drugo letalo. Pripeljali sta manjše količine sanitetnega materiala, v Bari pa odpeljali 41 ranjencev in 8 rešenih zavezniških letalcev. Med njimi je bil tudi Leo Rossi, ki je bil 18. marca 1944 sestreljen nad Cerkniškim jezerom. Težko ranjen je s padalom pristal na pobočju Javornika, kjer so ga našli domačini iz Dolenjega Jezera. Naslednji dan so ga na lojtrniku prepeljali v Grahovo, od tam pa je bil takoj prepeljan v snežniško bolnišnico, kjer ga je zdravila dr. Božena Ravnihar - Nataša. Tam so mu morali odrezati levo roko. Po 125 dneh zdravljenja v naši bolnišnici je ponovno odletel med svoje soborce v južno Italijo.

Zavezniška letala so od 21. julija do 9. septembra 1944 kar 36-krat pristala in vzletela s tega letališča. Poleg raznega materiala so pripeljala 30 članov zavezniških misij, ki so bile pri naših višjih poveljstvih, odpeljala pa 582 partizanskih in zavezniških ranjencev, 5 naših zdravnikov, 48 partizanov za delo v zavezniški bazi, 58 rešenih zavezniških letalcev in približno 10 britanskih vojnih ujetnikov, ki so pobegnili iz nemških taborišč.

Po oceni upravnice snežniških bolnišnic dr. Božene Ravnihar sodelovanje med bolnišnico in letališčem ni bilo najboljše organizirano. Bili so primeri, ko so letala pristala, ni pa bilo pripravljenih ranjencev, in obratno, da so ranjenci čakali, letal pa ni bilo in so morali nekatere odpeljati nazaj v bolnišnico.

Zbiranje ranjencev iz bolnišnic IX. korpusa za prevoz na letališče v Nadlesku.

Prenašanje hudih ranjencev v letalo.

Prenos ranjencev s Primorske

Partizanske bolnišnice 9. korpusa so bile sredi poletja 1944 prepolne težkih ranjencev. Zato je vodstvo 9. korpusa skupaj z Glavnim štabom NOV in POS sklenilo, da večji del težkih ranjencev iz bolnišnic Franja in Pavla ter iz nekaterih manjših postojank prepeljejo ali prenesejo do partizanskega letališča Nadlesk in od tam prepeljejo v južno Italijo na zdravljenje. Prenesti 95 ranjencev na 153 km dolgi poti je bila izredno nevarna, težka in zahtevna naloga. Za prenos in zavarovanje je bila določena kar cela 31. divizija s tremi brigadami – Gradnikovo, Vojkovo in Bazoviško. Prenos je trajal od 15. do 20. avgusta 1944, ob prihodu v Loško dolino pa so ugotovili, da letal še nekaj dni ne bo, zato so vse ranjence začasno prepeljali v snežniške bolnišnice. Prvo letalo je priletelo šele 26. avgusta, tako da je evakuacija trajala od 26. avgusta do 3. septembra. V tem času je bilo prepeljanih 152 ranjencev in 5 zavezniških letalcev. Med prepeljanimi ranjenci je bilo tudi precej Hrvatov iz njihovih partizanskih bolnišnic.

Prav v zadnjem letalu, ki je poletelo 9. septembra 1944 pozno zvečer, je bil tudi znani prvoborec Tone Keš - Stojan iz Bača pri Knežaku. Kot kurir je bil hudo ranjen v levi kolk ob prenosu pošte preko proge in ceste Postojna–Pivka. Prijatelj in soborec Vinko ga je z veliko težavo rešil, da ni padel v roke Nemcem

in domobrancem. Vinko ga je celo noč nosil na hrbtu, dokler ni dobil pomoči in so ga odnesli v snežniško bolnišnico. Tone Keš - Stojan se še dandanes spominja, kakšno srečo je imel, da je bil na tistem zadnjem letalu. Kasneje se je vrnil s prekomorskimi brigadami in sodeloval pri končnih bojih za osvoboditev domovine.

Napad na letališče

Letališče v Nadlesku je bilo trn v peti Nemcem in domobrancem, zato so njihovi obveščevalci budno spremljali vse, kar se je dogajalo okrog njega. Enote Rupnikovega bataljona, ki so bile na Rakeku in v Cerknici, so večkrat poskusile prodreti v Loško dolino in ogroziti letališče, toda naše enote so jim to vedno preprečile. Zato so se Nemci odločili za velik napad na letališče. Zbrali so okrog 2000 mož iz postojank Stična, Šentvid pri Stični, Velike Lašče, Ribnica, Kočevje in Rakek. Bilo je okoli 500 Nemcev in 1500 domobrancev. Nemci, ki so operacijo vodili, so ustanovili tri bojne skupine; te so prodirale vsaka iz svoje smeri. 8. in 9. septembra 1944 so se napadalci v največji tajnosti približevali izhodiščnim položajem za napad. V nedeljo, 10. septembra zjutraj, bi morale vse tri skupine hkrati vdreti v Loško dolino, toda skupina, ki je prodirala čez Javornik in bi morala prva začeti obkoljevati in zajeti upravo letališča, je izgubila zvezo s poveljstvom operacije, tako da je skoraj dve uri zamudila. S tem je tudi delno propadel načrt napada. Zavezniška misija pri letališču se je zadnji trenutek umaknila z vozilom, ki ga je prejšnji večer pripeljalo letalo. Pri umiku čez Loško dolino so domobranci Britance napadali z vseh strani, oni pa so se branili z vsem orožjem in tako srečno prispeli do Babnega Polja. Največje izgube so imeli naši terenski delavci – aktivisti. Ubitih jih je bilo 20, več je bilo ranjenih. Domobranci so zaplenili tudi nekaj orožja in opreme, ki je bila pripekljana prejšnji večer, naši pa je niso uspeli pravočasno umakniti. Tudi sovražne sile so imele veliko mrtvih in ranjenih. Daki je z jurišnim bataljonom 18. divizije prihitel z Bloške planote proti Knežji njivi in v jurišu zavzel dva nemška topa manjšega kalibra, potem pa so ju Nemci in domobranci s protinapadom dobili nazaj.

Večina aktivistov in civilnega prebivalstva se je umaknila v gozdove, predvsem proti Javorniku. Tam so si 10. septembra zvečer zakurili ogenj, takrat pa so priletela tri zavezniška letala in se začela spuščati, misleč, da so nad letališčem. Da bi preprečili spust letal, so naši ljudje začeli ogenj hitro gasiti, nanj so vrgli kar svoje plašče in šotorska krila.

Po teh tragičnih in nepredvidenih dogodkih se je poslanstvo letališča

*Obesek za srečo padlega ameriškega pilota
Laurence Meidla, starega 23 let,
sestreljenega pri Cerknici 18. marca 1944.
Pokopan je bil v Žerovnici pri Cerknici,
3. junija 1947 je bil odpeljan v Beograd.
Janko Leben je obesek izročil Bruceu M.
Magnusnu, sinu ameriškega letalca, ko je
bil le-ta na obisku v Sloveniji.*

»žalostna vreča« - radiotelegrafist Vernon Jansen in pilotov sin Bruce Magnuson. Ta je svojemu očetu na smrtni postelji obljubil, da bo odšel v Slovenijo poiskat kraje in ljudi ter se jim zahvalil v svojem in očetovem imenu, ker so mu rešili življenje. Vernon je prinesel s seboj poslanico zahvale slovenskim ljudem, v kateri piše:

»... Govorim v svojem imenu in imenu posadke preživelih, še štirje smo živi. V drugi svetovni vojni je bilo pri vas rešenih mnogo naših letalcev, ki ste jim nudili prvo pomoč in varnost. Nikoli ne bomo, ne mi, ne naše družine dovolj hvaležni ljudem, ki so tvegali življenja, da bi nam pomagali.

18. marca 1944. leta ob desetih dopoldne smo leteli v skupini druge bombne grupe 429. letalskega eskadrona. Ko smo prišli nad Slovenijo, nas je sovražnik napadel, tako da smo morali odskočiti s padali iz letala, ki je bilo že v plamenih. Devet nas je pristalo med Cerknico in Postojno, en član posadke, narednik Laurence Meidl, pa ni preživel. Njemu je slovenski narod pripravil časten pogreb. Narednik Leo Rossi je bil težko ranjen v rano od izstrelka, ki je eksplodiral v leta-

Nadlesek končalo. Od tedaj dalje so morali vse težje ranjence prepeljati v Belo krajino na letališči Otok in Kresinec. Tja je bilo premeščeno tudi celotno vodstvo letališča Nadlesek. Z obeh letališč je bilo prepeljanih v južno Italijo več tisoč civilistov in ranjencev. Na letališčih Otok in Kresinec so pristajala tudi ruska letala.

Po končani vojni so se anglo-ameriški in tudi sovjetski piloti ter člani vojnih misij in drugo osebje zaveznikov zelo radi vračali v naše kraje, kjer so med vojno pristajali in bivali. Še posebej radi so se vračali tisti, ki so bili rešeni iz sestreljenih letal, da so se lahko osebno zahvalili svojim rešiteljem in kurirjem, ki so jih vodili do partizanskih letališč, od koder so se vračali v matične baze.

Po 49 letih sta prišla k nam v Slovenijo na obisk, da se zahvalita, dva, katerih življenje je bilo povezano z usodo bombnika B-17, imenovanega

lu. Pogumni in dobri vaši ljudje so ga ves dan iskali in ga proti večeru končno našli. Odpeljali so ga v bolnišnico (partizanska bolnišnica pri Babnem Polju, op. pisca), kjer so mu zdravniki in bolničarji nudili potrebno pomoč, tako da je lahko že poleti zapustil bolnišnico in se vrnil v zavezniško oporišče.

Poročnika Raymonda Mc Keeja, bombarderja, in Raymonda Horna, navigatorja, so Nemci ujeli, kljub prizadevanjem vaših ljudi, da bi ju rešili. Šest od nas: Clifforda Magnusona, pilota, Theodora Lauterbacha, kopilota, Alberta Smitha, inženirja, Joea Fergusena, Irla Parkerja in mene ste rešili. Partizani so nas pospremili proti jugu, hodili smo čez prekrasne gore, doline, mesta in vasi v Sloveniji do Hrvaške in Bosne. Odleteli smo 2. maja 1944. leta s partizanskega letališča v Bosanskem Petrovcu. Moj spomin na to dolgo pot je poln dobrih dejanj vaših ljudi. Takrat se ni bilo mogoče zahvaliti vsem, zato želim to storiti zdaj. Ker pa nekatere gotovo ni več, velja naša zahvala njihovim potomcem.

Hvala vam! Vernon A. Jensen ...»

Letos poteka že 60 let od tistih težkih in nepozabnih dogodkov, zato jih bomo spomin nanje obudili s pohodi po poti prenosa ranjencev in drugimi priložnostnimi prireditvami. Osrednja proslava bo 7. septembra v Loški dolini na območju takratnega letališča. Imela bo značaj množičnega srečanja borcev, vojnih invalidov, pohodnikov, pripadnikov drugih veteranskih in podobnih organizacij, športnih društev in vseh drugih. Priprave na te pohode in srečanja že potekajo. Prav bi bilo, da se tam zberemo v čim večjem številu. Vabljeni bodo tudi rešeni zavezniški letalci in njihovi svojci ter ambasadorji in vojaški atašeji držav velike protihitlerjevske koalicije, še posebej pa ZDA, Velike Britanije, Francije in Rusije.

Ob spominjanju na opisane dogodke je prav priklicati v naš čas tudi nekaj izjav iz tistega časa. Angleški ministrski predsednik Winston Churchill je 22. februarja 1944 dejal: »Partizanski borci maršala Tita so edini ljudje v Jugoslaviji, ki se uspešno borijo proti Nemcem ... Dandanes vam lahko zagotovim, da bomo z vsemi močmi podprli maršala Tita in njegove junaške oddelke.«

Harrison, urednik londonskega radia za balkanska vprašanja, 6. marca 1944: »Boriti se proti Titu in Narodnoosvobodilni vojski pomeni boriti se proti Veliki Britaniji, Ameriki in Rusiji ...«

Izjava novega jugoslovanskega ministrskega predsednika Šubašiča 9. julija 1944: »Bratsko združeni v narodnoosvobodilni vojski pod vodstvom maršala Tita in združeni okoli Protifašističnega sveta so narodi Jugoslavije prebrodili vse zasede sovražnika in njegovih izdajalskih pomagačev ... Dan končne zmage Združenih narodov ni več daleč. Dan primerne kazni za narodne izdajalce ne bo izostal!«

NAD PLANINO OBLEŽAL TEŽKO RANJEN

Partizana Stane Milavc (Zajcev) in Franc Polšak, oba iz Planine.

Bojna patrolja Dolomitskega odre-
da, ki so jo sestavljali
v glavnem domačini
iz Planine, je dobila
nalogo, da zbere po-
datke, kam so Nemci
odpeljali francoske
ujetnike, ki so jih
zajeli na Primor-
skem. Odpravila se je
na pot, pozabila pa,
da je previdnost mati
modrosti. Rado se je
zgodilo, da smo bili
borci predvsem ta-
krat, ko smo bili bli-
zu domačega kraja,
premalo previdni.

Bilo je 25. avgu-
sta 1944, ko je patru-
lja prišla na pobočje
nad Planino pod Sv.
Duhom. Tedaj so se
iz nekdanje financar-
ske barake pri Tr-
škem mostu na poti v
Malne nenadoma
vsuli streli. Janezu
Otrinu iz Planine, ki

je bil v patrolji, nikakor ni bilo jasno, kako so se lahko domobranci z Rakeka neopazno pritihotapili do tega mostu. Borci so bili na čistini in že po prvih stre-
lih so se začeli umikati in iskati kritja.

Vsi borci so se srečno rešili, toda domobranski streli so zadeli odrednega obveščevalca Staneta Milavca. Krogla se mu je zarila v desno ramo in obtičala med četrtim in petim vretencem hrbtenice. Stane je padel kot pokošen. Janez Otrin, ki je bil najbliže, mu je pomagal do kritja, nato pa se je tudi sam umaknil nekoliko višje. Franc Poljšak in še en borec sta se umikala proti Planinski gori in nista vedela, kaj se dogaja z njunima tovarišema.

V vasi so takoj zvedeli za ranjenega partizana in Franc Moljk - Fečurjev je naglo pohitel k ranjenemu Stanetu Milavcu, da mu pomaga. Najprej ga je pomagal spraviti v vas do Demšarjeve domačije. Na pomoč so poklicali Lavro Lenassi, ki je pomagala že marsikomu, čeprav ji nekateri tega po vojni niso priznali. Rano mu je obvezala in ugotovila, da je poškodba težja in da ne bo šlo brez zdravnika.

Ranjenca so zato prepeljali v partizansko bolnišnico SVPB Pavla pri Mrzli Rupi in tam nadaljevali zdravljenje. Kljub prizadevanju zdravnikov se mu je zdravstveno stanje slabšalo in 15. septembra 1944 je umrl.

STVD "Payla" pacient/ *Milica Stanislav*
 Svo, priimek, partizanske imo *Milica Stanislav*
 Mlinca/ div. brig. odred, bat. *Dolomitski bataljon*
 kojen dne *1. 11. 1944* Kje. *Planina pri Bledu* jun. *1944*
 Poklic: *Kmet* Bivalidno *Planina pri Bledu*
 Ina, bivalidno in poklic *vojvoda* *Ant. Anton. Stanislav*
 Vstopil v NOV in POS dne *1. 11. 1944* Kanjen dne *25. 1. 1945* *Planina pri Bledu*
 2 borbi, peš *1. 11. 1944* *Ant. Anton. Stanislav* od časa *1944*
 Sprjetet na potojanko *Ant. Anton. Stanislav* dne *1. 11. 1944* zap. štov. *1944*
 Prmočuden na potojanko
 Vsebu. lameri, *Stanislav Stanislav*
 Časloz. *1. 11. 1944* *STVD 2. 1944*
 Časloz. *1. 11. 1944* *1. 11. 1944*
 Izvid ob odhodu/ zdrav, rekonvalescent, invalid, vzrok *urosepsis*

JOŽE ČERPIČ - EKONOM BAZE 20

Jože Čerpič

Malo znana vasica Grčarevec, kjer je zadnja leta pred vojno preživel Jože Čerpič, leži med Logatcem in Planino. Na domu njegove mame ga je zatekla tudi druga svetovna vojna. Le nekaj sto metrov nad vasjo je potekala nepravična rapalska meja med Italijo in Jugoslavijo, zato je Italijane že od prej dobro poznal, tako da se mu ob okupaciji domovine ni bilo težko opredeliti za naš narodnoosvobodilni boj. Kmalu po začetku vstaje proti okupatorju je dobil prve stike z organizatorji Osvobodilne fronte, od spomladi leta 1942 pa je aktivno sodeloval z rajonskim odborom OF Logatec, ki je bil takrat na območju Kaliških gozdov. Z Osvobodilno fronto je sodelo-

vala tudi njegova družina, zlasti pa njegov brat Slavko in teta Kristina.

Tako kot Jože je razmišljala tudi večina fantov iz Grčarevca. Že sredi leta 1942 so se začeli dogovarjati za odhod v partizane, toda nikakor se niso mogli odločiti za ta korak. Prišla je zima, ki je prinesla še dodatne težave našemu partizanskemu bojevanju, zato so sklenili, da počakajo na toplejše spomladanske dni. Medtem pa so Italijani in belogardisti načrtovali, da v Grčarevcu ustanovijo belogardistično postojanko, kamor naj bi vključili tudi domačine iz Grčarevca. O teh načrtih okupatorja in belogardistov so Jože Čerpič, Franc Poženel in Rudi Vidrih takoj obvestili člane rajonskega odbora, Franca Popita iz Žiberš in Leopolda Škrabo - Vanjo. Da bi preprečili načrte okupatorja, so priprave za odhod fantov iz Grčarevca v partizane pospešili. Ker vsi fantje iz vasi niso bili seznanjeni s temi pripravami, je bilo najpomembneje pripraviti načrt za izpeljavo akcije, da bi odšlo v gozdove čim več fantov. To je bilo treba izvesti tako, da bi preprečili okupatorske maščevalne ukrepe proti njihovim družinam. Zato smo se odločili, da na pustni torek 1943, ko bo večina fantov iz vasi

Borci zaščitne čete Baze 20.

*Janko Mehle in Ivan Hiti, pripadnika
Zaščitne čete Baze 20.*

v gostilni na pustovanju, izvedemo demonstrativni napad in odpeljemo vse fante v partizane. Ko smo obkolili gostilno in vstopili vanjo, so bili tisti, ki za naš prihod niso vedeli, presenečeni. Potem pa so vsi odhiteli domov le še po nahrbtnike, ki so jih imeli nekateri že pripravljene, drugi pa so jih hitro pripravili. Odšli so v sestavo 2. bataljona Dolomitskega odreda, ki je bil tedaj nad Horjulom. Naše osrednje politično in vojaško vodstvo, ki je leta 1942–1943 prezimovalo v Dolomitih, se je postopoma premestilo v Kočevski Rog. Kmalu zatem so ukinili tudi Dolomitski odred, ki je do tedaj varoval naše politično in vojaško vodstvo. V Dolomitih je ostala začasno le ena močnejša četa, ki jo je vodil Rado Pehaček. Enote tega odreda so šle v glavnem v sestavo Šercerjeve brigade, nekaj borcev pa tudi k zavarovanju vojaško-političnega vodstva v Kočevski rog. Med njimi je bil tudi Jože Čerpič. Najprej je bil v zaščitni enoti kot varnostnik in je opravljal dolžnosti varovanja posameznikov in celotne baze.

Baza 20 se je od spomladi pa tja do jeseni leta 1943 hitro širila in povečevala. Od prvotnih treh barak je do jeseni narasla na trinajst barak, s tem pa so nastale tudi večje potrebe po oskrbi s hrano in drugimi potrebščinami. Ob Bazi 20, kjer je bilo vojno-politično vodstvo, se je razvila tudi Baza 21, kjer je bil nameščen glavni štab naših partizanskih enot. Zaradi povečane potrebe po

Na Bazi 20, z leve proti desni: Pepca Kardelj, Franc Leskošek - Luka, Bogdan Breclj in Edvard Kardelj.

oskrbi teh baz se je okrog Starih Žag razvijala tudi preskrbovalna baza. Ustanovljenih je bilo več delavnic, med njimi orožarska, mehanična, čevljarska, krojaška ... K oskrbi Baze 20 je intendant Hendrik med drugimi pritegnil tudi Jožeta Čerpiča. Skrbel je za hrano in druge potreščine. Ker v bližini baze ni bilo izvira vode, so se z njo najpogosteje oskrbovali iz doline. Nosili so jo v bariglah. V začetku so vsa ta oskrbovalna sredstva prenašali borci zaščitne čete

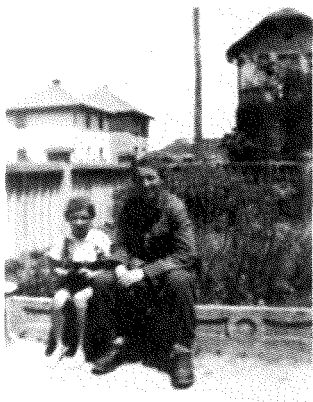
na svojih ramenih, z razširitvijo in povečanjem potreb pa je četa dobila na razpolago dve muli. Zelo sta pomagali na dolgi poti do baze, ki je trajala dve do tri ure. Jože je skrbel tudi za pranje perila, ki ga je nosil v dolino, največkrat v Podhosto in Podturn. Domačini Topliške doline so ga skoraj vsi poznali, še zlasti po kapitulaciji Italije. Z domačini je rad popil kak kozarec dolenjca.

Pri vseh svojih nalogah pa so morali borci zaščitne čete in vsi drugi skrbeti za skrajno konspiracijo in varnost vseh tistih, ki so delali na Bazi 20.

Po ustanovitvi še nekaterih drugih baz in bolnišnic v Kočevskem rogu je bil za njihovo varnost ustanovljen Levstikov bataljon. Od marca 1944 pa so za njihovo varnost skrbele tudi nekatere enote vojske državne varnosti, še zlasti 1. bataljon 1. brigade VDV, ki je bil nastanjen v Podturnu pri Dolenjskih Toplicah. Enote tega bataljona so bile predvsem varstvo pred napadi Nemcev in domobrancev iz Novega mesta.

Najpomembnejšo vlogo pri varovanju Baze 20 in tudi drugih ustanov pa je odigrala dobro organizirana obveščevalna in kurirska služba, ki je brezhibno delovala od ustanovitve do konca obstoja Baze 20.

SPOMINI FRANCA PUNTARJA

*Franc Puntar maja 1945
v svobodni Ljubljani, ob njem
fant, ki se mu je pridružil, v
ozadju Ljubljanski grad.*

Franc Puntar z Unca je eden izmed tistih borcev 3. bataljona Prešernove brigade, ki so preživel strahovit nemški napad na Pokljuki. Iz obkoljene hiše se je rešil, vendar je bil hudo ranjen.

Po ozdravitvi se je v Cerknem pridružil skupini borcev, ki je odhajala na pomoč partizanskim borcem na Koroškem. Že pred tem je na Koroško odšla skupina 55 partizanskih borcev, ki jo je vodil Janez Kranjc iz Ivanjega sela. V mrzli zimi in snegu se je druga skupina, v kateri je bil tudi Franc Puntar, januarja 1944 odpravila na pot. Hodili so preko Pokljuke, Jelovice, Hrušice in Golice, da so prišli na Koroško. Tja so prispeli 8. februarja 1944. Kmalu po prihodu so jih vključili v Zapadnokoroški odred. Odredu je poveljeval Drago Uranič, politkomisar je bil

Tone Urbas. Franc Puntar je postal štabni kurir in spremljevalec.

Koroški odred je deloval na zelo težavnem območju na avstrijskem Koroškem. Nemci so ga vztrajno preganjali in zasledovali, saj jim je tako močna narodnoosvobodilna enota na ozemlju, ki so ga imeli za svojega, pomenila veliko oviro pri njihovih načrtih in delovanju. V bojih in spopadih z nemškimi policisti in žandarji je padlo več dobrih borcev, med njimi so bili tudi tisti, ki so prišli iz Primorske in Gorenjske. Med njimi je bilo tudi več Notranjcev, nekateri so za Koroško dali tudi svoja življenja.

Na območju okrog Borovelj in Sel, kjer so imeli prej najhujše boje z Nemci, je Koroški odred ob kapitulaciji Nemčije razoroževal Nemce, ustaše, četnike in domobrance. Ob tem je Franc Puntar zaplenil oficirsko torbico in še nekaj predmetov.

Tudi komandant odreda je dobil od ujetih Nemcev boljšo oficirsko torbico in je svojo staro, ki ga je spremljala v bojih na Koroškem, zavrzel. Toda Franc Puntar jo je spravil in potem skupaj s svojo hranil na podstrešju vse do leta 2008, ko je obe prepustil Vojnemu muzeju Logatec.

Obirsko, 8. maja 1944. Na sliki so: Leopold Permuš, Franc Puntar, Tine Mulej, Jože Mrhar, Tone Urbas, Desa; ostali neznani.

Torbica komandanta Zapadnokoroškega odreda nima nobenih napisov ali znakov, zato je težko vedeti, komu ali kateri vojski je pripadala prej, kot jo je dobil Drago Uranič. Izdelana je bila iz debelega rjavega usnja. Na njej je žep za kompas in nosilci za pet svinčnikov oziroma barvic. Levo je še manjši žep, verjetno za radirko.

Drugače pa je s črno torbico. Ta ima na notranji strani usnjenega poklopca napisano, kdo je bil njen lastnik. To je bil esesovski doktor Erwin Schroeter. Na notranji strani pokrova torbice sta dva njegova žiga, spodaj pa je svoj priimek napisal še lastnoročno. Prvi žig je samo njegov zdravniški: »Dr. Dr. med. E. Schroeter, Arzt, Munchen, Tel. 359 06 (številke so slabo vidne), Seestrasse 3c/I«. Spodaj je s svinčnikom pripisano Dachau in še nekaj. Naslednji žig: »Dr. Dr. med. Erwin Schroeter, Arzt, Dachau Obb., SS-Lager, Waidfrelln, Telefon Dachau 545 Nebst. 513«. Spodaj še s črnilom ročno vpisano Li ali Lt Schroeter. Čisto zgoraj desno je še napis, ki nima zveze s prvotnim lastnikom. Piše Branko - R in še nekaj nejasnega, vidna je letnica 1947.

Očitno gre za torbico enega izmed esesovskih zdravnikov v nemškem koncentracijskem taborišču Dachau pri Münchnu. Torbica pa je tudi drugačna od običajnih oficirskih torbic. Ima en sam predal, pokrit s prozornim celuloidom. Nima nobenih žepkov za kompas, svinčnike in podobno. Namenjena je bila samo za zemljevid in še kakšne papirje. Zemljevid je bilo mogoče brati skozi celuloid. Torbica je široka približno 18 cm in visoka 24,5 cm. Je precej tanka in v njej ni moglo biti veliko papirjev, česa drugega pa sploh ne.

NA ZDRAVLJENJE V DOLENJSKE TOPLICE

Borci Notranjskega odreda in 4. bataljona I. brigade VDV, slikani spomladi 1944 v Žirovnici. Na sliki od leve: Janez Hace, Jože Kovšca, Tone Indihar, Jože Ržek - Tomaž, Jože Simšič - Jelen, Janez Demšar, Janez Indihar in Franc Urbas - Levstek.

Naš 4. bataljon 1. brigade VDV je pokrival celotno operativno območje Notranjske, le tu in tam smo odšli tudi proti Dolenjski in Primorski. Bataljon je bil ustanovljen v začetku marca 1944 v Žirovnici pri Cerkniškem jezeru. Vanj so vključili borce iz raznih enot Dolenjske, Bele krajine in Notranjske. Glede na pomembnost in obširnost nalog, ki jih je bataljon imel, smo zelo pogosto menjavali kraje nastanitve bataljona in njegovih čet. Konec aprila 1944 smo bili v Lipsenju, od tam pa smo opravljali akcije v razne smeri. S svojimi borci sem se največkrat podal preko železniške proge v smeri proti Logatcu. Cilj teh pohodov pa sta bili pogosto prav proga in cesta Ljubljana-Postojna. Na tem delu proge in ceste smo pognali v zrak marsikateri vlak ali tovornjak.

V času, ko smo bivali v Lipsenju, nas je obiskala brigadna ekipa, v kateri je bil tudi brigadni zdravnik Stanko Pirc - Lojze. Pregledal nas je vse, ki smo imeli

V Metliki 1944, drugi z desne Peter Orehek-Pero.

kakršnekoli zdravstvene težave. Jaz sem potožil nad bolečinami v nogah in hrbtenici. Že čez dober mesec sem dobil obvestilo, naj se javim v štabu brigade, ki je bil tedaj v Podturnu pri Dolenjskih Toplicah, da bom odšel na zdravljenje. Poti tja nisem poznal, zato sem se pridružil kurirju Peru iz 2. brigade VDV. Iz Primorske je nosil pošto in še nekatere druge stvari za divizijo VDV.

Pot iz Notranjske v Belo krajino je bila kar dolga. Do tja sva hodila dva polna dneva. Prvi dan sva prišla do Borovca in računala, da bova tam dobila kaj jesti. Toda v vasi je živel le nekaj partizanskih družin, ki so jih naši naselili v izpraznjene hiše nemških Kočevarjev. Ker niso imeli nobene hrane, sva odšla naprej do vasi Gornja Briga, toda tudi tam sva naletela na enako revščino. Šele takrat mi je Pero povedal, da nosi v nahrbtniku osem kilogramov riža za štab divizije. Riž je bil zašit v platneni vrečki. Tuhtala sva, kako priti do njega tako, da se ne bi nič poznalo. Vedela sva, da morava najprej pri kakšni hiši dobiti kako nitko, da bova vrečo lahko zašila nazaj. To nama je kmalu uspelo. Na vreči sva naredila čisto majhno luknjo, samo tako veliko, da sva iz nje lahko izpraskala za pol skodelice riža. Nato sva luknjico zašila, da ni bilo videti, kako sva vrečo odpirala. Gospodinja iz hiše, pri kateri sva se ustavila, je rekla, da ima še tri krompirje. Vse to bi lahko skuhal skupaj in bi vsak dobil malo. Tako smo tudi naredili. Siti nismo bili, podprla pa sva se le toliko, da sva lahko nadaljevala pot.

Naslednji dan sva prišla v Belo krajino, zibelko našega partizanstva, kot smo

ji tedaj rekli. Pri vasi Maverlin sva se ločila. Pero je odšel proti štabu divizije, ki je bil takrat v vasi Lokve pri Črnomlju, meni pa je pokazal, kod naj hodim, da bom prišel do Podturna, kjer je bil štab naše brigade. Povedal mi je še, da je tam gori nad Semičem pri Tajčbirtu etapna kuhinja. Tam bom gotovo dobil kaj jesti, da bom lahko hodil dalje. Potem sem do tja, kjer naj bi bila etapna kuhinja, hodil skoraj dve uri, toda o njej ni bilo ne duha ne sluha. Lačen sem moral dalje. V Črmošnjicah sem od nekega kurirja dobil suhi hruški in potem sem imel do Podturna še kakšni dve uri.

Javil sem se v štabu brigade, od tam pa so me takoj napotili v prištabno zaščitno enoto, ki so jo v glavnem sestavljali kurirji-vezisti in zaščitniki. Najprej sem poiskal brigadnega zdravnika Lojzeta Pirca. Ta mi je naročil takole: »Ostal boš kar pri zaščitnem vodu, deset dni boš vsak dan hodil v Dolenjske Toplice na kopanje.« Dodal je še, naj imam orožje vedno pri sebi, saj novomeški domobrancí večkrat prodrejo prav do toplic. To se je tudi res zgodilo. Že tretji dan mojega zdravljenja so me domobrancí s streljanjem nad vasjo presenetili prav takrat, ko sem se kopal v bazenu. Takoj sem se pognal iz vode, pograbil brzo-strelko in obleko ter v samih spodnjicah stekel na položaj proti vaškemu pokopališču. Med potjo sem se ustavil samo toliko, da sem nase naglo navlekel hlače. Ko sem prišel do zidu okoli pokopališča, so bili tam na položajih že borci 1. bataljona naše brigade, jaz pa sem se jim pridružil. Tako je bilo potem skoraj vse dni do konca mojega zdravljenja. V desetih dneh sem se samo petkrat kopal v toplicah, ves ostali čas pa sem prebil na položajih okoli Dolenjskih Toplic ali v patroljah proti Vavti vasi in Straži.

Tako se je končalo moje ne preveč uspešno zdravljenje. Vrnil sem se na Notranjsko, kjer sem še naprej prevračal nemške vojaške tovarnjake, ki so vozili po naših cestah. Tudi marsikateri vlak je odletel v zrak. V Belo krajino pa sem prišel še večkrat. Tam sem dva meseca prebil v Gradcu na dvomesečnem šolanju za poveljniški kader enot VDV.

V najlepšem spominu mi je ostal december 1944, ko se je v Dolenjskih Toplicah zbrala skoraj vsa naša brigada. Postrojili smo se na cesti pred Topliškim domom, tam pa nam je načelnik štaba divizije Franc Tavčar - Rok podelil prva odlikovanja. Izmed približno tristo borcev nas je bilo odlikovanih samo dvajset. Po slovesnem govoru načelnika divizije je sledil mimohod vseh borcev brigade, igrala pa je vojaška godba Glavnega štaba NOV in POS. Nato smo odšli na slavnostno večerjo, po njej pa na partizanski miting. Zelo dobro so ga pripravili naši kulturniki skupaj z mladino terena Dolenjske Toplice.

Že dva dni po teh lepih trenutkih pa nas je pot vodila v Suho krajino in v boje z domobrancí in Nemci iz Kočevja.

KAREL POPIT - DRAGO IN NJEGOVA VOJNA POT

*Karel Popit-Drago z redom za hrabrost na prsih,
desno Lidija Šentjurs.*

Znani notranjski partizanski borec Karel Popit - Drago je bil doma iz Žiberš nad Logatcem. Izhajal je iz dobre in zavedne družine, ki se je že leta 1941 priključila Osvobodilni fronti slovenskega naroda. Spomladi 1942 so trije bratje odšli v partizane, v 2. bataljon novoustanovljenega Dolomitskega odreda. Po njihovem odhodu v partizane so Italijani družino Popitovih hudo terorizirali. V začetku novembra 1942 so se pripeljali na več tovarnjakih.

Hišo so popolnoma izropali. Iz nje so odnesli vse, kar je bilo vrednega in so lahko odpeljali, dobessedno od žlice do živine. Vso družino s štirimi majhnimi otroki so odpeljali v Gornji Logatec. Tam so bili štirinajst dni zaprti v starem gradu. Za rešitev otrok iz zapore sta se zavzela zakonca, znani logaški zdravnik dr. Jože Gostiša in njegova žena Berna s Kalc. Za otroke se je zavzela tudi družina Rečanovih iz Žiberš. Otroke so nato izpustili. V varstvo so jih vzele dobre družine iz Logatca. Ivanko sta k sebi vzela zakonca Gostiša, dve dekleti pa družina Rečanovih. Očeta Franca Popita in hčerki Marijo in Tončko pa so Italijani odpeljali v taborišče Gonars.

Jože in Karlo sta ostala v bataljonu, Franc pa se je vrnil na Logaški rajon, ki je bil takrat v okolici Kališ. Jože Popit - Skobec, ki je bil v 2. bataljonu Dolomitskega odreda, je spomladi leta 1943 padel v bojih z Italijani na Ključu nad Horjulom. Brat Franc, ki je bil na Logaškem rajonu, pa je padel 16. februarja 1944 pod streli logaških domobrancev, ko se je po težki bolezni zdravil pri družini Rečanovih v Žiberšah.

Karel Popit - Drago je spomladi 1943, ko je bil ukinjen Dolomitski odred, odšel skupaj z drugimi borci na Dolenjsko v novoustanovljeni Levstikov bataljon, iz katerega je kasneje nastala Levstikova brigada. Njeno glavno bojno

območje sta bili Dolenjska in Kočevska, bojna pot pa je brigado vodila tudi na Hrvaško, celo do Karlovca. Po kapitulaciji Italije je znani in preizkušeni dolomitski borec in poveljnik Rudolf Hribnik - Svarun dobil od Glavnega štaba za Slovenijo nalogo, da zbere nekaj borcev iz prvega Dolomitskega odreda in z njimi odpotuje v Dolomite. Tam naj prevzame Logaški bataljon. Med borci, ki jih je pripeljal Rudolf Hribnik - Svarun, je bilo tudi dvajset borcev iz Hotedršice, Ravnika in Žiberš, med njimi tudi Karel Popit-Drago. Iz Logaškega bataljona in borcev, ki jih je vzel s seboj na pot, je Rudolf Hribnik - Svarun potem ustanovil drugi Dolomitski odred. Odred je deloval le dober mesec dni, nakar je bil ukinjen, njegovi bataljoni pa so prešli v sestavo Prešernove in Vojkove brigade. Logaški bataljon je bil vključen v Prešernovo brigado. Iz Prešernove brigade pa je bil Karel Popit - Drago kasneje poslan v zaščitni bataljon 9. korpusa.

Poleti 1944 se je na Primorskem nekaj časa zadrževal Miha Marinko, tedaj član SNOS-a in CK KPS. Kot izkušenega in zanesljivega borca so mu za spremljevalca določili Karla Popita - Draga. Po vrnitvi Mihe Marinka na Kočevsko je Karel Popit - Drago postal spremljevalec Lidije Šentjurg, članice CK KPS. Poleti 1944 so se na Primorskem pripravljali na volitve članov krajevnih narodnoosvobodilnih odborov in okrajnih skupščin. V pripravah na volitve so bila v več krajih organizirana množična predvolilna zborovanja, na katerih je poleg drugih nastopala tudi Lidija Šentjurg. Tako sta v predvolilnem času z Dragom precej križarila po Primorski, zlasti po takratnem Briško-idrijskem okrožju. Eno izmed takih množičnih zborovanj je bilo 9. julija 1944 pod Kožbanom, kjer se je zbralo okrog 1.500 domačinov in nekaj partizanov. Uvodno besedo na tem velikem zborovanju je imel član okrožnega odbora OF Edko Ferjančič, župnik s Kojškega. Za njim so govorili še Leopold Krese - Jošt, Lidija Šentjurg, angleški major Arthur Tucher, načelnik štaba Briško-beneškega odreda Tine Remškar in predstavnik garibaldincev. Tudi to zborovanje je bilo potrditev dejstva, kako je bila slovenska duhovščina na Primorskem z ljudmi na strani narodnoosvobodilnega gibanja.

Po končani vojni se je Karel Popit - Drago kmalu demobiliziral. Iz vojske je želel, da bi obdeloval zemljo, toda doma, na majhni in izropani kmetiji, ni bilo možnosti, da bi lahko živeli vsi, ki so se vrnili iz vojne. Februarja 1946 sta se s sestro Tončko podala na vzhodno Štajersko, v Šentjur ob Ščavnici, kjer naj bi dobila zemljo za obdelavo. Toda tam so ga takoj zaposlili na okraju Gornja Radgona na oddelku za gospodarstvo. Že po dobrem letu pa se je preselil v Kočevje, kjer je vse do upokojitve služboval na komiteju okraja Kočevje kot šofer in politični aktivist. V Kočevju si je tudi ustvaril družino in z njo srečno preživel lep del svojega življenja, dokler ga ni težka bolezen priklenila na posteljo in decembra 1976 poslala v pregodnji grob.

HOTELA JE ZAŠČITITI SOBORCA

Gruden Milan in Franc iz Planine, slikana na Planinski gori spomladi leta 1944. Milan je bil komisar bataljona, Franc pa komisar čete v Dolomitskem odredu.

Vas Strmica pri Studenem je bila daleč naokrog znana po tem, da so ljudje z dušo in telesom za partizane. Tam so živeli pridni in delovni ljudje, hrane so pridelali zase, pa tudi za partizane je ni zmanjkalo. Vrata sleherne hiše so bila odprta vsakemu partizanu. Z našimi borci so delili dobro in zlo.

Tako je bilo tudi 21. januarja 1945 v poznih večernih urah v hladni, zasneženi, z luno obsijani noči, ko so se dekleta iz vasi zbrale pri Jenčkovih, da bodo šivale titovke za partizane. Med šivanjem se jim je pridružila še skupina borcev Dolomitskega odreda, ki je bil tedaj za Planinsko goro. Med njimi je bil tudi komisar čete Franc Gruden iz Planine. Prisluhnil je veseli družbi

deklet in tudi sam povzel besedo ter razlagal najnovejše dogodke na bojišču doma in v svetu, dekleta pa hrabil, da se bliža skoraj konec vojne in svoboda.

Prav takrat je domača hči Gabrijela odšla iz hiše na stranišče in opazila, da se hiši približujejo postave v belih haljah. Skočila je nazaj v hišo in povedala, kaj se dogaja zunaj. Dekleta so takoj pograbile napol izdelane kape in jih potisnile v »mentrgo«, ki so jo imeli za mesit kruh. Večina deklet je pobegnila skozi sobno okno in se poskrila. Borca Leskovca iz Postojne je Sputova Ivanka skрила pod neko šaro in preko njega nametala starih čevljev, Mrharjeva Ivanka pa je hotela Franca Grudna skriti v jamo za krompir. Toda bilo je prepozno, domobranci iz Postojne so bili že na vratih kuhinje. Prvi med njimi je bil Jože Maček iz Planine, drugi frizer Jože in še nekateri drugi. Jože Maček je z brzostrelko nameril na Franca Grudna. Predenj je stopila Ivanka Mrharjeva, da bi ga tako s svojim telesom zaščitila. Ukazal ji je, naj se umakne, drugače bo tudi njo ustrelil. Ona mu je odgovorila, da vendar ne bo streljal na svojega prijatelja in sovaščana, takrat pa je že spustil rafal iz brzostrelke in zadel Franca Grudna v trebuh, ob tem pa je bila zadeta skozi prsni koš tudi Ivanka, ki je stala pred njim.

Težko ranjenemu Francetu so domobranci zvezali še obe roki, nato so šli v lov za ostalimi, ki so jim pobegnili. Njihovo odsotnost je medtem izkoristil Franc in pobegnil na dvorišče Želetove domačije, kjer se je skril za kupom fižolovk. Po krvavih sledih v snegu so ga kmalu izsledili. Nekaj časa so ga zasliševali in nečloveško mučili ter ga nato s puškinimi kopiti pobili do smrti.

Ivanki, ki je dobila strel skozi prsni koš, je krogla ostala v zadnjem hrbteničnem delu. Ker se je tistega večera nihče ni upal peljati k zdravniku, je težko ranjena celo noč ležala doma. Šele zjutraj jo je stric Alojz Japel iz Studenega odpeljal na vozu v postojnsko bolnišnico, kjer jo je zdravil dr. Ambrožič. Kroglo so ji vzeli iz telesa šele po vojni. Še danes jo hrani kot spomin na tisto težko in nepozabno noč.

Prav v času, ko se je vse to dogajalo v Strmici, je druga skupina domobrancev iz Logatca prišla v Kačjo vas pri Planini in obkolila Pazinovo hišo, v kateri je bila manjša skupina partizanov in nekaj domačinov. Domobranci so napadli obkoljeno hišo in vnel se je splošni spopad. Pazinov Franc je vzel ročno bombo in jo vrgel pred hišo. Kmalu po eksploziji se je pognal iz hiše in že ga je domobranski rafal smrtno zadel, ostali pa so se srečno prebili iz hiše.

Kasneje, ko so aktivisti na terenu ugotavljali, kako je prišlo do tega gnusnega zločina, so ugotovili, da je šlo za izdajstvo. Tudi tam, kjer najmanj pričakuješ, se lahko najde kakšna prodana sovražna duša.

SPOMINI NA NARODNEGA HEROJA GENERALA RADA PEHAČKA

*Narodni heroj general Rado Pehaček kot
komandant 9. armade v Ljubljani leta
1953.*

V mladosti je bilo njegovo življenje zelo razgibano. Rodil se je v Ilirski Bistrici 5. decembra 1913. Nekaj časa je živel v Planini pri sorodnikih. Oče mu je umrl, ko mu je bilo komaj sedem let. Pri dvanajstih se je družina preselila v Logatec. Večji del svoje mladosti je z mamo in sestrami preživel v Logatcu. Živel so zelo skromno in za preživetje so delali tudi otroci. Rado je pomagal pri kmetih, pozneje, ko je študiral pravo v Ljubljani, je inštruiral druge študente, da si je prislužil za študij.

Kmalu po prihodu v Logatec se je vključil v sokolsko društvo. Bil je izredno aktiven najprej kot mladi naraščajnik, kmalu pa se je uveljavil kot vodstveni kader. Tudi sam sem bil naraščajnik Sokolskega društva in sem redno hodil na telovadbo in druge

dejavnosti v Sokolski dom. Rado me je učil telovadbo in pogosto smo nastopali na raznih prireditvah po Sloveniji. Učna pogodba mi je potekla ravno 6. aprila 1941, ko je bila Jugoslavija napadena in je kmalu nato kapitulirala. Vrnil sem se domov v Laze. Rado Pehaček je bil takrat v vodstvu logaških sokolov, ti so bili hkrati tudi obmejno območno vodstvo za srez Logatec. Načelnik sokolov je bil takrat Andrej Babnik, Rado je bil v društvu zadolžen za prosvetno delo. Ob podpisu trojnega pakta je Rado 27. marca organiziral množične proteste v Logatcu. Govoril je tudi na sklepni prireditvi pred sokolskim domom.

Po kapitulaciji Jugoslavije in ustanovitvi Osvobodilne fronte se je večina sokolov priključila OF, še zlasti člani vodstva sokola so bili enotni, kam sodijo. Posebno pomemben je bil sestanek pri Tolazzijevih jeseni 1941, na katerem so se vsi odločili za pristop k OF. Takrat je bil v Ljubljani ustanovljen okrožni

V Novem mestu po razorožitvi italijanske vojske in zaplembi njihove opreme in orožja.

prišlo 18. marca 1942 do množičnih aretacij. Veliko ljudi so zaprli, osem so jih ustrelili kot talce blizu Horjula. Že naslednji dan, 19. marca, se je kar nekaj članov OF odločilo za odhod v partizane. Z Radom Pehačkom sta odšla Andrej Babnik in Stane Žitko, nekoliko pozneje pa še drugi. Najprej so šli proti Ravniku in se za nekaj dni ustavili pri Pagatu. Po nekaj dneh so šli v Žibršce proti Cestam, kjer so imeli v Snežni jami prvo taborišče. Čeprav je bila to le manjša skupina borcev, so se imenovali Logaška četa. V Žibršah so bili do 20. maja, nato so odšli na Vranje pečine in se tam združili z vrhniško skupino v enotno četo. Poveljeval ji je Turk z Vrhniko. Spadala je v 4. bataljon Notranjskega odreda. Rado Pehaček je bil komandir 1. voda. Vodil je tudi znano zasedo v Cestah, ki so jo postavili Italijanom, ki so vračali iz Logatca v Rovte.

Po odhodu v Dolomitski odred je Rado Pehaček postal komandant 1. bataljona, nato je bil imenovan za operativnega oficirja v štabu Dolomitskega odreda. Po dobro znani bitki v Bevški grapi je postal komandant odreda.

Po odhodu osrednjega političnega vodstva iz Dolomitov v Kočevski rog je vodstvo odločilo, naj se odred postopoma umakne iz Dolomitov na Notranjsko in Dolenjsko, kjer so se enote vključile v novoustanovljene brigade. Rado Pehaček je ostal v Dolomitih in iz borcev vseh enot sestavil udarno četo, ki je ostala v Dolomitih do sredine maja 1943. Imeli so posebne naloge. Dvakrat so prenesli iz Dolomitov več ranjencev na Tolsti vrh nad Vrhniko, od koder so druge enote prenesle težje ranjence v novo bolnišnico v Kočevskem rogu.

S svojo udarno četo je Rado 27. maja 1943 pomagal likvidirati italijansko in belogardistično postojanko Sv. Duh nad Planino. Nato se je tudi on s četo

odbor OF, ki ga je vodil Boris Kidrič. Iz Logatca je bil za povezavo zadolžen Rado Pehaček, ki se je večkrat sestal s Kidričem v Ljubljani ali Logatcu. Za Postojno, Pivko in Ilirsko Bistrico je bil zadolžen Franc Benčan iz Planine. Tako se je upor širil po vsej Notranjski. Rado je namreč trdil, da sta Postojna in Ilirska Bistrica tudi Notranjska.

Logaški člani OF so bili vedno bolj aktivni, vendar tudi neprevidni. Zaradi izdaje je

Rade Pehaček kot komandant 18. divizije s svojim poveljniškim kadrom v Novem mestu leta 1944.

umaknil iz Dolomitov in odšel na Dolenjsko. Tam je prevzel dolžnosti načelnika štaba 15. divizije. Ob kapitulaciji Italije je bil blizu Novega mesta, kjer so uspešno razoroževali italijanske vojake in zaplenili veliko orožja, vozil in opreme. V tem času so se formirali novi odredi in brigade z borci iz

Dolenjske in ljubljanskega območja. Septembra 1943 je Rado Pehaček postal komandant novoustanovljene 18. divizije. Skozi nemško ofenzivo se je prebijal v raznih delih Slovenije. Posebno so se izkazali na železniški progi Ljubljana-Trst in s tem onemogočali dovažanje novih sil na slovensko in italijansko bojišče. Proti koncu nemške ofenzive je 18. divizija dobila nalogo Glavnega štaba Slovenije, da odide v Gorski kotar pomagat hrvaškim partizanom in zavaruje naše osvobojeno ozemlje iz južne smeri. Odšli so med Delnice in Brod na Kolpi, kar je bil dober izhodiščni položaj za napade na razne postojanke v Gorskem Kotarju. Pomagali so hrvaškim partizanom, da s skupnimi močmi osvobodili večji del Gorskega Kotarja. Po opravljeni nalogi se je divizija vrnila na območje Dolenjske.

Januarja 1944 je Rado Pehaček postal načelnik štaba 7. korpusa. Od novembra 1944 je bil komandant baze NOVJ v Bariju v Italiji. Tam so bile zavezniške bolnišnice za zdravljenje njihovih in naših ranjencev. Od tam smo tudi prejeli hrano, obleke in bojno opremo.

Po osvoboditvi, ko so se naše enote umaknile iz Trsta in Gorice, je bil Rado Pehaček določen za vodjo vojaške misije v Trstu, pozneje v Berlinu in Celovcu. Potem je bil leta 1948 imenovan za načelnika 2. uprave za obveščevalne zadeve v Generalštabu JA. V Beogradu je bil 12 let. Leta 1960 se je vrnil v Ljubljano za komandanta novoustanovljene 9. armade. Po nekaj letih se mu je zdravje poslabšalo in je dolžnost komandanta predal generalu Stanetu Potočarju. Postal je član Sveta federacije in potem spet večkrat odhajal v Beograd na zasedanja.

Umrli je 15. julija 1983 v Ljubljani.

V BELO KRAJINO NA ODDIH

Štab divizije VDV v Beli Krajini leta 1944. Od leve: Vlado Mišica, namestnik komandanta divizije; neznan borec; Janez Japelj, komisar divizije; Franc Tavčar - Rok, načelnik divizije; Bojan Polak-Stenka, komandant divizije; Jože Kresal, član štaba; Lojze Pirc, divizijski zdravnik.

Naš 4. bataljon I. brigade DVD je od svoje ustanovitve marca 1944 deloval na širšem območju Notranjske. To območje je bilo ne samo zelo obsežno, ampak tudi izredno nevarno in zahtevno, še zlasti za tiste, ki smo zelo pogosto obiskovali kraje preko proge Ljubljana-Trst in izvajali zelo zahtevne akcije. Najpogosteje smo minirali progo in glavno cesto in s tem začasno preprečili Nemcem dovažanje vojnih sil in materiala na italijansko bojišče, kar je bilo v skladu z dogovorom in sporazumom s takratnimi zahodnimi zavezniki, ki so nas občasno oskrbovali z obleko in vojnim materialom. Konec oktobra 1944, ko smo se vrnili iz ene take akcije, ki smo jo izvedli v bližini Logatca, smo izvedeli, da se bo bataljon začasno premestil v Belo krajino, kjer naj bi se malo odpočili in izvajali vaje za zaključne akcije pri osvobajanju in za tiste, ki nas čakajo v osvobojeni Ljubljani. Po premestitvi v belokranjsko vas Lokve smo poleg vaj imeli tudi druge naloge za zavarovanje Bele krajine iz smeri Novega mesta. Konec novembra pa je celoten bataljon odšel na akcijo za oskrbo s hrano za našo partizansko bolnišnico, ki je bila nekje na Gorjancih. Pred odhodom v to akcijo smo dobili podrobna navodila, kaj smemo in česa ne smemo zahtevati od ljudi. Okrog Šentjerneja ob reki Krki so živeli pretežno kočevski

Mitraljezci 4. bataljona VDV s komisarjem Stanetom Gradišarjem.

Nemci, ki so zasedli domačije, ki so jih morali tamkajšnji prebivalci zapustiti. Večina jih je bilo preseljenih v Srbijo ali pa v nemška koncentracijska taborišča. V tej akciji je bilo zajeto kar precejšnje območje ob reki Krki. Najprej smo jih zaprosili, če nam lahko odstopijo nekaj hrane za naše bolnike. Ponekod smo naleteli kar na dobre in razumevajoče ljudi, bilo pa je tudi nekaj takih, ki nam sploh niso hoteli odpreti in se pogovarjati z nami. V takih primerih smo si kar sami postregli. Tako smo zbrali kar precejšnjo količino hrane za naše bolnišnice. Na vrnitvi preko Gorjancev smo med potjo počivali v nekih zapuščenih hišah. Takrat sem se tudi prvič srečal s stenicami, ki so nas dobro opikale. Preden smo prišli do vasi Lokve, smo nabrano hrano izročili intendantu bolnišnice. S tem se je tudi zaključila ta nabiralna akcija.

Po tej prehrabeni akciji je sledil premik našega bataljona proti Podturnu, kjer je bil že prej štab naše brigade. Nekaj dni pred novim letom 1944 se je v Dolenjskih Toplicah zbrala skoraj celotna brigada, kjer so nam pripeli prvo odlikovanje za hrabrost. Že čez dva dni, prav na silvestrovo, smo odšli na položaje v Suho krajino (Hinje, Vrh in Smuko), kjer naj bi zavarovali operativne brigade VII. korpusa, ki so napadale domobranske postojanke v vasi Občine in okrog Trebnjega. Po nekaj dneh bojev v Suhi krajini smo se ponovno vrnili v vas Selo pri Dolenjskih Toplicah. Od tam smo hodili na položaje proti Novemu mestu in s tem varovali Bazo 20 v Kočevskem rogu, kjer je bilo naše osrednje politično vodstvo. Po dobrem tednu smo se ponovno vrnili v Belo krajino, toda ne v Lokve, kjer smo bili prej, ampak v Metliko.

NA HRVAŠKO PO OBLEKE

Borci 3. čete b4. bataljona VDV slikani v Podcerkvi v Loški dolini spomladi leta 1944.

V Metliki smo počakali še kak dan, da so se zbrale še druge enote, s katerimi smo skupno odšli na Hrvaško v okolico Pisarevine po obleko in drugo vojaško opremo, ki so jo zavezniška letala odvrгла s padali za slovenske partizane. Iz naše brigade je poleg našega bataljona odšel tudi 2. bataljon, od drugih enot pa še bataljon Gubčeve brigade, podoficirska šola in zaščitna četa letališča. Naša dva bataljona je vodil Jože Štok - Korotan, celotni pohod pa kapetan Mirko Lokar. Že pred odhodom smo dobili navodilo, da moramo pustiti plašče v svojih enotah, ker bomo na Hrvaškem dobili in oblekli nove plašče. Tako smo sredi januarja 1945 krenili na pot. Naprej gubčevci, za njimi naša dva bataljona in na koncu še druge enote. Prvi dan smo prišli do Markovšičev, kjer smo legli k počitku. Naslednji dan smo krenili naprej proti končnemu cilju. Pri prehodu ceste Zagreb-Karlovac smo postavili na obeh straneh močno zavarovanje. Ob prihodu na območje Pisarevine so nas že čakale bale oblek in druge opreme, tako kot so jih Angleži odvrgli s padali. Najprej je dobil vsak borec en plašč za obleči in v nahrbtnik še enega in drugo opremo. Tako smo s polnimi

Zavezniška pomoč 1944/45.

nahrbtniki krenili nazaj proti Metliki po približno isti poti, kot smo prišli do Pisarevine. Pot nam je oteževal precej visok sneg in hud mraz, še zlasti na poti proti Pisarevini, ker smo bili brez plaščev.

Domačini hrvaških vasi, skozi katere smo šli, so nam šli kar precej na roko, da smo se lahko malo ogreli in tudi kaj za pod zob smo dobili pri njih. Ob vračanju pa smo jim podarili kakšne angleške tople nogavice

Po dveh dneh poti nazaj smo se 17. januarja 1945 spet znašli v Metliki. Tam nas je pričakal intendant glavnega štaba, major Mirko Frankič - Tilen, ki smo mu izročili vso opremo iz nahrbtnikov, ostal nam je samo plašč, v katerega smo bili oblečeni, in par nogavic. Drugo opremo je Tilen razdelil drugim enotam, nekaj malega pa smo dobili tudi za naše enote, ki niso bile z nami v tej akciji.

Po nekaj dneh počitka v Metliki smo dobili povelje, da se z našima dvema bataljonoma premaknemo v Poljansko dolino v vas Čeplje, kjer naj bi zavarovali osvobojeno ozemlje Bele krajine in vse ustanove, ki so bile na tem območju, pred napadi esesovcev in domobrancev iz Kočevja. Večji del naše I. brigade VDV se je vse do konca aprila zadrževal na širšem območju južno od Kočevja. Štab 7. korpusa je iz 1. brigade VDV, Gubčeve in Levstikove brigade oblikoval tako imenovano Kočevsko grupo. Njena naloga je bila preprečiti Nedičevim četnikom, ki so po umiku iz Srbije marca in aprila 1945 prišli na Kočevsko, Nemcem in domobrancem prodor do Kolpe, s čimer bi ogrozili desno krilo IV. armade JLA, ki je prodirala proti Trstu. Vsi poizkusi prodorov proti Kolpi so bili preprečeni s številnimi spopadi. Jaz pa sem se vrnil na Notranjsko, kjer smo spet uspešno izvajali akcije.

NAŠ JURIŠ JIH JE REŠIL

Janez Hace s soborcem, slikam spomladi leta 1945.

V letu 1944 je bilo območje Cerkniške doline vse tja do Postojne in Logatca izredno bojno razgibano. Na tem prostoru sta tedaj stalno delovala precej močan Notranjski odred in 4. bataljon 1. brigade VDV, občasno pa so na to območje prihajale tudi druge večje enote.

Sodelovanje med omenjenima enotama je bilo izredno dobro, še zlasti tesno so sodelovali obveščevalci teh enot. Dopolnjevali so se pri zbiranju podatkov in menjavali izkušnje. Tako so sku-

paj izpeljali tudi marsikatero uspešno akcijo; ena takih je bila rešitev obveščevalcev Notranjskega odreda.

Trije obveščevalci – Janez Hace, Slavc Elhofer in Janez Mivec (Zajcev) – so se s kolesi odpeljali v patroljo proti Cerknici, da bi zbrali potrebne podatke. Prišli so do Martinjaka in se med potjo odločili, da se za hip ustavijo pri Brinovčevih, kjer bodo mogoče dobili še kaj za pod zob. Janez Zajcev in Slavc sta šla v hišo, Janez Hace pa je pred hišo polnil prazno zračnico, ko je pred seboj na cesti naenkrat zagledal polno domobrancev. Skočil je v hišo in o tem obvestil še druga dva. Janez Zajcev se je pognal skozi zadnja vrata in čez vrt zbežal proti Grahovemu. Na koncu Martinjaka, kjer sem bil z večjo skupino fantov tudi jaz, mi je na kratko razložil, kaj se dogaja v vasi, misleč, da so druga

Slikano na Notranjskem leta 1944, Janez Hace drugi z desne.

dva najbrž zajeli domobranci. S svojo skupino sem se takoj pognal nad Martinjak z mislijo, kako rešiti obveščevalca. Kot mi je kasneje pripovedoval Janez Hace, se je Slavc takoj pognal v hišo, kjer ga je domača hči Francka skrilala na podstrežje in Janezu rekla, naj se skrije k Slavcu, sama pa je zbežala iz hiše proti potoku in naprej proti Slivnici. Preden se je Janez skril, je še s palčico dvignil opeko in videl, da je pred hišo in okrog nje vse polno domobrancev. Stekel je na podstrežje, kjer je bil že skrit Slave. Predse sta potegnili staro omaro, pripravila orožje in ročne bombe ter nestrpno čakala, kako se bo vse to izteklo.

Domobranci so začeli preiskovati najprej spodnji del hiše, nato pa so se po stopnicah povzpeli še na podstrežje, kjer sta bila skrita Janez in Slavc. Lahko si samo mislimo, kako sta se v teh trenutkih počutila. Pregledali so vsak kotiček in prav v trenutku, ko je eden zagrabil za vrata omare, da bi videl, kaj je za njimi, smo mi nad vasjo začeli močno streljati proti vasi in z glasnim »na juriš« pognali domobrance v beg iz vasi. Bežali so proti Cerknici in Dolenjem Jezeru. Podili smo jih vse tja do Cerknice in niti za trenutek se niso ustavili. Tudi Janezu in Slavcu se je odvalil kamen od srca, ko sta zaslišala naš »juriš« in streljanje.

Čeprav je ta dogodek že daleč za nami, se ob vsakem srečanju z Janezom Hacetom še vedno rada spomniva nanj. Vedno mi reče: »Če ne bi bilo takrat tistega tvojega juriša, tudi Slavca in mene verjetno ne bi bilo več.« Prav spomin na ta dogodek po navadi naredi najino srečanje še prijetnejše.

ODMEV NA »TIHA, TEMNA HOSTA«,
5. ŠTEVILKA TV-15:

KOMANDANT FRANC MAHNIČ - SAŠO

Komandanti bataljonov Tone Korenčič - Tarzan, Franc Mahnič - Sašo in F. Čibej.

Ko omenjamo njegov prispevek v narodnoosvobodilnem boju, ne moremo mimo njegove kratke, toda bogate življenjske poti. Sašo, to je bilo njegovo partizansko ime, je bil doma iz Laz pri Planini na Notranjskem. Odraščal je v revni delavski družini, kjer je živel v pomanjkanju osem otrok. Kot najstarejši sin je moral prvi od hiše s trebuhom za kruhom.

Pred vojno se je izučil mesarskega poklica v Logatcu. Komaj se je izučil, že je ostal brez dela. V tistem času so obrtniki raje zaposlovali vajence, ker so bili cenejša delovna sila. Poskušal je rešiti nezaposlenost s prostovoljnim odhodom, kot mladoletnik, na odsluženje kadrovskega roka in tako pričakati boljše čase. V nekdanji jugoslovanski vojski je dokončal podoficirsko šolo in si pridobil precej znanja, ki mu je v NOV še kako koristilo. Vojaškega roka ni doslužil, ker je skupaj z vojsko propadla stara Jugoslavija. Zadnji dnevi nekdanje jugoslovanske vojske so mu ostali še posebej v spominu. Nikoli ni mogel pozabiti dogod-

Franc Simšič, Jože Mahnič in Stane Žitko - Stojan.

ka na vojaškem letališču v Novem Sadu, kjer so hrvaški oficirji hujskali vojake, naj pobijejo srbske oficirje. Rezultat vsega tega je bil, da so vojakji zažgali skladišče goriva.

Opredelitev za napredno delavsko gibanje sinu siromašne delavske družine ni bila težka. Sam je kot otrok veliko slišal o štrajkih, oktobrski revoluciji, o bojih v Španiji in o komunistični partiji. Veliko je bral in je bil zelo razgledan fant.

O tako napredni idejni naravnosti pa ni bil prepričan le sam, ampak ga je prenašal tudi na ostalo mladino, kamorkoli je prišel. Prav tako je vplival na svoje mlajše brate. Najmlajši brat Jože je odšel že aprila 1942 v Rakovsko četo. Sledil mu je brat Ivan, Toneta pa so odpeljali v italijansko internacijo, od koder se ni več vrnil. Franc Mahnič se je kmalu po vrnitvi iz nekdanje jugoslovanske vojske aktivno vključil v delo OF in tako deloval na območju Laz in Logatca, predvsem v povezovanju teh dveh vasi. Junija leta 1943 je odšel v Šerčerjevo brigado, pozneje v Briško-beneški odred, po kapitulaciji Italije pa je bil najprej obveščevalni oficir v Gradnikovi brigadi in nato namestnik ter poveljnik bataljona v isti brigadi. Po končanem tečaju oficirske šole pri Glavnem štabu NOV in POS je odšel za poveljnika bataljona v brigado Janka Premrla - Vojka. Imenovali so ga za načelnika štaba te brigade. Padel je 23. aprila 1944 v Spodnji Idriji.

Proti koncu istega leta je bil imenovan za komandanta te brigade njegov mlajši brat Jože s partizanskim imenom Vojko, ki je kmalu po vojni umrl za posledicami vojne.

Partizanski poveljnik Sašo ni bil samo dober poveljnik, bil je tudi velik prijatelj kulturne dejavnosti v svoji enoti in je pri tem tudi sam aktivno sodeloval.

RADI SMO SE VRAČALI V ŽEROVNICO

Mladina iz Žerovnice, slikana marca 1944 pred Hribarjevo hišo.

Malo je bilo partizanov na Notranjskem, ki ne bi spoznali Žerovnice in njenih dobrih ljudi. Nekateri smo se zgodaj spomladi leta 1942 srečali z domačini Žerovnice, ki so nam bili vedno pripravljeni pomagati. Nepozabni so bili dnevi, ko smo 11. maja 1942 borci Rakovške čete prikorakali s partizansko pesmijo iz Gornjega jezera prek Lipsenja in Žerovnice v Grahovo, kjer smo ustavili in napadli italijansko kolono, ki je bila namenjena na Velike Bloke. Po tej akciji se je naši četi pridružilo veliko domačinov iz Grahovega, Žerovnice in drugih vasi cerkniške doline.

Naš 4. bataljon 1. brigade VDV je imel tudi to srečo, da je bil marca 1944 ustanovljen prav tu v Žerovnici. Čeprav smo se zbrali z vseh koncev Slovenije, smo se že po nekaj dneh spoprijateljili z domačini. Med nami smo imeli tudi nekaj zelo dobrih pevcev, recitatorjev in igralcev. Pod vodstvom Staneta Kotnika in učiteljice iz Gor. Jezera so pripravili dve enodejanki in kmalu je bil pripravljen program za mitinge, ki so jih izvajali skupaj z mladino iz Žerovnice v Grahovem in Žerovnici. S to kulturno-prosvetno dejavnostjo si je bataljon pri-

*V Žerovnici je občina Cerknica podelila domicil 4. bataljonu I. brigade VDV.
Na gasilskem domu je bila postavljena spominska plošča.*

dobil še večje simpatije v teh notranjskih vaseh, saj smo si z domačini delili dobro in slabo. V nepozabnem spominu mi je ostala hvaležnost starejših možakov iz Žerovnice, ko sem jim prinesel kakšne pol »štange« tobaka za »čikanje«, s čimer sem jim najbolj ustregel.

Po premestitvi bataljona na Lipsenj in Gornje Jezero (ter tudi kasneje, ko smo se preselili kam dlje) smo se še vedno radi vračali v Žerovnico, pa tudi oni niso pozabili na nas. Zlasti pred veliko nočjo so nas obdarili z velikonočnimi dobrotami.

Kamorkoli smo se preselili, pa četudi daleč, smo se jih še vedno spominjali in se vračali k njim.

Nekateri Žerovčani te svoje spomine še danes skrbno hranijo. Pepca Hribar je še danes ponosna na bluzo iz najlona, ki jo je sešila svoji sestri Ivanki, poročeni Herbljan, iz padala, s katerim se je rešil ameriški pilot, ko so letalo sestrelili nemški lovci, del padala pa ji je prinesel obveščevalec Janez Hace.

Borci, ki smo doživljali gostoljubje teh krajev, se s hvaležnostjo spominjamo tudi dobrih ljudi vsepovsod po naši domovini, kjer so nas prijazno sprejemali in nam pomagali v težkih vojnih časih.

ZAČETEK IN KONEC

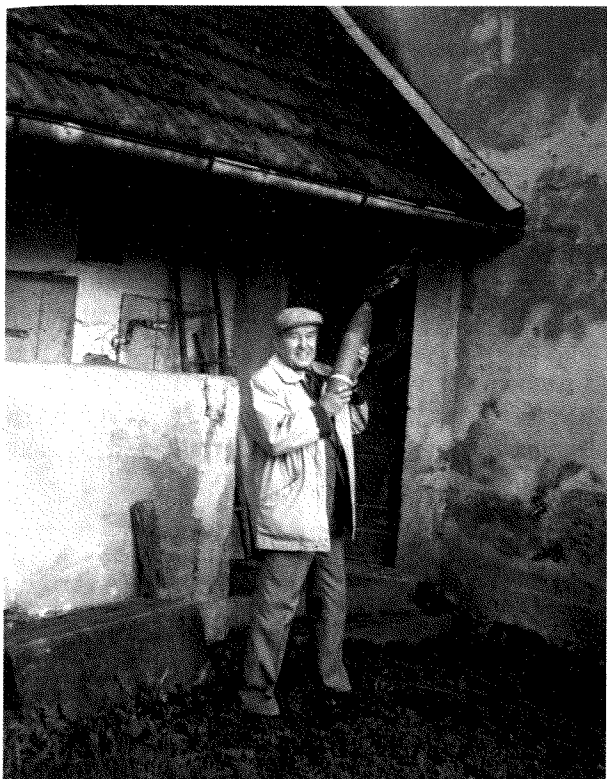
Marija Simšič iz Laz.

Pred 65 leti je Evropa trepetala pred nemškim in italijanskim nacifašizmom. Pri nas se je ta strah še posebno stopnjeval spomladi 1941. Italijani so že več kot deset let pred tem začeli graditi bunkerje in utrjevati mejo proti Jugoslaviji, vojska Kraljevine Jugoslavije pa je tudi že dobra štiri leta utrjevala obrambno linijo proti Italiji (t. i. Rupnikovo linijo). Vsi ljudje so pričakovali, da bodo tu potekali težki in dolgotrajni boji.

V resnici pa je bilo povsem drugače, kot smo pričakovali.

Ljudje so že konec marca in v začetku aprila 1941 začeli zapuščati večja naselja in se umikati na podeželje in iskati kraške jame, kamor naj bi se umaknili pred morebitnim napadom. Jugoslovanska vojska, ki naj bi nas branila, je praktično razpadla, preden se je karkoli začelo. Posamezni vojaki so brezglavo begali okoli, videlo se je, da ni nobenega pravega poveljstva, ker so petokolonaši že prej vse izdali. Po bunkerjih in drugih utrdbah niso imeli ustreznega orožja, če pa so ga že imeli, niso imeli streliva zanj.

3. aprila 1941 zvečer so vojaki jugoslovanske vojske porušili most na reki Unici med Lazami in Planino, da bi tako preprečili italijanski vdor v naše kraje. Občinski odborniki iz Laz so dobili ukaz, naj postavijo čez reko Unico pontonski most iz dveh čolnov (vaškega in Martincovega), da bi se lahko iz Planine umaknili uslužbenci (žandarji, financarji, cariniki). Kadar je bila na Planinskem polju povodenj, sta bila ta čolna v Lazah nepogrešljiva, saj je šlo v enega skoraj pol vasi. Že naslednji dan so Italijani z granatami iz Planinske gore pontonski most razstrelili. Granate so padale tudi drugam, toda brez večje škode.

Italijanska topovska granata, ki je priletela na streho, na srečo ni eksplodirala. Še danes jo čuvajo za spomin.

Domačini iz Rakke, ki so bili najbližje državni meji, so se čutili najbolj ogrožene, zato so se kmalu začeli umikati na vse strani. Nekaj družin in posameznikov je prišlo tudi v Ivanje selo. K družini Alojza Slabeta so prišle tri družine – Mekinova, Gabrenjeva in Katernova, ker so se še od prej dobro poznali in prijateljevali. Slabetovo mamo Tončko so vprašali, če bo pri njih varno, in odvrnila jim je, naj bodo brez skrbi. Vendar je 4. aprila 1941, ko je bila hiša polna, pred njo pa je bilo še več drugi Rakovčanov, tik nad njihovimi gla-

vami zažvižgala italijanska topovska granata, izstreljena s Planinske gore, udarila v ostrešje Slabetovega svinjaka, a na srečo ni eksplodirala. Prebila je ostrešje, se odbila od nosilnega tramu in na drugi strani hleva izbila na prosto ter letela še kakih petdeset metrov po zraku in na vrtu obležala neeksplodirana. Ljudje so se kaj hitro razbežali, domači pa so ugotavljali, kakšne so posledice te izstreljene granate. Če bi eksplodirala, bi bilo kar nekaj žrtev in tudi velika materialna škoda. Granato so dali demontirati in jo imajo še danes shranjeno kot spomin na ta dogodek.

Pri meni doma pa se je nekaj podobnega zgodilo zadnji dan bojov za osvoboditev naših krajev. Mama, ki je med vojno toliko pretrpela, je nestrpno čakala, kdaj bo prišel tisti težko pričakovani dan svobode, in se bodo vrnilo mož Tone in trije sinovi. Vsenaokrog je pokalo, otroke je spravila v klet, sama pa je

šla pred hišo in čakala, kdaj se bo pojavil kdo od njenih. Namesto njenih sanj je čisto blizu nje padla granata, ki pa tudi na srečo ni eksplodirala. Odšla je v klet in povedala otrokom, kaj se je zgodilo pred hišo. Naročila jim je, da morajo za vsako ceno ostati v kleti, sama pa se je nekoliko bolj previdno vrnila ven. Kmalu je zagledala prve naše borce in vsakega, ki ga je srečala, vprašala, ali so kaj videli njenega moža Toneta Simšiča in sinove Toneta, Pepeta ali Franca. To poizvedovanje pri mimoidočih je trajalo kakih deset dni, dokler se nisem prvi vrnil iz Ljubljane, kamor sem prišel po Ribniški dolini, in ji previdno povedal žalostno resnico o očetu, ki je bil oktobra 1943 pri Cerknici težko ranjen, od koder so ga odpeljali v Ribnico na Dolenjskem, kjer so mu amputirali nogo. Tam je v gradu v začasni partizanski bolnišnici čez nekaj dni tudi umrl. Vsa obupana in objokana je s strahom vprašala, kaj je s Tonetom in Francetom. Čeprav nisem o njiju še nič zanesljivega vedel, sem jo potolažil, da sta živa in zdrava in da sta nekje na Primorskem, kar se je pozneje izkazalo, da je bilo tudi res. S tem se je za našo mamo in zame vojna tudi končala.

Srečanje nekdanjih borcev v Logatcu.

Povojne aktivnosti

SPOMINI ŠE ŽIVIJO

Med krajani Rakeka še vedno živi spomin na rakovške fante, ki so marca 1942 odšli v partizane in ustanovili svojo Rakovško četo. S to četo so ponesli plamen vstaje po vsej Notranjski. V spomin na ta nepozabni dogodek krajani Rakeka vsako leto trinajstega marca praznujejo svoj krajevni praznik in s tem želijo dati vse priznanje tako fantom, ki so se bojevali v tej četi, kot tudi vsem drugim, ki so kakorkoli prispevali, da smo si izbojevali svobodo in neodvisnost ter pravičnejši družbeni red.

V zahvalo za vse to so Rakovčani svojim fantom spesnili Rakovško himno:

Rakovški fantje (Himna Rakeka)

So rakovški fantje šli v borbo mladi,
preganjat sovraga, ki mir vsem kali.
V bojih ni ustavil jih sneg ne vihar,
grozot in trpljenja bilo jim ni mar.

Fašiste, naciste so tolkli povsod,
utirali bratstvu, enotnosti pot.
Res pravi junaki ponos so nas vseh,
ti rakovški fantje povsod v časteh.

Imeli jeklene in trde pesti
in mnogi med njimi prelili so kri,
a kar jih ostalo, so z dvojno močjo
gonili trinoga z dnem in nočjo.

Vsem padlim zahvala in večni spomin,
saj rešen gorja je naš narod trpin.
V svobodi zlati živimo zdaj mi,
ki se je rodila iz njihove krvi.

Refren:

Od sončne Gorice do bele Ljubljane,
vse hoste in gmajne so bile jim znane.
Po pisanih poljih, gozdovih, gorah
zadajali vragu trepet so in strah.

Vsakoletno srečanje na Rakeku ob 13. marcu.

Leta 1962 jo je napisal Franc Kotnik, tudi avtor drugih partizanskih pesmi, uglasbil pa Mirko Rebolj, ravnatelj glasbene šole. Rakovško himno vsako leto na naši proslavi zapoje mešani pevski zbor »RAK« in je nadvse tople pozdravljena, kot tudi celotni spored, ki ga pripravijo in izvedejo učenci OŠ Jožeta Kranjca iz Rakeka.

Zapisano marca 1987 ob 45-letnici Rakovške čete

Kot vsako leto se bomo tudi letos ob 13. marcu zbrali na Rakeku, kjer bomo skupaj s krajski krajevne skupnosti Rakek praznovali krajevni praznik. Letos bo še posebno svečano, saj je minilo že 45 let od tistega 13. marca 1942., ko je večje število fantov iz Rakeka in okoliških vasi odšlo v partizane. Zato so si tudi krajski KS Rakek za svoj krajevni praznik izbrali prav ta dan.

Vsako leto praznujemo skupaj s krajski, pa tudi s pionirji in mladino OŠ Jožeta Kranjca se večkrat najdemo in skupaj obujamo spomine na tiste težke in slavne dni bojev Rakovške čete, ki jih je bojevala po notranjskih gozdovih in vaseh.

Čeprav je bila četa v začetku majhna, saj je štela le okrog 40 fantov, ki večinoma niso bili vojaško usposobljeni, je kljub temu odigrala pomembno vlogo

Proslavo ob 13. marcu pripravi šolska mladina z Rakeka.

pri splošni vstaji, prvemu osvobajanju notranjskih vasi od okupatorja ter omogočila delovanje prvih ljudskih odborov na osvobojenem ozemlju. V prvih dneh smo se predvsem urili v uporabi orožja in drugih vojaških veščin, saj smo za poveljniški kader dobili že izkušene borce Slavca Kovača - Smelega, Toneta Bavca - Ceneta in Cveta Močnika - Florijana. Med prispelimi Rakovčani pa sta bila Dušan Zorc - Martin in Franc Bombač - Zorko, starojugoslovanska podoficirja, ki sta takoj postala komandirja vodov in sta nam tudi nudila veliko znanja iz vojaških veščin.

Že v začetku aprila so sledile prve akcije, ki so bile iz dneva v dan pogostejše. Tudi svoja taborišča okrog Loške doline smo vse pogostejše menjavali.

Sredi aprila so začeli v četo prihajati novi borci, še posebno pa se je število stanje povečalo po znani akciji Na Majerju med Prezidom in Čabrom, kjer je padlo večje število Italijanov, od katerih je bilo zaplenjeno veliko orožja.

S prihodom novih borcev iz okolice Prezida se je njihovo število tako povečalo, da smo ustanovili Zidanškov bataljon, ki je konec aprila šel v sestavo Notranjskega odreda. Iz Rakovške čete je šlo precej borcev na različne dolžnosti v novoustanovljene čete in štab bataljona. Po ustanovitvi Zidanškovega bataljona je naša Rakovška četa, ki je še naprej obdržala to ime, delovala kot prva četa Zidanškovega bataljona.

V začetku maja leta 1942 smo se iz okolice Prezida premestili nazaj v

Slavnostni govornik na proslavi general Milorad Zorc.

Smrekovce, kjer smo skupaj z 2. četo sodelovali pri akciji za osvoboditev Loškega potoka, nakar smo se premestili za nekaj dni nad Laze pri Cerkniškem jezeru, nato pa na Križno goro, kjer smo se zadržali dalj časa.

S prihodom novih borcev iz Loške in Cerkniške doline ter drugih krajev je četa štela sto borcev. Ker smo v zadnjih bojih osvobodili večji del jugozahodne Notranjske, to je Loško dolino, Loški potok in gornji del Cerkniške doline, smo ostali tu kot zavarovanje osvobojenega ozemlja. Od tod smo odhajali v akcije na vse strani, najpogosteje pa na progo Postojna-Ljubljana. Dokler smo se lahko preskrbovali z razstrelivom, smo napravili marsikatero razpoko na železniških tirih; ko pa le-tega ni bilo več, smo si pomagali s »kajlami«, ki jih je izdeloval kovač Pod Šteberkom. Postavljali smo jih na tračnice z namenom, da bi vlak iztiril, kar pa se ni vedno posrečilo.

Večkrat smo z večjimi ali manjšimi patroljami napadali postojanke Rakek, Cerknica, okolico Velikih Lašč, Sodražice, Ribnice in vojašnice na Velikih Blokah.

Vseskozi smo bili dobro povezani z našimi ljudmi, ki so nam nudili vsestransko pomoč, kjerkoli so mogli. Skrbeli so za našo prehrano, nam dejali razne podatke in vse, kar je bilo potrebno za naše uspešno delovanje v tem prostoru.

V naši četi je bilo tudi več dobrih pevcev, ki jih je zelo uspešno vodil Slavko Modic. S svojimi fanti in domačini je marsikje pripravil pravi partizanski miting. Ob poslušanju ubranega petja partizanskih pesmi so našim partizanskim mamicam večkrat prišle solze v oči.

Lahko bi rekli, da je bila bojna pot Rakovške čete v tem notranjskem prostoru naša skupna bojna pot vseh Notranjcev.

FOTOGRAFIJE SO LEP SPOMIN

*Člani rajonskega odbora Tone Klučar - Tonček,
Mitja Primic in Jože Simšič - Jelen, slikani septembra
leta 1943.*

Ko danes pregledujem fotografije iz partizanskih let, najprej pomislim na to, kako in ob kakšni priložnosti je katera nastala. Sam sem se pred drugo svetovno vojno ljubiteljsko ukvarjal s fotografiranjem, in to me je zamikalo tudi med mojo partizanščino. Sredi leta 1943 sem odšel domov pogledat, ali niso Italijani po mojem odhodu v partizane odnesli tudi moj fotoaparatus. Na srečo ga je mama skrila in tako je odromal z menoj v gozdove. Do prvih fotografij je bila seveda še dolga in naporna pot. Dobiti film, ga razviti in potem priti do fotografij ni bilo prav lahko. Tudi ohranitev negativov in že izdelanih slik v tistih vojnih časih ni bila preprosta stvar. Kljub vsem težavam pa mi je uspelo ohraniti kar precej fotografij iz partizan-

skih let. Ni pa mi uspelo ohraniti fotoaparata, ki sem si ga med vojno sposodil od prijatelja Jožeta Matičiča iz Planine. Malo pred koncem vojne sem ga posodil prijatelju Stanetu Žitku - Stojanu, ta pa ga je pri umiku iz Trsta pozabil na vratih svoje pisarne.

Od fotografij, ki sem jih posnel med vojno, so mi nekatere še posebej ostale v spominu. Ena izmed njih je prav gotovo fotografija, na kateri sta poleg

mene še moja dobra prijatelj Tone Klučar - Tonček in Mitja Primic iz Logatca. Njunemu spominu namenjam naslednje vrstice.

Tone Klučar - Tonček je bil doma iz Žerovnice na Notranjskem. Že pred vojno je bil napredno usmerjen. Po končani osnovni in meščanski šoli se je v Domžalah izučil za trgovskega pomočnika. Želel je sicer študirati, toda starši mu tega niso mogli omogočiti. Ob prihodu v Logatec leta 1939 se je zaposlil pri trgovcu Penku, nekaj kasneje pa pri Jožetu Demšarju. Skupaj z Demšarjem sta se že leta 1941 vključila v narodnoosvobodilno gibanje. Tone Klučar se je spomladi leta 1942 povezal z rajonskim odborom Osvobodilne fronte Logatca, ki je bil tedaj v okolici Kališ. V Gornjem Logatcu je bil eden glavnih organizatorjev Osvobodilne fronte. Kot aktivist v več odborih in komisijah je veliko prispeval za tako hiter in množičen razmah narodnoosvobodilnega gibanja v Gornjem Logatcu in na Kalcah. Z Demšarjem sta zbirala hrano za naše partizanske enote, pošiljala pa sta tudi pakete hrane za naše internirance v italijanskih taboriščih. Pred kapitulacijo Italije je skupaj z drugimi tovariši in tovarišicami na terenu pripravil mladino za množičen odhod v partizane, ki je sledil po kapitulaciji Italije. Takrat je tudi sam odšel v partizane. Prišel je na rajonski odbor Logatec. Takoj je prevzel vrsto zadolžitev na rajonu Logatec. Zaradi svoje predanosti osvobodilnemu boju in neizmerne aktivnosti pri delu je užival izredno velik ugled tako med borci kot tudi med ljudmi, s katerimi je delal na terenu.

Spomladi leta 1944 je končal partijski tečaj. Po vrnitvi je takoj prevzel novo dolžnost sekretarja rajonskega komiteja KPS, ker je dotedanji sekretar Franc Popit (Zupančev) hudo zbolel in je odšel na zdravljenje v Žiberše k Rečanovi družini. Tam je tudi padel pod streli logaških domobrancev. Dobili so ga po prevari, ko so se izdajali za partizane. Najprej so ga iskali na njegovem domu. Ker ga niso našli, so od brata Toneta zahtevali, da jih pelje do Franceta k Rečanovim.

Tudi Tone Klučar - Tonček ni dolgo opravljal te dolžnosti. Že maja 1944, ko se je z dvema tovarišema vračal iz sestanka na Kalcah, so padli v domobranksko zasedo. Tovariša Franc Vavken in Edvard Meze sta se srečno umaknila, Tonček pa se je umikal v nasprotno smer in tam ga je pokosil domobranski rafal. Zadet je bil v noge. Uspel je skriti torbico s pomembnimi podatki, nato pa so ga domobranci naskočili in ga s puškinimi kopiti pobili do smrti. Ko sta ga naslednji dan Matevž Čuk in njegova hčerka Tilka našla, je bil tako razbit in iznakažen, da sta ga komaj prepoznala. O dogodku sta obvestila kurirje kurirske postaje TV-2a, ki so ga še isti dan pokopali v bližini.

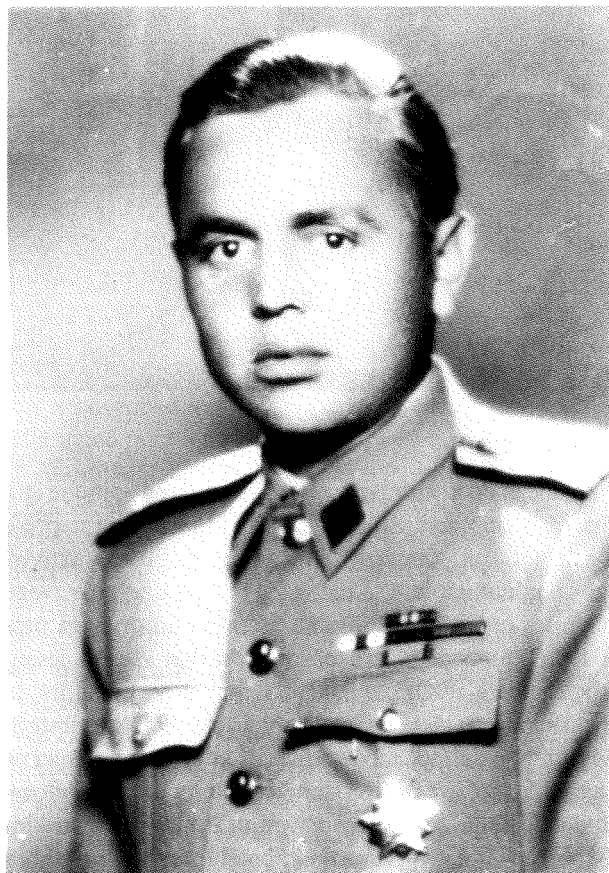
Po osvoboditvi so ga svojci pokopali v domačem kraju. Tudi njegovo torbico z dokumenti so našli šele po vojni. Občinski odbor ZZB Logatec mu je blizu Kališ postavil spominsko obeležje, spominski dom v Kališah pa so poimenovali po padlem sekretarju Tončku »Tončkov dom«.

Člani notranjskega okrožja s člani logaškega rajona.

Mitja Primic je sin nekdanjega živinozdravnika v Logatcu. Pred vojno je študiral na Bežigrajski gimnaziji v Ljubljani. Že leta 1941 se je povezal z naprednimi gimnazijci - aktivisti OF na gimnaziji in tudi sam postal aktivist Osvobodilne fronte. Njegova najpomembnejša naloga je bila vzdrževanje zveze med Ljubljano in Logatcem ter prenašanje sporočil, literature in drugega propagandnega gradiva. To aktivistično delo je uspešno opravljal vse do jeseni 1941, ko je bil zaradi aktivnega dela za OF izključen iz gimnazije. Še naprej je nadaljeval delo v Logatcu, dokler ga niso Italijani junija leta 1942 aretirali in odpeljali v internacijo. Tudi tam je deloval med sotovariši interniranci. Po vrnitvi, nekaj mesecev pred kapitulacijo, je takoj na domačem terenu začel delovati med mladino. Po kapitulaciji Italije se je med prvimi pridružil partizanskim enotam in kmalu postal komisar 3. čete v Logaškem bataljonu. Sredi oktobra 1943, ko sem odhajal na novo dolžnost v Vrhniško okrožje, je od mene prevzel sekretarstvo SKOJ-a za Logaški rajon. S tem je postal tudi član okrožnega komiteja SKOJ-a Vrhnika, po njegovi ukinitvi pa član okrožnega komiteja SKOJ-a za Notranjsko okrožje. Decembra 1944 je bil poslan v Sovjetsko zvezo na dvoletno letalsko-tehnično šolo, ki jo je uspešno končal. Po vrnitvi je še nekaj časa ostal v JLA, nakar se je demobiliziral in kot inženir postal redni profesor na srednji tehniški šoli v Ljubljani.

PIŠTOLA NARODNEGA HEROJA ANTONA DEŽMANA - TONČKA

*Anton Dežman - Tonček, slikan takoj
po vojni kot komandant mejnega bataljona v Trziču.*

Vojni muzej Logatec je bogatejši še za en pomemben predmet iz druge svetovne vojne: pištolo, ki je nekoč pripadala narodnemu heroju Antonu Dežmanu - Tončku. Bolje rečeno, bila je ena izmed njegovih pištol, saj jih je imel več. Zaplenil jo je, kot je sam povedal, nemškemu oficirju, po vojni pa poklonil Marjanu Križaju. Marjan Križaj je bil administrator v štabu bataljona Knoja, katerega komandant je bil takratni kapetan Anton Dežman - Tonček. Marjan Križaj je to pištolo zdaj podaril Vojnemu muzeju Logatec. Pištola je znamke Sauer Sohn, Suhl, kalibra 7,65,

njena tovarniška številka je 381.484. Na pištoli ni oznake urada za orožje (Waffen-Amt).

Narodni heroj Anton Dežman - Tonček je bil eden najbolj znanih gorenjskih partizanov. Rodil se je 12. junija 1920 v Lescah pri Bledu. Po osnovni šoli se je

Anton Dežman - Tonček med gorenjskimi partizani leta 1943.

izučil za zidarja in se zaposlil v jeseniški železarni. Deloval je v delavskem kulturnem društvu Svoboda in kasneje v društvu Vzajemnost. Igral je v orkestru tamburic in v dramski skupini.

Ob napadu na Jugoslavijo aprila 1941 je odšel prostovoljno v vojsko. Vse je kmalu propadlo, po vrnitvi je z drugimi mladinci zbiral orožje in ga skrival. Skupaj z bratom je že 17. julija 1941 odšel v partizane. Pridružil se je eni od prvih partizanskih skupin na Jelovici. Avgusta je iz nje nastal bataljon Ivana Cankarja. Anton Dežman se je izkazal že v prvem večjem

boju z Nemci 8. avgusta 1941 na Jelovici. Oktobra 1941 je postal mitraljezec in s svojo strojnico sodeloval tudi v znanem napadu na nemško policijsko kolono v Rovtu. Nemci so tedaj doživeli izgube kot nikoli prej na Slovenskem in tudi potem še dolgo ne.

Anton Dežman je sodeloval v bojih v Poljanski dolini. Na Bukovem vrhu je jurišal na nemške položaje in zaplenil dva mitraljeza. Kot mitraljezec je sodeloval tudi v bitki za Dražgoše januarja 1942, do tedaj največji bitki slovenskih partizanov z okupatorjem.

Spomladi 1942 je postal desetar v Selški četi. Maja je s svojo desetino ustavil Nemce, ki so hoteli prodreti v Gorenjo vas, junija je s soborci napadel nemške vojake na strelišču pri Lescah. Junija 1942 je postal vodnik v Jelovski četi

2. bataljona Gorenjskega odreda. Od avgusta 1942 do marca 1943 je poveljeval tej četi, potem pa je bil poveljnik Jelovškega, kasneje 7. kranjskega bataljona. Maja 1943 je bil ranjen. Od julija do oktobra 1943 je bil komandant 1. bataljona Gorenjskega odreda.

Proti koncu leta 1943 je prešel v Varnostno-obveščevalno službo – VOS. Vodil je VOS jeseniškega okrožja. To nevarno dolžnost je opravljal do pomladi 1944. Naloga VOS je bilo odkrivanje in uničevanje okupatorjevih sodelavcev in preprečevanje vdorov gestapa in nemške vojaške varnostne službe v NOB. Vosovci so svoje naloge opravljali na ozemlju, ki je bilo pod nadzorom Nemcev, in nenehno tvegali svoje življenje.

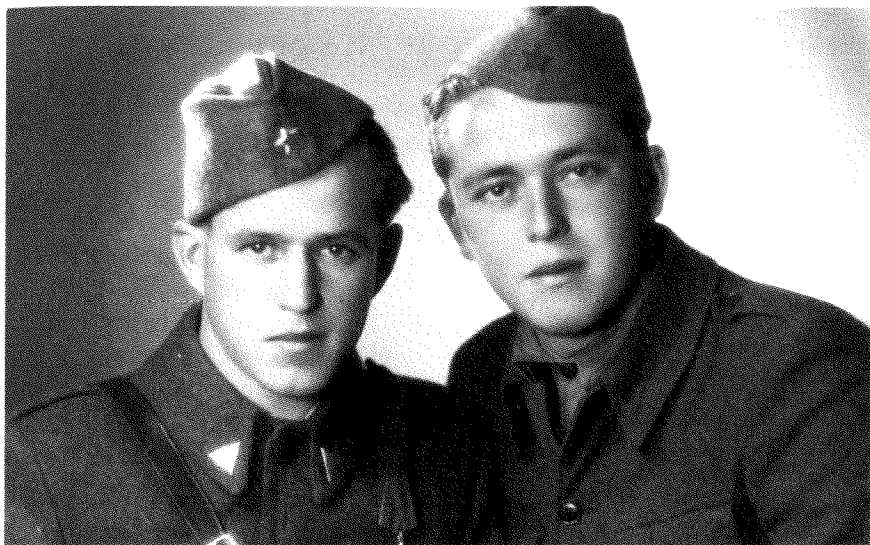
Spomladi 1944 je postal komandant 5. bataljona 2. brigade Vojske državne varnosti (VDV). Od 15. novembra 1944 je bil komandant 1. bataljona, potem pa namestnik komandanta brigade. Septembra 1944 je bil ranjen. Spomladi je bil na oficirskem tečaju v Metliki, aprila 1945 pa na zdravljenju v bolnišnici v Beogradu.

Po osvoboditvi je opravljal poveljniške dolžnosti v enotah Korpusa narodne obrambe Jugoslavije (KNOJ). Njegova bližnja sodelavca pri varovanju severne slovenske meje sta bila njegov namestnik, partizanski prvoborec Jože Simšič - Jelen, in administrator Marjan Križaj. Oba sta na čase skupnega službovanja v Trziču ohranila najlepše spomine. V Trziču je bilo poveljstvo mejnega bataljona. Jože Simšič - Jelen je o svojem komandantu Dežmanu kasneje zapisal: »Lepo je bilo sodelovati z njim. Imel je spoštljiv in tovariški odnos do vseh, s katerimi je delal, zlasti do podrejenih. Prav zato smo lahko uspešno varovali severni del meje od tromeje Italije-Avstrije-Jugoslavije do Pece nad Solčavo. Ta del meje je bil tedaj izredno izpostavljen. Tu čez so nameravale v našo državo razne diverzantsko-sabotažne skupine, mi pa smo jim s pomočjo domačega prebivalstva prestop meje preprečevali.«

Anton Dežman je končal višjo vojaško akademijo. Služboval je tudi v Titovi gardi in Sarajevu. Za narodnega heroja je bil razglašen 15. julija 1952. S činom polkovnika je bil leta 1964 upokojen. V čin generalmajorja je bil imenovan leta 1970. Umrl je 1. junija 1977 v Radovljici, pokopan je v domačih Lescah.

Poleg reda narodnega heroja je imel še naslednja odlikovanja: dva reda za hrabrost, red partizanske zvezde III. st., red zaslug za ljudstvo II. st, red bratstva in enotnosti II. st., red za vojaške zasluge, medaljo 10 let JLA 1941–1951 in medaljo 20 let JLA 1941–61. Bil je nosilec partizanske spomenice 1941.

OB PRVEM SREČANJU PO VOJNI

Jože Simšič-Jelen in brat Franc ob prvem srečanju po vojni.

Po mojem odhodu v partizane marca 1942 se nisem več videl ne z očetom niti z mlajšim bratom Francem. Oče je bil konec septembra 1943 kot borec 8. brigade težko ranjen v Cerknici. Po dobrem tednu je za posledicami ran umrl. Z bratom Francem pa sva se prvič videla v začetku junija 1945, ko je bil v sestavi enote iz 2. VDV brigade iz Primorske, ki je bila dodeljena mojemu 2. bataljonu 1. brigade VDV za zavarovanje ob Titovem prihodu v Ljubljano, kakor tudi za zavarovanje poti iz Ljubljane do Postojne, kamor je bil iz Ljubljane namenjen. Enote bataljona z dodanimi enotami sem zbral v Sokolskem domu na Taboru v Ljubljani. Tam sva se tudi prvič po vojni srečala z bratom Francem, za katerega sploh nisem vedel, če je še živ.

Italijani so ga junija 1942 kot 16-letnega fantiča skupaj z očetom aretirali in odpeljali v internacijo. Po kapitulaciji Italije se je vrnil med primorske partizane in tam ostal v jurišnem bataljonu 30. divizije. Ta enota je bila po vojni priključena 2. brigadi VDV. In tako je ob tem najinem prvem srečanju po vojni nastala ta fotografija.

ŽITKOVI SKOZI ČAS

Družina Žitko pred drugo svetovno vojno

V Lazah, v vasi pri Raketu, med drugo svetovno vojno ni bilo nobenega izdajalca, niti ni bil kateri od domačinov v sovražnih vrstah. Pobudniki, organizatorji in nosilci narodno-osvobodilnega boja so bili predvsem mladi fantje in dekleta. Pri našem delu za svobodno slovensko domovino nas ni ustavilo nobeno okupatorjevo ustrahovanje in njegove grožnje. Takšna je bila tudi zavedna slovenska družina Žitkovih. Najmlajši v družini je bil Stane

in prav on se je kot prvi že sredi leta 1941 vključil v delovanje Osvobodilne fronte. Postal je eden najbolj delavnih članov v moji skupini, marca 1942 je z menoj tudi kot prvi odšel v partizane. Nato so se leta 1943 borcem v gozdovih pridružili še sestra Tončka in brata Rudi ter Franc.

S Stanetom sva bila več mesecev skupaj v Rakovski četi. Ta četa je bila tedaj v sestavi Zidanškovega bataljona. Na najino pobudo je v našo Rakovško četo do konca maja 1942 prišlo iz Laz še več skupin fantov, ki so se potem skupaj z nami bojevali za osvoboditev Notranjske in drugih slovenskih krajev. Do sredi junija 1942 je bil večji del Notranjske osvobojen. Sredi junija 1942 je del naše čete odšel v Dolomitski odred, Stane Žitko pa je v Rakovski četi ostal na Notranjskem in preživel vse težke dni velike sovražne poletne ofenzive, ki je najhuje divjala prav na Notranjskem. Tam so bile najhujše žrtve, Italijani so pobili največ ljudi in požgali največ hiš in cele vasi. Jeseni 1942 je z Loškim odredom odšel med primorske partizane. Tam je bil najprej v Soškem odredu, nato v Severnoprimorskem odredu in potem še v Gradnikovi brigadi. Poleti 1943 je bil dodeljen enotam VOS za Primorsko. Po kapitulaciji Italije je bil imenovan

Člani rajonskega odbora Logatec in kurirji postaje TV-2a. Z leve: Stane Žitko - Stojan, Mitja Primic, Tončka Žitko, Dora Čepelnik Pakiž, Tone Simšič - Zvone, Franc Popit - Zupančev, sedita Janez Bajt in Jože Simšič - Jelen.

za komandirja kurirske postaje TV-2a v Kališah. Nad Logatcem se je srečal s sestro Tončko, ki je bila članica rajonskega komiteja KPS za Logatec, na rajonskem odboru OF pa je opravljala še več drugih odgovornih dolžnosti.

Stane se je sredi leta 1944 vrnil na Primorsko, kjer je postal komandant relejne linije, kmalu potem pa je bil imenovan za komandanta sektorja primorskih kurirjev, kar je ostal do konca vojne.

Po osvoboditvi je bil krajši čas v II. brigadi VDV, nato pa je bil premeščen v poveljstvo milice za Ljudsko Republiko Slovenijo. Prevzel je dolžnost pomočnika komandanta milice za politične zadeve. Svojo dolgoletno službeno pot je sklenil kot načelnik organov za notranje zadeve okraja Koper. Aktiven pa je ostal tudi po upokojitvi. Deloval je zlasti v gasilski organizaciji, na cestnem skladu, opravljal pa je tudi razne družbeno-politične dolžnosti.

Njegovega brata Rudija so Italijani junija 1942 aretirali in odpeljali v internacijo. Takoj po propadu Italije se je vrnil iz taborišča v domovino in se pridružil borcem IX. korpusa.

Oče Rudolf Žitko je bil vsem znani lovski in gozdni čuvaj za širne gozdove Windischgrätzov za območje Laz in Ravnika. Lovski in gozdni čuvaj je bil že njegov oče Edvard. Rudolfa Žitka smo najpogosteje srečevali s puško na rami, ko je hodil po svojih lovskih in čuvajskih poteh. Vsak dan je šel mimo naše hiše in vedno je našel kako šaljivo besedo, da smo se malo nasmejali. Bil je eden glavnih strokovnjakov pri sajenju smrek po Windischgrätzovih gozdovih. Pri tem je zelo sodeloval s Slejkom, ki je pri istem delodajalcu opravljal podobno delo.

NEPRAVIČNA RAPALSKA MEJA

Najboljša mejna četa v bataljonu KNOJ ob prejemu prehodne zastavice za najboljšo četo junija 1946, prvi z leve poročnik Jože Simšič - Jelen.

Veliko je bilo že povedanega in napisanega o nepravilni rapalski meji, ki so jo po prvi svetovni vojni določile takratne zavezniške sile, zaveznice v boju proti Avstro-Ogrski. S to nepravilno razmejitvijo je velik del slovenskega in tudi hrvaškega ozemlja ostal pod italijansko upravo. Narejene so bile velike krivice našim rojakom v Slovenskem primorju. Zato so se začeli kmalu po italijanski zasedbi tega ozemlja organizirati v odporiški organizaciji TIGR, da bi se uprli potujčevanju. Veliko naših ljudi pa je s teh ozemelj prebežalo v Jugoslavijo ali v druge države po svetu. Odporiški duh je zajel večino prebivalstva in zlasti učitelje. Omejevanje nacionalnih, političnih in socialnih pravic se je vse bolj stopnjevalo, s tem pa tudi odpor proti takratnemu fašističnemu režimu v Italiji. Odporiško razpoloženje prebivalstva na zasedenih ozemljih se je najbolj potrdilo med narodnoosvobodilnim bojem, saj so bili tedaj tako enotni kot le malokje na Slovenskem. Posebno je potrebno poudariti tudi prispevek duhovništva, ki je skupaj z ljudmi trpelo 25 let pod istim terorjem in je svojemu narodu ostalo zvesto tudi v NOB.

namestnik komandanta. Lahko si je predstavljati, kakšni so bili naši občutki po vsem tistem, kar smo žrtvovali med vojno in za osvoboditev Slovenskega primorja, zdaj pa smo se znašli na zavarovanju nekdanje tako osovražene rapalske meje, ki je delila našo Slovenijo na dva dela.

Pri opravljanju nalog na meji smo doživeli marsikaj.

Neko noč je rajonski stražar na meji v Leskovi dolini na cesti med Loško dolino in Mašunom v gozdu zaslišal lomastenje. Misleč, da nekdo hoče ilegalno čez mejo, je najprej zaklical »Stoj!« Nihče mu ni odgovoril, zato je ustrelil v temo. Naslednje jutro smo ugotovili, da je ustrelil medveda. O dogodku smo takoj poročali štabu brigade, ta pa je naprej obvestil štab divizije. Že čez dva dni so me poklicali v štab divizije in na ministrstvo za kmetijstvo na zagovor, kako se je lahko zgodilo nekaj takega. Takrat je bil minister za kmetijstvo Janez Hribar, ki je bil marca 1942 moj prvi komisar čete, tako da sva se kar naglo in lepo pogovorila in se je vse lepo končalo.

Nekaj drugega se je zgodilo pri varovanju meje z Avstrijo. V Tržiču smo imeli štab mejnega bataljona, nameraval sem opraviti nadzor v eni od naših čet, ki je imela svoj sedež v naselju Puterhoz nad Tržičem. Na obhod sem se podal s konjem. Ko sem jezdil proti četi, mi je iz zadnjega hlačnega žepa padla denarnica z vsemi dokumenti. Na poti sem prehitel dva gozdna delavca, vsaj tako sem bil prepričan, saj sta imela vsak svojo sekiro. Lepo sta me pozdravila, dvignila sta celo vsak svoj klobuk.

Šele kasneje sem od naših obveščevalcev izvedel, da sta bila to v resnici nemška ujetnika, ki sta pobegnila iz ujetniškega taborišča pri Zagrebu. Takrat je bila večina taborišč za nemške ujetnike v okolici Zagreba. Odkrit je bil kanal, ki je s pomočjo domačinov omogočal pobege nemškim in drugim ujetnikom. V tistih časih je bilo na nekaterih naših mejah pravo vojno stanje, zato so za te enote izbrali posebej izbrane in zanesljive vojake.

Varovanje rapalske meje se je končalo spomladi 1947 po pariškem mirovnem sporazumu, ki je bil sklenjen februarja 1947 med Italijo in Jugoslavijo ter zavezniki. Po tem sporazumu so se začeli v celotni coni B izvajati naši predpisi in določbe naše ustave. S tem so bili dokončno potrjeni sklepi Kočevskega zbora z dne 2. oktobra 1943 o priključitvi Primorske k Sloveniji. Ni pa bilo še rešeno vprašanje meje med Italijo in Jugoslavijo. To je bilo urejeno šele z Londonskim memorandumom oktobra 1954, ki so ga podpisale Velika Britanija, Združene države Amerike, Italija in Jugoslavija. S tem naj bi bila rešena tudi vsa manjšinska vprašanja, tako na eni kot na drugi strani, čeprav vemo, da še vedno ni tako in da znajo v Italiji prešteti samo svoje žrtve, pozabljajo pa na vsa tista grozodejstva, ki so jih počeli pri nas med drugo svetovno vojno, zlasti na Notranjskem med veliko ofenzivo leta 1942.

DVA SPOMINA NA STANETA KAVČIČA

Sekretar vrhniškega okrožja Stane Kavčič - Djuro in Anton Curk - Gorjan avgusta 1942. leta v Dolomitih.

Na območju Dolomitov je vse od jeseni leta 1942 do konca vojne delovala kurirska postaja TV-2. Njena naloga je bilo vzdrževanje zvez na vse strani Slovenije, še zlasti od jeseni 1942 do pomladi 1943, ko je bilo v Dolomitih osrednje politično in vojaško vodstvo našega narodnoosvobodilnega boja.

Na pobudo krajevne organizacije Zveze združenj borcev NOB Brezovica pri Ljubljani so družbeno-politične organizacije te krajevne skupnosti in še nekaterih sosednjih krajevnih skupnosti postavile spominski dom na Brezoviškem hribu. Zgrajen je bil leta 1976, poimeno-

vali so ga po kurirski postaji, in sicer Javka TV-2. Od Brezovice je dom oddaljen dobre pol ure. Prostore v domu so opremili s slikovnim in drugim gradivom iz časov 2. svetovne vojne. Spominjalo je na čas, ko je delovala kurirska

postaja, po kateri je bil dom imenovan. Razstavljene fotografije in predmeti so spominjali tudi na delovanje partizanskih enot.

Na partizanski kurirski postaji TV-2 sem bil tudi sam kurir, zato sem pomagal pri iskanju gradiva in fotografij za opremo tega doma. Med pregledovanjem gradiva smo ugotovili, da nimamo niti ene slike Staneta Kavčiča, ki je bil med vojno sekretar okrožnega komiteja Vrhnika. Da bi prišli do nje, sem šel najprej pogledat v Muzej novejšje zgodovine, če bi se tam kaj našlo. Toda tudi v muzeju ni bilo nobene Kavčičeve fotografije. Zato sem se odločil, da bom po fotografijo stopil kar k njemu domov. Stanoval je v Rožni dolini. Lepo me je sprejel. Pojasnil sem mu, kaj delamo in pripravljamo ter zakaj potrebujemo njegovo fotografijo. Takoj je bil za to, da nam pomaga. Dal mi je kar nekaj zanimivih partizanskih fotografij. Preslikali so jih v Muzeju novejšje zgodovine. Tudi tam so se jih razveselili. Enako so bili veseli tovariši z Brezovice, s katerimi smo skupaj opremljali spominske prostore.

Po obiskih pri Stanetu Kavčiču je minilo že nekaj mesecev, ko mi je dober znanec in prijatelj, ki je delal na sekretariatu za notranje zadeve, zaupno povedal zame nekaj zelo presenetljivega in tudi neprijetnega. Vsakokrat, ko sem bil na obisku, so me spremljali organi za notranje zadeve. S Stanetom Kavčičem sva se dobro poznala in razumela še iz partizanskih časov, zato sem ga obiskoval z veseljem, nisem pa vedel, da ga imajo pod kontrolo organi za notranje zadeve.

Kot nekaj posebnega mi je ostalo v spominu najino srečanje decembra 1942 okrog polnoči na zasneženi poti nad Rečanovo domačijo. Šel sem proti Petkovcu, on pa proti Logatcu. Tedaj sem bil kurir, on pa okrožni sekretar. Stopal sem po gazi v snegu, zeblo me je in bil sem zelo lačen, saj že dva dni nisem nič jedel. Stane Kavčič mi je prišel nasproti po gazi. Na glavi je imel klobuk, od orožja pa je nosil samo pištolo. Jaz sem imel puško. Na ozki gazi sva se ognila drug drugemu. Odšel sem že nekaj korakov dalje, nakar sem se obrnil in pogledal za njim. V istem trenutku se je obrnil tudi on. Stopila sva nazaj drug proti drugemu in vprašal me je, kdo sem. Jaz sem ga spoznal že po glasu in mu odgovoril, da sem Jelen. Povedal sem mu, kako sem lačen. Segel je v svojo torbo, izvlekel kos kruha in mi ga dal. To je bil kruh, ki ga je imel zase, vendar ga je dal meni. Tega ne bi mogel nikoli pozabiti. Malo sva se še pogovorila in odšla dalje po svojih poteh.

Spominski dom Javka TV-2 še vedno služi svojemu namenu. Domačini, pa tudi Ljubljancani, ga radi obišejo. V njem so še vedno vse slike, med njimi tudi slike Staneta Kavčiča.

REVOLVER PARTIZANA JANEZA MENARTA

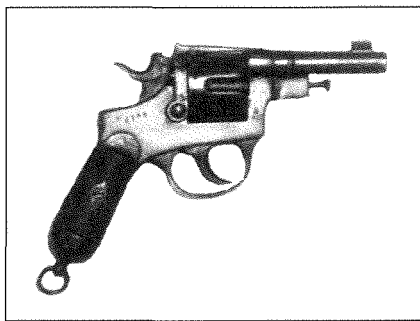
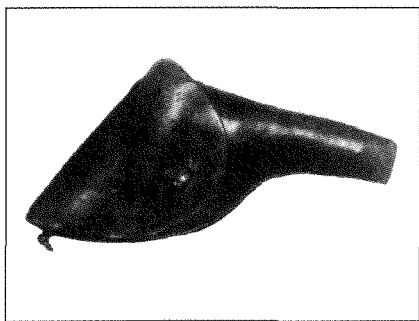

Zastavnik Janez Menart.

Janez Menart je bil rojen 31. decembra 1893 v Hotedršici. Že pred vojno je živel in delal v Ljubljani kot tesar, nekaj časa je bil vodja žagarskega obrata. Ob kapitulaciji Jugoslavije in italijanski zasedbi naših krajev se je kmalu vključil v delo za Osvobodilno fronto, zato so ga že junija 1942 Italijani aretirali in zaprli. Več sto Ljubljančanov so naložili na vlak in odpeljali proti Italiji, proti takojšnjim taboriščem, v katera so zapirali svobodoljubne Slovence.

Temu vlaku z interniranci pa je bila, za razliko od drugih, namenjena posebna, srečnejša usoda. Pred postajo Verd smo partizani vlak zaustavili, ga napadli in rešili vse internirance, razen tistih iz vagona, ki je bil poleg oklepnega. Rešenih je bilo 332 internirancev, med njimi je bil tudi Janez Menart.

Rešeni interniranci so odšli s svojimi osvoboditelji do starih žag nad Borovnico. Tam so jih partizani nahranili, nato pa so jim ponudili tri možnosti. Prva je bila ta, da stopijo v partizanske bojne enote. Druga, da odidejo v delovno enoto. Kdor pa se partizanom zaradi starosti ali drugih razlogov ni

hotel priključiti, si je lahko izbral pot domov. Največ se jih je odločilo za bojne enote. Nekaj, predvsem starejših, si je izbralo delovno enoto, med njimi je bil tudi Menart. Le nekaj jih je bilo takih, ki so se želeli vrniti v Ljubljano.

Tisti, ki so se prijavili za delovno enoto, so kmalu odpotovali na kočevsko območje. Kočevske Nemce, ki so bili tako zelo navdušeni za Hitlerja, je njihov »firer« z njihovih domačij preselil na kmetije, ki so jih Nemci Slovencem zalepili v okolici Brežic. Tam so jih naselili zato, da bodo varovali južno mejo nemške države. Nekdanje njive nemških Kočevarjev so ostale neobdelane. Skrb zanje je prevzela partizanska delovna enota. Tako so nekateri izmed tistih, ki so bili rešeni z vlaka pri Verdu, obdelovali na Kočevskem zemljo, da bi pridelali hrano za partizane.

Poleti 1942 je prišlo do velike italijanske ofenzive. Janeza Menarta so kot tesarja po ofenzivi jeseni 1942 poslali v Kočevski rog, da je s svojimi sodelavci začel gradnjo barak za partizansko bolnišnico. Spomladi 1943 je postavljali barake in druge objekte za Bazo 20. S tem delom, pri katerem so mu zelo koristile njegove bogate izkušnje, je nadaljeval, dokler niso bile vse stavbe postavljene. Potem je ostal tam kot njihov skrbnik, poleg tega pa je sprejel še dolžnost intendanta Centralnih vojnih partizanskih bolnišnic v Kočevskem rogu. Od orožja je imel samo revolver kot obrambno orožje v sili, z njim je prišel tudi v osvobodeno Ljubljano in ga hranil kot dragocen spomin. Danes ga svojci poklanjajo Vojnemu muzeju v Logatcu.

To je službeni revolver italijanske vojske M. 1899. Prva je te revolverje izdelovala tovarna Glisenti, zato je revolver dobil ime po njej, čeprav je revolverje nazadnje izdelovalo več drugih tovarn. Revolver je imenovan tudi Bodeo. To ime je dobil po Carlu Bodeu, ki je opravil nekaj konstrukcijskih sprememb. Kaliber revolverja M. 1889 je bil 10,35 mm. Med seboj sta se razlikovala revolver za oficirje in za vojake. Najbolj opazna razlika je bila pri petelinu. Petelin na vojaških revolverjih je bil zložljiv in brez branika, na oficirskih pa ni bil zlo-

žljiv in je imel običajen branik, kot je značilen za revolverje. Med prvo svetovno vojno so to razdelitev na oficirske in vojaške revolverje upoštevali, po vojni pa so jo počasi opustili. Revolverje so nadomestile pištole. Poleg običajno dolgega oficirskega revolverja je nastal še nekoliko skrajšani oficirski revolver. Imenovali so ga lahki model.

Kljub temu pa je v dvajsetih letih nastal revolver, ki ima v literaturi o revolverjih oznako M. 1889 modern. Od skrajšanega oficirskega modela se je razlikoval po cevi. Pri predhodnih službenih revolverjih je bila cev oglata, pri revolverjih »modern«² pa okrogla. Prvi revolverji tega modela so imeli udarno iglo na kladivcu, pri poznejših revolverjih je bila udarna igla vstavljena v telo revolverja in je ploščato kladivce udarilo po njej. Revolver Janeza Menarta ima okroglo cev, zato pripada drugi, zadnji skupini revolverjev »modern«. Udarne igle je na kladivcu, vendar je videti, da je bila pritrjena posebej. Na kladivcu jo drži poseben železen zatič. Najverjetneje se je odlomila in so novo iglo na kladivce pritržili s pomočjo tega zatiča. Če bi se igla odlomila takrat, ko je revolver še pripadal italijanski vojski, bi v delavnici kladivce preprosto zamenjali. Zato je do popravila skoraj gotovo prišlo pozneje, v partizanskih časih ali celo po vojni. Po potemnitvi je videti, da je bil revolver po vojni obnovljen; kdaj in kje, je nemogoče vedeti.

Revolver Janeza Menarta je v toku (pištolnici) iz temno rjavega, debelega usnja. Nastavek za zapenjanje pokrova je iz medenine. Na usnju ni nobenih oznak.

Po literaturi italijanska vojska in fašistične enote revolverjev med 2. svetovno vojno niso več uporabljale. Imele so jih samo kolonialne in pomožne enote. Revolver, ki ga je kot partizan nosil Janez Menart, pa je vendar pripadal italijanski vojski. Na njem je na desni strani pred cevjo kratica RE (Reggio Esercito), ki je bila oznaka italijanske vojske. Revolver so slovenski partizani zanesljivo zaplenili enemu od italijanskih okupatorskih vojakov ali oficirjev, nato ga je dobil Janez Menart. Tovarniška številka revolverja je E 8163. Izdelan je bil leta 1922, na njem je oznaka tovarne Castelli Brescia.

RAFKO IN NJEGOV ŠIVALNI STROJ

Rafkova soproga ob šivalnem stroju z moževo sliko v roki.

Rafko Žitko se je pred drugo svetovno vojno začel učiti krojaškega poklica pri mojstru Petkovšku v Planini. Kmalu potem, ko se je izučil, je skupaj s svojim bratom Štefanom in mojstrom, pri katerem se je učil, odšel v partizane, v Dolomitski odred, ki je bil takrat za Planinsko goro. Po prihodu so Rafka in njegovega mojstra hitro zadolžili, da bosta poleg ostalih obveznosti tudi krojača v odredu. Najprej sta zakrpala le kake hlače ali kaj podobnega, sčasoma pa so se pokazale vse večje potrebe, zlasti po izdelavi partizanskih kap. Rafko se je spomnil, da ima njegova mama doma majhen šivalni stroj na ročni pogon, ki ga je dobila še od svoje stare mame. Odšel je ponj, z mojstrom Petkovškom sta ga malo popravila in podmazala ter začela šivati partizanske kape – titovke. Eno teh še danes hrani Fani, soproga pokojnega Rafka. Šivalni stroj je Rafka spremljal, tako kot njegova puška, ves čas vojne. Po ukinitvi Dolomitskega odreda je skupaj s šivalnim strojem odšel v zaščitni bataljon IX. korpusa, ki je bil takrat v bližini Cerknega. Tam je postal kurir za zvezo med enotami korpusa. Pri tem pa ni pozabil na šivalni stroj in svoj poklic. Večkrat se je oglasil v krojaški delavnici, kjer je delal njegov mojster Petkovšek. Tudi sam se je še vedno rad usedel za šivalni stroj in naredil kakšno kapo titovko.

Po končani vojni je Rafko prinesel šivalni stroj domov in ga čuval kot dragocen spomin na partizanstvo in na njegovo prehojeno pot med narodnoosvobodilno vojno. Danes je ta šivalni stroj razstavljen v Notranjskem muzeju v Postojni, kjer si ga lahko vsak ogleda.

PRIJATELJSKO SREČANJE

Tudi na Notranjskem so se borili fantje in dekleta iz drugih krajev Slovenije. Tako sta se našla Medved in Jelen, ki sta se skupaj bojevala po Notranjskem, Dolenjskem in še marsikje in postala nerazdružna prijatelja. Kot med vojno sta se rada srečevala tudi po njej na raznih proslavah in drugih tovariških srečanjih. Tako je nastala tudi ta fotografija. Eden soborcev je pripomnil: »Glej, spet sta se našla Medved iz Dolenjske in Jelen iz Notranjske.«

Na fotografiji sta še Vili Piščanec in Tone Cerar.

Takih prijetnih srečanj smo bili vedno veseli, ker smo obujali spomine na težke, toda slavne dni našega NOB.

V KALIŠAH SO PODELILI PLAKETE DOLOMITSKEGA ODREDA

Skupina borcev 2. bataljona Dolomitskega odreda v zimi 1942/43.

Ob dnevu borca 4. julija 1986 so bile v Kališah še živečim borcem treh dolomitskih odredov podeljene spominske plakete Dolomitskega odreda. Na srečanju se je poleg odrednih borcev zbralo tudi veliko mladine in drugih občanov. Pred podelitvijo priznanj smo odredovci imeli še vsakoletno skupščino, na kateri smo ocenili vsakoletne aktivnosti in sprejeli program dela za naslednje leto.

Prvi partizanski dolomitski odred je bil ustanovljen v začetku julija 1942 v Polhograjskih Dolomitih. Ta prvi Dolomitski odred je imel izredno pomembno vlogo še zlasti od jeseni 1942 do spomladi 1943, ko je na našem območju v tem času bilo osrednje politično in vojaško vodstvo našega NOB. Po njihovem odhodu na območje kočevskih gozdov se je kmalu ukinil tudi naš odred in odšel v sestav novoustanovljenih brigad.

Drugi DO je bil ustanovljen po kapitulaciji Italije iz na novo prispelih borcev iz Ljubljane, Logatca in njune okolice. Bil je izredno dobro oborožen in

Borci II. Dolomitskega odreda; v sredini sedi komisar Toni Kramar - Zvone.

opremljen, zaradi pomanjkanja borcev v novoustanovljenih brigadah pa so tudi ta odred po dobrem mesecu ukinili, njegove enote pa vključili v brigade. Logaški bataljon je postal 3. bataljon Prešernove brigade.

Po ukinitvi tega odreda je na tem območju Dolomitov nastala praznina in tako je nemški okupator začel ustanavljati po vseh malo večjih naseljih domobranske postojanke, kar je oteževalo delo naših aktivistov na terenu. Okupator je svoje močnejše postojanke razvijal predvsem ob komunikacijah, ki vodijo proti Trstu in Gorici. Zato je poveljstvo 9. korpusa januarja 1944 ponovno ustanovilo Dolomitski odred še z nekoliko večjim operativnim območjem. Poleg Dolomitov je odred deloval proti komunikacijam Ljubljana-Postojna-Trst in proti Gorici. S tem je okupatorju oteževal dovažanje vojnih sil in materiala na italijansko bojišče, kar je zelo ustrezalo našim zaveznikom Anglo-Američanom, ki so takrat vodili boje v južni Italiji. S tem je odred izpolnil pomembno vlogo na tem operativnem območju, kjer je deloval do konca leta 1944.

DOLOMITSKI TERITORIALNI ODRED

Dolomitski teritorialni odred je bil ustanovljen leta 1969 v okviru Pokrajinskega poveljstva Teritorialne obrambe Ljubljana-okolica. Njegovo operativno območje je zajemalo večji del Notranjske in delno Dolomite. Dva bataljona sta bila na ozemlju, kjer je med vojno deloval slovenski narodnoosvobodilni Dolomitski odred, zato je enako ime dobil tudi naš Dolomitski odred teritorialne obrambe.

Partizanski Dolomitski odred je bil ustanovljen 1. julija 1942, deloval je na širšem območju Dolomitov in delu Notranjske. Po njegovi ukinitvi sta kasneje enako ime nosila še dva Dolomitska odreda, vendar sta delovala krajši čas in imela manj pomembno vlogo kot prvi narodnoosvobodilni Dolomitski odred, ki je na svojem območju pomembno prispeval k širjenju vstaje proti okupatorju in tudi pri varovanju ozemlja. Po poletni roški ofenzivi se je jeseni 1942 v Dolomite preselilo celotno politično in vojaško vodstvo narodnoosvobodilnega boja. Tam je pod zaščito Dolomitskega odreda delovalo vse do pomladi 1943. Kmalu po odhodu vodstva NOB v kočevske gozdove je bil ukinjen tudi Dolomitski odred.

Zaradi tega partizanskega izročila je tudi naša enota teritorialne obrambe dobila ime odreda, ki se je tam bojeval z okupatorjem med drugo svetovno vojno. Mi, ki smo teritorialno obrambo organizirali in v njej delovali, smo bili izredno ponosni, ker nosi to ime. Tudi domačini so našo enoto sprejeli kot svojo slovensko vojsko, ki jih bo varovala, če bo potrebno.

Dolomitski odred teritorialne obrambe smo sestavljali sami rezervisti. Oficirji in podoficirji smo bili vsi rezervisti enako kot drugi pripadniki odreda. Prihajali smo iz raznih slojev in civilnih poklicev. Odred so skupno organizirale tri občine: Vrhnika, Logatec in Cerknica iz že prej ustanovljenih manjših enot Narodne zaščite, ki so jih že do tedaj imele družbeno-politične skupnosti. V vsaki občini je bil organiziran po en bataljon. Jaz sem bil odredni komandant, poveljstvo s prištavnimi enotami sem imel na Vrhniki. Na vsem našem območju smo zelo dobro sodelovali z delovnimi organizacijami, pri njih smo tudi v njihovih skladiščih hranili opremo in orožje. Enako dobro smo sodelovali tudi z enotami JLA.

Komandanti in komandirji, vključno s poveljniki vodov, so se usposabljali v pokrajinskem centru za usposabljanje na Igu. Usposabljanje je potekalo po pro-

Četa Logaškega bataljona Dolomitskega odreda teritorialne obrambe koraka skozi Logatec 7. septembra 1975 ob proslavljanju 30-letnice osvoboditve in občinskem prazniku. Na sredi komandant odreda TO polkovnik Jože Simšič-Jelen, levo kapitan fregate Mitja Tolazzi, desno Marjan Skubic, poveljnik občinskega štaba TO Logatec.

gramu za teritorialno obrambo in je trajalo več dni. V centru na Igu so se usposabljali tudi vezisti, pripadniki ABKO, zaledne enote in namerilci na nekaterih orožjih ter podobne specialnosti. Vsa usposabljanja v streljanju in urjenja drugih pripadnikov enote so potekala v njihovih domačih občinah.

Komandanti odredov in nekateri drugi pripadniki pokrajinskih odredov smo imeli kar pogosto razna posvetovanja, seminarje in ogledne vaje v Sloveniji pa tudi po drugih republikah. Tak seminar z ogledno vajo na zvezni ravni smo imeli tudi v sarajevskem Vojnem šolskem centru. Po izmenjavi izkušenj o organiziranosti in usposobljenosti v drugih republikah in pokrajinah smo ugotovili, da je slovenska teritorialna obramba najboljše organizirana in usposobljena med vsemi tovrstnimi enotami teritorialne obrambe v Jugoslaviji.

Jeseni in spomladi so vaje po posebnem načrtu potekale skoraj vsako soboto in nedeljo. Tisti, ki smo bili za enoto odgovorni, smo morali biti zdaj tu zdaj tam.

Največja težava vseh enot teritorialne obrambe, tudi naše, je bilo v začetku staro trofejno orožje. Imeli smo samo trofejno orožje iz druge svetovne vojne, in še to zelo različno. Orožje je bilo ruskega, starojugoslovanskega, ameriškega, angleškega, italijanskega in drugega porekla. Zato urjenja v streljanju nismo

Ob srečanju borcev Dolomitskega odreda Pri Pečariču leta 2001.

opravljali s tem orožjem, marveč s tistimi puškami, brzostrelkami in strojnica-mi, ki so jih imeli na pokrajinskem štabu v Ljubljani prav za ta namen. Od tam so si enote teritorialne obrambe to orožje izposojale in z njim dobivale tudi potrebno količino municije. Za usposabljanje v protioklepnem boju smo veči-noma uporabljali ameriške bazuke, zanje je bilo tudi dovolj streliva. Staro tro-fejno orožje smo dobili iz skladišč JLA, nekaj pa tudi od Sekretariata za notra-nje zadeve, predvsem ameriške brzostrelke thompson. Vse sodobnejše orožje, ki smo ga kupovali preko JLA ali neposredno od proizvajalcev doma in v tui-ni, je bilo plačano iz sredstev družbeno-političnih skupnosti.

Zato je bila razumljiva težnja republiškega štaba teritorialne obrambe Slovenije, ki mu je tedaj poveljeval general Bojan Polak - Stjenka, da bi oboro-žitev slovenskih enot teritorialne obrambe izboljšali in postopoma v skladu z možnostmi kupili modernejšo orožje. Ko smo na pokrajinskem štabu dobili kakšno novo orožje, smo ga navadno preizkusili na našem strelišču za Kureškom. Tam smo streljali z vsemi vrstami pehotnega in protioklepnega orožja.

Da so bili naši teritorialci dobro izurjeni in usposobljeni tudi za protioklep-ni boj, se je v vojni za samostojno Slovenijo leta 1991 pokazalo že v prvih spo-padih z oklepnimi enotami JLA.

PROTIZRAČNA OBRAMBA

Ko govorimo o nastanku in razvoju protizračne obrambe (PZO) pri nas od NOB do danes, moramo že na začetku dodati, da so se vzporedno z razvojem napadalnih sredstev iz zraka razvijala tudi sredstva protizračne obrambe. Ta razvoj je bil velikokrat odvisen od možnosti nakupa sodobnih sredstev v sistemu protizračne obrambe. Zaradi težkih gospodarskih razmer po drugi svetovni vojni je Jugoslavija, glede na hiter razvoj napadalnih sredstev iz zraka v nekaterih razvitih državah, veliko let znatno zaostajala v razvoju protizračne obrambe.

Najprej bi omenil, kako smo ta problem reševali med NOB. Najboljša zaščita pred napadi iz zraka je bil čim hitrejši umik v zavetje naših gozdov. Če so nas sovražna letala presenetila na odprtem prostoru, nam ni preostalo drugega, kot da uporabimo naše pehotno orožje. Spominjam se primera, ko smo sredi maja 1942 odhajali z Notranjske v akcijo na progo Ljubljana-Kočevje in med potjo naleteli na tabor plavogardistov blizu vasi Rob. Z odločnim jurišem smo jih pognali v beg. Ko so se umikali preko večje čistine, sta priletela italijanska dvokrilca (P-2) in jih obsula s strojničnim ognjem ter spustila še nekaj manjših letalskih bomb, ker sta pilota zmotno mislila, da so partizani, mi pa smo mirno nadaljevali pot proti cilju. Zadnje leto ali dve vojne pa smo imeli tudi mi že nekaj zaplenjenega protiletalskega orožja, pa tudi od zaveznikov smo dobili nekaj lahkega protiletalskega orožja. Vse to orožje se je uspešno uporabljalo tudi proti ciljem na zemlji in morju. Zlasti nemški enocevni ali večcevni topovi (flaki) so se uspešno uporabljali kot protioklepno orožje. Ker je bilo vse to orožje v glavnem trofejnega porekla, je zanj kmalu zmanjkalo streliva. Šele kako leto po končani 2. svetovni vojni smo dobili prve protiletalske topove (25, 37 in 85 mm) iz Sovjetske zveze, ki so bili v uporabi že med vojno. Ker so nam obljubili, da nam bodo poslali še večje količine tega orožja, so se pospešeno ustanovljale nove protiletalske enote za zaščito pomembnih objektov in operativnih enot. Pri vsaki diviziji je bil ustanovljen PLA divizion z lahkimi protiletalskimi topovi.

Služba zračnega opazovanja, javljanja in usmerjanja (VOJN)

Ta služba je bila sestavni del protizračne obrambe. Organizirana je bila kot enotni sistem na celotnem ozemlju države. Povsod so bile razporejene vizualne

Skupina starešin pred simbolom protiletalcev (major Radosav Isaković, major Albert Klun, poročnik Mihajlo Đukanović, podpolkovnik Dane Miljuš in kapetan Radomir Stanimirović), 1954.

opazovalne postaje, iz katerih so opazovali zračni prostor in o vsem, kar so zaznali, prek radijske ali telefonske zveze obveščali svoje obveščevalne centre. Od tam so prek radijskih zvez posredovali te podatke vsem, ki so jih morali spremljati, in ko je bilo potrebno, tudi ustrezno ukrepati. V Ljubljani je ta center nekaj časa deloval v zaklonišču pod Ljubljanskim gradom. Med drugimi je podatke prejemal tudi Radio Ljubljana, jih dešifrirane predvajal in obveščal prebivalstvo o nevarnosti zračnega napada. Kot načelnik obveščevalne službe protizračne obrambe Ljubljane sem bil zadolžen, da na Radiu Ljubljana usposobim ekipo, ki bo sprejemala podatke in obveščala prebivalstvo Slovenije o nevarnosti zračnih napadov. Po končanem dvajsetdnevnem tečaju so me na Radiu obvestili, naj v računovodstvu dvignem honorar za izvedbo tečaja. To bi bil prvi honorar v mojem življenju. Ker ga iz moralnih razlogov nisem upal vzeti, sem vprašal komandanta Miloša Potrebica, če smem vzeti, kar mi je ponujeno. Najprej se je malo nasmejal, potem pa dejal: »Ti kar vzemi, kar si zaslužil.«

Pri komandi 5. armade v Zagrebu je bil bataljon VOJN službe, ki je organiziral in izvajal opazovanje zračnega prostora na celotnem območju 5. armade. Armadni center je obveščal vse zainteresirane na svojem območju in tudi glavni center VOJN v Beogradu.

Skupina protiletalskih starešin se v Roški vojašnici pripravlja na parado.

Šolanje in usposabljanje kadrov za PZO

S hitrim razvojem protiletalskih enot se je pokazala potreba po usposabljanju poveljniškega kadra za vodenje in poveljevanje tem enotam. Tako je bil že leta 1946 v Zadru ustanovljen Protiletalski šolski center, kjer so se usposabljali poveljniški kadri na vseh ravneh, od začetnikov do tistih, ki so imeli za seboj že določena vojna znanja z drugih šol. Zlasti višji kadri so predhodno končali višjo vojno akademijo v Beogradu, nato pa prišli na specializacijo v protiletalski šolski center. V začetnem obdobju, ko je bilo treba v čim krajšem času usposobiti kadre, so se izvajali tako imenovani tečaji za prekvalifikacijo iz drugih rodov in služb, ki so trajali od 3 do 6 mesecev. Redno šolanje pa je trajalo najmanj leto dni ali več.

Po resoluciji informbiroja leta 1948 je Sovjetska zveza ukinila vso dobavo vojnega in drugega materiala, zato je za nekaj let zastal tudi razvoj protiletalskih enot.

Šele po nekaj letih smo vzpostavili nekoliko boljše odnose z zahodnimi državami in ZDA. Najprej so bili obnovljeni gospodarski stiki, leta 1952 pa smo dobili tudi prvo vojaško pomoč. Leta 1953 so začeli prihajati v naše enote prvi ameriški protiletalski topovi (40 in 90 mm), kmalu zatem pa tudi prvi radarji za opazovanje zračnega prostora. Razporejeni so bili na vsem območju države, tako da so pokrivali naš celotni zračni prostor.

Vojnotehnična baza za prevzem vojnega materiala in dekonservacijo za 5. armado je bila v Ljubljani v skladiščnih prostorih na mestu, kjer danes stoji ministrstvo za obrambo.

Protizračna obramba Ljubljane

Ljubljana je bila v sistemu protizračne obrambe Slovenije ne samo najpomembnejši politični in ekonomski, temveč tudi strateški center v Sloveniji. Skozi Ljubljano so potekale najpomembnejše komunikacije v vse smeri in prav zato je bila tu ena največjih protiletalskih enot v Sloveniji – polk s tremi divizionih. Eden teh je bil šolski, kjer so se usposabljali kadri za rezervne starešine protizračne obrambe za potrebe 5. armade. Nekateri med njimi so se po tej šoli aktivirali in z došolanjem postali aktivni oficirji v armadi.

Protiletalski polk Ljubljane je imel v svojem sestavu še komandno baterijo in reflektorsko četo. Komandna baterija je poleg postavljanja in vzdrževanja zvez za potrebe vseh enot razvila še dodatno službo za opazovanje in obveščanje s centrom za obveščanje.

Reflektorska četa, opremljena z reflektorji, je bila namenjena za nočno osvetljevanje ciljev v zraku pa tudi kot pomoč protiletalskemu topništvu.

Leta 1959 se je protiletalski polk preoblikoval v protiletalski objekt Ljubljane, razdeljen na 1. in 2. sektor (vzhodni in zahodni). Že leta 1964 se je ponovno preimenoval v polk baterijske sestave.

Letalstvo v sistemu PZO

V sistemu protizračne obrambe je deloval tudi del vojnega letalstva. V te namene so uporabljali predvsem letala z največjimi hitrostmi in manevrskimi sposobnostmi, da so lahko pravočasno prestrezala sovražna letala. Uporaba letih je bila v pristojnosti višjih poveljstev. Letalstvo naj bi delovalo predvsem v tistem delu zračnega prostora, ki ne bi bil »pokrit« z ognjem protiletalskega topništva. Z uvajanjem protiletalskih raket v sistem protizračne obrambe se je zmanjšala tudi potreba po uporabi letalstva v sistemu protizračne obrambe.

PZO v enotah TO

V začetnem obdobju v TO nismo imeli posebnih enot protizračne zaščite. Vse enote TO so morale v okviru samozaščite organizirati tudi zaščito pred

Med ogledom terena so protiletalci obiskali tudi spominsko obeležje. V sredini komandant polka Milko Brožič, drugi z desne načelnik štaba Milovan Zorc.

napadi iz zraka. Pri ustanovitvi teritorialnih (partizanskih) brigad je bil pri vsaki brigadi formiran tudi samostojni vod protiletalske obrambe. Leta 1970 je bil pri mestnem štabu TO Ljubljane ustanovljen protiletalski divizion s šestimi baterijami lahkih protiletalskih topov, ki se je kasneje preoblikoval v dva protiletalska divizona s po tremi baterijami.

Že pred ustanovitvijo TO smo imeli v Sloveniji tudi tako imenovane industrijske enote protizračne obrambe. Pri večjih podjetjih, ki so bila posebnega gospodarskega in vojnega pomena, so bile ustanovljene baterije ali samostojni vodi protiletalske obrambe. V njih so bili izključno delavci teh podjetij, ki so bili usposobljeni za ravnanje s protiletalskim orožjem. Vse te industrijske enote protizračne obrambe so bile kasneje vključene v sestavo teritorialne obrambe Slovenije.

Vloga civilne zaščite v PZO

V okviru Civilne zaščite so se gradila zaklonišča za zaščito prebivalcev in proizvajalcev. Gradnja zaklonišč je bila v zadnjih nekaj desetletjih obvezna pri gradnji individualnih in splošnih družbenih objektov. Te obveznosti so bile še

Komandant objekta PZO Ljubljana polkovnik Karel Leskovec (v sredini) ob podelitvi odličij odličnega strelca.

bolj poudarjene v večjih naseljih in industrijskih centrih. Nekaj teh namenskih objektov je bilo zgrajenih že med drugo svetovno vojno, še zlasti intenzivno pa so se začeli graditi po petdesetem letu, ko so se tudi odnosi med vzhodom in zahodom vse bolj zaostrovali.

Imeli pa smo tudi izredno dobro organizirano in razvito družbeno samozaščito, ki je poleg drugega zajemala tudi zaščito pred napadom iz zraka. Vsem tem potrebam so bili prilagojeni tudi šolski programi na vseh ravneh, enako so se usposabljali v delovnih organizacijah pa tudi civilno prebivalstvo nasploh. Občasno pa so se izvajale tudi praktične vaje lokalnih in tudi širših razmer.

TEMELJI NARODNE ZAŠČITE V NOB

Že pri ustanavljanju Teritorialne obrambe leta 1968 je bila ena od pomembnih komponent Narodna zaščita; še zlasti pomembno vlogo je odigrala v krajevnih skupnostih, organizacijah združenega dela, ustanovah in zavodih. Temeljila je na bogatih izkušnjah Narodne zaščite iz časov NOB, ki je bila po sklepu Izvršnega odbora Osvobodilne fronte slovenskega naroda ustanovljena že oktobra leta 1941, sklep o ustanovitvi pa je bil še isti mesec objavljen v Slovenskem poročevalcu št. 21.

Naloge NZ, ki je delovala kot oborožena komponenta v okviru TO, so bile zelo podobne tistim iz NOB, le da je bil poleg takratnih nalog zaščite in varovanja ljudi ter njihovega premoženja poudarek tudi na boju proti okupatorju. Tako so enote NZ samostojno ali v sodelovanju z našimi partizanskimi enotami izvedle marsikatero uspešno akcijo. Prav na podlagi teh izkušenj iz NOB smo usposabljali enote narodne zaščite in druge pripadnike Teritorialne obrambe Slovenije.

Vsi, ki smo izvajali program obrambnega usposabljanja mladine v osnovnih, srednjih in visokih šolah, smo povezovali te izkušnje s prihodnjimi nalogami obrambnih priprav. Enako smo usposabljali tudi drugo prebivalstvo po krajevnih skupnostih in organizacijah združenega dela. Nosilci vseh teh dejavnosti so bili v glavnem odbori za splošni ljudski odpor in družbeno samozaščito.

Takim pripravam in dejavnostim pri družbeni samozaščiti gre zahvala, da je bilo v tistem času vsaj za dve tretjini manj tatvin in drugih kriminalnih dejanj, kot jih je danes. Skratka, ljudje so se počutili in so tudi bili bolj varni.

S tako temeljito pripravo in usposabljanjem, zlasti mladine, je bil izpolnjen pogoj, da se lahko upremo vsakemu agresorju. To se je pokazalo tudi leta 1991 pri obrambi samostojnosti in neodvisnosti Slovenije.

Mislim, da smo lahko ponosni na naš prispevek pri razvoju in usposabljanju enot TO in drugih oblik obrambnega sistema Slovenije, saj so bili v začetni fazi glavni nosilci prav kadri iz NOB, ki so imeli bogate izkušnje pri vodenju splošnega ljudskega odpora in obrambne vojne nasploh. Polkovnik Miha Butara je v svojem intervjuju v 24. številki Svobodne misli prvi po letu 1991 dal javno priznanje takratnim organizatorjem in nosilcem obrambnih priprav.

Ne bi smeli pozabiti, da smo poleg svojih rednih vsakodnevnih obveznosti skoraj vsako soboto in nedeljo z enotami TO na terenu izvajali strelske in druge

vaje. Pri tem moram posebej omeniti vlogo narodnega heroja, polkovnika Janeza Učakarja, ki je bil glavna gonilna sila za Ljubljansko pokrajino.

Ta naš prispevek bi hoteli nekateri popolnoma izničiti, kot da se je vse začelo z letom 1991. Takšno stališče posameznikov in nekaterih političnih opcij pa borci NOB obsojamo, saj je popolnoma neutemeljeno. Enako zavračamo obtožbe, da smo bili proti osamosvojitvi Slovenije, kar je najbolje pokazal tudi izid referendum.

Borci s komisarjem Simšič Francem (drugi) in Nagode Stanetom (četrti) iz Planine.

LOGAŠKI PLANINCI PO PARTIZANSKIH STEZAH

Zaključna proslava na Pokljuki po vrnitvi iz Triglava.

Obdobje naše polpretekle dobe 1941–1945 se vedno bolj odmika, ne samo iz spomina udeležencev in simpatizerjev NOV, ko je bil slovenski narod življenjsko ogrožen, zato je zamisel o transverzali nadvse sprejemljiva. Sprejemljiva je tudi zato, ker se kar vrstijo poskusi razvrednotenja bistva osvobodilnega gibanja in vsesplošnega odpora proti okupatorju.

Pozdravljam zamisel planinskega aktiva Logatec, da izpelje svojo transverzalo skozi te kraje, kjer so se med NOB bili težki boji naših enot in kjer je sodelovalo mnogo borcev iz Logatca in okolice. Mnogi izmed njih so za vedno ostali v teh gozdovih, njihova imena pa so vklesana v spominskih obeležjih, kjer poteka ta transverzalna pot, ki je prepojena s krvjo neštetihih tihih junakov, padlih za domovino, za našo svobodo. Ko vas bo pot vodila mimo njihovih grobov in skromnih obeležij, postojte in se v mislih poklonite njihovemu spominu!

Vsem planincem in ljubiteljem lepote naše domovine želim na poteh te trans-

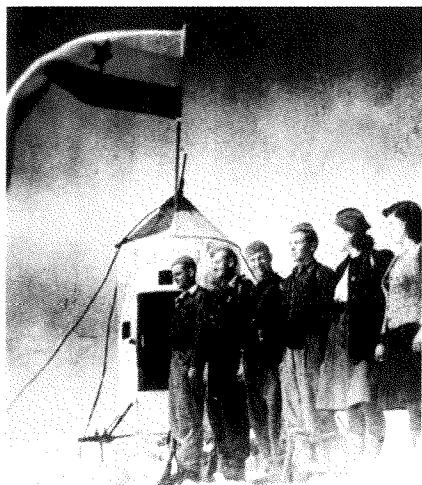
verzale veliko planinskih užitkov, da bi na njej doživljali vse lepote naše pokrajine, pestrost terena in da bi se polni vtisov in občudovanja naše lepe slovenske zemlje ponovno vračali na to pot.

Po teh poteh in stezah so med vojno potekale pomembne kurirske zveze, ki so povezovale tudi slovensko Primorje z vodstvom NOB, ki je bilo takrat na območju kočevskih gozdov. To zemljo so neštetokrat prehodili naši koraki v največji tišini in previdnosti, v stalni življenjski nevarnosti, neštetokrat smo lačni in prezeblji iskali kruha pri naših ljudeh, ki so si od ust pritrkali poslednjo skorjico za partizana. Tu smo prenašali mnoge zaupne vesti in material in po teh poteh spremljali najvišje voditelje naše NOV. Ni zgolj slučaj, da je za zaključek transverzale izbran ravno predel Kališ v bližini Logatca, kjer se je med vojno dalj časa zadrževal logaški rajon OF, ki je deloval in za sodelovanje z NOB aktiviral mladino in ostale prebivalce večjega dela Notranjske, uspešno pa je izvedel tudi mnoge akcije ter v bojih za svobodo žrtvoval več mladih življenj, katerih junaštva in ljubezni za domovino se bomo spominjali, ko bomo hodili skozi te gozdove.

Želim, da bi to transverzalo prehodila tudi naša mladina, da bi se tudi tu seznanjala z dogodki iz naše preteklosti in ponosno hodila po naši lepi domovini, ki jo bo znala tudi čuvati in ohraniti nedotaknjeno od kogarkoli, ki bi morebiti kdaj zaželel ogrožati našo svobodo. Želim, da bi ta pot nudila tudi ostalim obiskovalcem čim več lepih doživetij, da bi še bolj spoznali lepoto te zemlje in obudili spomine na težke preživene dni naše narodnoosvobodilne vojne in svojo domovino še bolj vzljubili.

TRIGLAV - SIMBOL NAŠEGA PARTIZANSKEGA BOJA

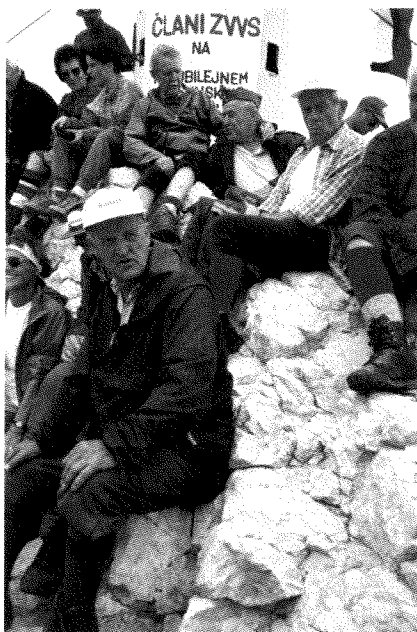
Borci IX. korpusa so razvili slovensko zastavo vrh Triglava. To kulturniško skupino je vodil Danilo Turk - Joco, v njej so bili še Jože Rjavec iz Novega mesta, Jože Šebenik iz Grčarevca, aktivistka Tilka Domevšček - Žarka, župnik Herman Srebrnič iz Soče in Lev Svetek.

Skozi vso našo narodnoosvobodilno borbo se je prepletal naš simbol Triglav kot vodilo v našem boju. Že takoj pri prihodu v partizane smo si prizadevali, da bi čim prej prišli do kape triglavke z našo zastavico in peterokrako zvezdo. Ponosni smo bili, da se bojujemo pod tem simbolom, ki ga je potrdil tudi glavni odbor OF. Skoraj polni dve leti smo se bojevali pod simbolom naše triglavke, ko pa je jeseni 1943 prišlo navodilo, da moramo triglavke zamenjati za titovke, se s tem kar nismo mogli sprijazniti in nismo razumeli, za kaj je to potrebno. Toda ukaz je ukaz in treba ga je bilo izpolniti. Nekateri so to kar lepo sprejeli in triglavke hitro zamenjali za titovke, kot da bi samo čakali na to spremembo. Drugi, zlasti tisti, ki so prišli v partizane po kapitulaciji Italije in so triglavke že kar prinesli s seboj, pa so jih nosili še dolgo, nekateri celo do konca vojne. Po združitvi z JLA so se mora-

le titovke obvezno nositi, Triglav pa je ostal globoko zasidran v srcih naših partizanov. Še zlasti, ko smo zvedeli, da so naše partizanske patrulje 9. korpusa prišle na vrh Triglava in ob Aljaževem stolpu zasadile našo slovensko zastavo. V tej znameniti kulturniški skupini 9. korpusa, ki jo je vodil znani kulturnik Danilo Turk - Joco, so bili še Jože Erjavec iz Novega mesta, Jože Šebenik iz Grčarevca pri Logatcu, aktivistka Tilka Domevšček - Žarka, župnik Herman Srebrnič iz Soče in dr. Lev Svetek - Zorin, ki je tudi napisal primorsko himno »Vstajenje Primorske«. Vse to je močno odmevalo med našimi borci in tudi na splošno med ljudmi.

Na Kredarici po vrnitvi iz Triglava, v sredini je tov. Milan Kučan.

Pohodniki smo dosegli vrh Triglava in razobesili slovensko zastavo, kot so jo naši soborci med vojno.

Kot spomin na ta dogodek je že vrsto let sredi julija spominski pohod na Triglav, ki se ga udeležuje še veliko naših borcev in drugih prijateljev, ki visoko cenijo vrednote našega narodnoosvobodilnega boja. Tudi sam sem se udeležil več takih pohodov na Triglav.

Tudi po vojni, ko smo začeli zbirati in urejati podatke o padlih borcih in drugih žrtvah vojne, so se naše borčevske organizacije odločile, da tem žrtvam postavijo ustrezna spominska obeležja. Ta obeležja so velikokrat postavljena v obliki našega triglavskega simbola. S tem smo želeli dati priznanje in zahvalo vsem, ki so se bojevali pod tem simbolom. To smo storili tudi v Lazah pri postavitvi spomenika padlim in umrlim med drugo svetovno vojno.

BOJAN POLAK - STJENKA (1919-2004)

Narodni heroj Bojan Polak - Stjenka pred odkritjem spominskega obeležja 1. brigadi VDV v Dolenjskih Toplicah leta 1962.

Bojan Polak - Stjenka, generalmajor, narodni heroj in nosilec partizanske spomenice 1941, je svojo partizansko bojno pot začel prav v notranjskih gozdovih. Oktobra 1941 je sodeloval pri napadu na Lož in še v mnogih drugih bojih za čimprejšnjo osvoboditev Notranjske in drugih krajev Slovenije.

Stjenka je že pred prihodom v partizane obvladal vojaške veščine, saj je v nekdanji Jugoslaviji končal šolo za rezervne oficirje, bil pa je tudi znan kot vsestranski športnik, ki je sodeloval na raznih tekmovanjih in dosegal vidne uspehe v državnem merilu. Tako je kmalu po prihodu v partizane postal komandir voda in čete ter po ustanovitvi Kočevskega bataljona tudi njegov komandant.

Konec aprila 1942, ko je bil ustanovljen Notranjski odred, je postal njegov prvi komandant. S hitrim razvojem partizanskih enot na širšem prostoru Notranjske so bili ustanovljeni še Kočevski, Krinski in Dolomitski odred, s tem pa tudi poveljstvo 3. operativne cone, katere komandant je postal Bojan Polak - Stjenka. Poveljnik cone je postal 16. julija, prav v času, ko se je na Notranjskem začela velika italijanska ofenziva, znana kot Roška ofenziva. Kljub velikim naporom in prizadevanjem poveljniškega kadra so naše enote in civilno prebivalstvo utrpeli v tej ofenzivi

velike izgube. Sredi septembra 1942 je Stjenka zapustil 3. grupo odredov in dobil nalogo, da ustanovi 4. brigado, imenovano Ljubo Šercer. Uspešno jo je vodil do spomladi 1943, ko je skupaj z borci jurišal na utrjeno postojanko v Korinju v Suhi krajini in bil težko ranjen. Več mesecev se je zdravil v naši bolnišnici Jelendol v Kočevskem rogu.

Po kapitulaciji Italije je bil Stjenka dodeljen operativnemu oddelku glavnega štaba NOV in POS. Kot odposlanec na kočevskem zboru oktobra 1943 je bil imenovan za člana Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta, februarja 1944 pa je sodeloval na prvem zasedanju SNOS-a v Črnomlju. Tam je SNOS ustanovil oddelek za notranje zadeve in vojsko državne varnosti. Bojan Polak - Stjenka je bil imenovan za poveljnika 1. divizije vojske državne varnosti Slovenije. Na tej dolžnosti je ostal do konca vojne in še nekaj mesecev po njej.

Jeseni 1945 je bil premeščen v Beograd v poveljstvo korpusa narodne obrambe. Od tam je šel v Sovjetsko zvezo na artilerijsko akademijo, od koder se je predčasno vrnil zaradi resolucije informbiroja. Po vrnitvi v domovino je opravljal razne poveljniške dolžnosti v vojski, med drugim je bil načelnik artilerije pri poveljstvu armade v Zagrebu.

Leta 1956 se je odločil in zapustil JLA ter se vrnil v Ljubljano. Postal je minister za promet v vladi Ljudske republike Slovenije. Bil je tudi zvezni poslanec. Nekaj časa je bil predsednik republiške in zvezne borčevske organizacije. Deloval je tudi v diplomaciji kot veleposlanik v Nemški demokratični republiki. Po izteku štiriletnega mandata se je vrnil v domovino in leta 1968 prevzel dolžnost prvega poveljnika nove teritorialne obrambe Slovenije. Tega dela se je izredno veselil, saj sta s komisarjem Albertom Jakopičem - Kajtimirom opravila veliko pionirsko delo na tem področju. Po Titovi zasnovi in konceptu splošnega ljudskega odpora naj bi bila teritorialna obramba glavna komponenta splošnega ljudskega odpora v Republiki Sloveniji. Da bi naša teritorialna obramba čim uspešneje opravila svoje poslanstvo, je Republiški štab za teritorialno obrambo Slovenije poleg trofejnega orožja, ki ga je slovenski teritorialni obrambi odstopila JLA, nameraval v Franciji kupiti še nekatera sodobnejša orožja. To so zlasti Stjenki in Kajtimiru nekateri vojaški organi v Beogradu zelo zamerili, zato sta morala odstopiti s svojih položajev. Toda tudi to mu ni zlomilo volje do dela, vključil se je v vse aktivnosti na terenu, še zlasti je deloval v ZZB in v domicilnih enotah vojske državne varnosti. Kar trikrat je bil moj komendant: v Notranjskem odredu, diviziji VDV in Teritorialni obrambi Slovenije.

Vsi, ki smo ga poznali in z njim uspešno sodelovali tako v vojni kot v povojnem obdobju, ga cenimo in spoštujemo kot dobrega in izredno sposobnega poveljnika. Ohranili ga bomo v najlepšem spominu.